

**T C**  
**ANKARA ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**TÜRKÇENİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ ANABİLİM DALI**

**TÜRK DİL DEVRİMİNİN ULUS DEVLET OLMA SÜRECİNE**  
**KATKISI**

**Yüksek Lisans Tezi**

**Hakan CUCUNEL**

**ANKARA-2004**

**T C**  
**ANKARA ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**TÜRKÇENİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ ANABİLİM DALI**

**TÜRK DİL DEVRİMİNİN ULUS DEVLET OLMA SÜRECİNE**  
**KATKISI**

**Yüksek Lisans Tezi**

**Hakan CUCUNEL**

**Tez Danışmanı**

**Prof. Dr. Sedat SEVER**

**Ankara-2004**

**T C**  
**ANKARA ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**TÜRKÇENİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ ANABİLİM DALI**

**TÜRK DİL DEVRİMİNİN ULUS DEVLET OLMA SÜRECİNE**  
**KATKISI**

**Yüksek Lisans Tezi**

**Jüri**

**Prof. Dr. Sedat SEVER** .....

**Prof. Dr. Cahit KAVCAR** .....

**Prof. Dr. Şerafettin TURAN** .....

**Tez Sınav Tarihi: 19 Mart 2004**

## **ÖNSÖZ**

Dünya üzerinde konuşulan dillerin hiç biri bilimsel olarak, bir diğerinden üstün değildir. Dillerin üstünlüklerinin her hangi bir ölçütü yoktur. Sözcük varlığının diğer dillerden fazla olması, bir dili diğerinden üstün yapmamaktadır.

Bir dilin, onu kullanan toplumun gereksinimlerine karşılık verebilmesi, bu dilin tarihsel gelişimi ile ilgilidir. Dil kendi başına sözcük türetebilen, canlı bir organizma değildir. Saussure'ün de belirlediği gibi; söz bireyseldir. Sözün bireysel olması ise onun değerini arttırıp azaltmaz. Üretilen söz, o dilin genel işleyişine ve kullanım değişkenlerine uygunsa toplumca benimsenir ve kullanılır.

Özellikle Birinci Dünya Savaşının ardından, ortadan kalkan hanedanlıklardan sonra, dünyada pek çok yeni devlet kurulmuştur. Bu yeni devletler örgütlenirken, dilin birleştirici özelliğinden yararlanmaya ve dillerini geçmişten gelen yabancı kökenli sözcüklerden temizlemeye çalışmışlardır.

Bu çalışma yakın tarihimizde, Mustafa Kemal Atatürk tarafından gerçekleştirilen, ulus devlet olgusu ile dil devrimi arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu iki olgu arasındaki ilişkinin önemine değinmek amacıyla hazırlanmıştır.

Görüş ve önerileriyle çalışmanın biçimlenmesini sağlayan saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Sedat Sever'e , Prof. Dr. Aydın Köksal'a , Emin Özdemir'e ve Prof. Dr. Şerafettin Turan'a teşekkür ederim.

ÖNSÖZ .....	4
<b>GİRİŞ .....</b>	<b>7</b>
I. TEZİN KONUSU .....	7
II. TEZİN AMACI VE ÖNEMİ .....	7
III. YÖNTEMİ.....	8
<b>BÖLÜM 1: KURAMSAL ÇERÇEVE .....</b>	<b>9</b>
1. AVRUPA'DA ULUS DEVLETLERİN DOĞMASI.....	9
1.1 ULUS VE ULUSÇULUK .....	9
1.2. DÖNEM AVRUPA'SINA GENEL BİR BAKIŞ.....	11
2. TÜRKİYE'DE ULUSÇULUĞUN VE ULUS BİLİNCİNİN GELİŞMESİ.....	21
2.1 OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN 18. YÜZYILDA GENEL SİYASİ GÖRÜNÜMÜ.....	23
2.2. TÜRK ULUSÇULUĞUNUN TARİHİ .....	30
<b>BÖLÜM 2: DİLİN ÖNEMİ VE TÜRK DİLİNİN KISA TARİHÇESİ .....</b>	<b>38</b>
2.1. DİLİN TANIMI VE ÖNEMİ .....	38
2.2. TÜRK DİLİNİN KISA TARİHÇESİ.....	42
2.3. GÖKTÜRKÇE DÖNEMİ .....	42
2.4. UYGURCA DÖNEMİ .....	46
2.5. İSLAMİYETİN KABULÜ VE ARAP YAZISINA GEÇİŞ .....	47
2.6. OSMANLI DÖNEMİ .....	51
2.7. TANZİMAT DÖNEMİ .....	63
2.7.1. TANZİMAT DÖNEMİNDEN CUMHURİYET'E KADAR DİL SORUNUNA YAKLAŞIM .....	68
2.7.1.1. SERVET-İ FÜNUN DÖNEMİ.....	71
2.7.1.2. GENÇ KALEMLER DERGİSİ VE MİLLİ EDEBİYAT.....	73
<b>BÖLÜM 3: DİĞER ULUSLARDAKİ DİL ÖZLEŞMESİ DENEYİMLERİ....</b>	<b>78</b>
3.1. DİL ÖZLEŞMESİ DENEYİMLERİ .....	78
3.1.1. İSRAİL DİL DEVRİMİ .....	79
3.1.2. MACAR DİL DEVRİMİ.....	81
3.1.3. ALMAN DİL DEVRİMİ .....	82
3.1.4. FRANSIZ DİL DEVRİMİ .....	84
<b>BÖLÜM 4: TÜRK DİL DEVRİMİ .....</b>	<b>86</b>
4. DİL DEVRİMİNİ GEREKTİREN NEDENLER .....	86
4.1.OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA YAZI SORUNU .....	87
4.2.TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE YAZI SORUNU.....	95
4.3.DİL ENCÜMENİNİN KURULMASI.....	98
4.4.RAKAMLARIN DEĞİŞTİRİLMESİ .....	99
4.5.ELİFBBA RAPORU.....	100
4.6.GÜLHANE PARKI SÖYLEVİ .....	102
4.7.YENİ HARFLERİN KABUL EDİLMESİ.....	104
4.8. MİLLET MEKTEPLERİNİN AÇILMASI .....	106

<b>5. DİL SORUNU.....</b>	<b>111</b>
5.1. CUMHURİYET DÖNEMİNDE DİL SORUNUNA YAKLAŞIM .....	111
5.2. TÜRK DİLİ TETKİK CEMİYETİNİN KURULUŞU .....	114
5.3. TÜRK DİLİ TETKİK CEMİYETİNİN AMAÇLARI.....	116
5.4. BİRİNCİ TÜRK DİL KURULTAYI.....	117
5.6. İKİNCİ TÜRK DİL KURULTAYI .....	121
5.5. ÜÇÜNCÜ TÜRK DİL KURULTAYI.....	123
<b>BÖLÜM 5: BULGULAR VE YORUMLAR.....</b>	<b>124</b>
<b>SONUÇ VE ÖNERİLER.....</b>	<b>138</b>
<b>ÖZET.....</b>	<b>144</b>
<b>ABSTRACT .....</b>	<b>145</b>
<b>KAYNAKLAR .....</b>	<b>146</b>

# GİRİŞ

## **I. TEZİN KONUSU**

Bu çalışmada, Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilmesi hedeflenen ulus devletinin oluşumuna , Türk Dil Devriminin katkısı incelenmiştir.

## **II. TEZİN AMACI VE ÖNEMİ**

Çalışmanın amacı; Avrupa'da ulus devletlerin doğuşunu ve tarihsel gelişimini inceleyerek, bugün bütün dünyada en çağdaş siyasal yapılanma (organizasyon) olarak kabul edilen ulus devlet sisteminin Avrupa'da ve Türkiye'de neden tercih edildiğini açıklamaktır. Bu bağlamda, ulus devlet sürecine geçiş sürecinde Türk Dil Devriminin gerekliliği ve sürece katkısı incelenecektir.

Humboldt'un (Akarsu;1988) da değindiği gibi bir ulusun yaşadığı kültürel , sosyal yükselmeler ve çöküşler dilde de kendini gösterir. Dil ile ulus ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlıdır. Bu açıdan bakılınca dilin bir iletişim sistemi olmasının dışında çok daha önemli anlamlara sahip olduğu görülür.

Dilin, bir ulusun bireylerini yabancılaştırmak ve birleştirmek gücü vardır. Ulus olma sürecine girmiş ülkelerin büyük bölümü, bu süreçte dilin bağlayıcı ve birleştirici özelliğinden tam anlamıyla yararlanabilmek için, farklı dönemlerde dillerini özleştirmek için çalışmışlardır.

Düşünsel ve bilimsel üretimin uluslar için önemini çok iyi bilen Ulu Önder Atatürk, dilin düzenlenmesi konusuyla doğrudan ilgilenmiş ve yapılan çalışmalara katkıda bulunarak bir çok terim türetmiştir. Yazı Devrimi ile geniş halk yığınlarının eğitilmesini amaçlamış, Dil Devrimiyle yüzyıllardır başka dillerin boyunduruğu altında kalan anadilimizin kendi öz benliğine kavuşmasını sağlamıştır.

### **III. YÖNTEMİ**

Araştırma betimsel bir çalışmadır. Öncelikle ulus devletleri konu eden kaynakların taranmasıyla, Avrupa'da ulus devletleri oluşturan toplumsal ve siyasi koşullar ortaya konmuştur. Daha sonra ulus devlet kavramı genel özellikleriyle belirlenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda uluslaşma eğiliminin oluşumu ve tarihsel arka planı incelenmiş, Tanzimat Döneminden Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar olan dönem içinde ulus düşüncesine ve Türkçeye bakışın değişimi ve gelişimi ele alınmıştır.

İmparatorluğun yıkılışından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşum aşamasında, Dil konusunda yapılan çalışmalar incelenerek bu çalışmaların, uluslaşma sürecine katkısı, bu deneyimleri yaşayan diğer ülkelerden örnekler verilerek belirlenmeye çalışılmıştır.

# **BÖLÜM 1: KURAMSAL ÇERÇEVE**

## **1. AVRUPA'DA ULUS DEVLETLERİN DOĞMASI**

### **1.1 ULUS VE ULUSÇULUK**

Ulus ve ulusçuluk birbirlerini besleyen iki kavramdır. Bu iki kavram, farklı disiplinler içerisinde incelenmiş ve öncelikleri üzerine bir görüş birliğine varılamamıştır. Aynı şekilde ulus ve ulusçuluk tanımları da tanımı yapan kişinin görüş açısına göre farklılık göstermektedir.

Ancak genel olarak kabul gören düşünce; ulus ve ulusçuluk kavramlarının oluştuğu dönemden bu güne önemlerini kaybetmedikleridir. Bu konuda yapılan çalışmalar(Ersanlı;1995;Gellner;1992,Erözden;2001), genel olarak Avrupa'da ortaya çıkan ulus devletlerin tarihlerinin incelenip yorumlanmasına dayanır. Çünkü anladığımız anlam içeriği ile ulus düşüncesi ilk olarak Avrupa'da ortaya çıkmıştır.

Erözden (1997), evrensel ölçekte yaygınlık gösteren ulus-devlet kurgularını ve buna bağlı olarak da yapılarını üç temel gruba ayırarak göstermiştir. Birinci grupta Avrupa ve Avrupa yakın çevresi ulus devletleri yer alır. İkinci grupta Amerika kıtasında gözlenen, yerli halkın soykırım ile ortadan kaldırılması ve yerine tümüyle göçmen bir nüfusun getirilmesiyle oluşturulan ulus devletler vardır. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan sömürgeleştirmeden sıyrılma hareketleri sonucu oluşan ulus-devletler ise üçüncü grupta yer alır.

Ernest Gellner(1992), yukarıda birinci grupta belirtilen Avrupa ülkelerinin deneyimini inceleyerek iki siyasi belirleme yapar. Bunlardan birincisi; Fransız Devrimi sonrası eşit yurttaşlık ilkesi doğrultusunda gelişen ulusçuluk düşüncesidir. Burada toplumdaki bireyler ortak çıkarlar istemiyle , ortak bir tutum geliştirip hak ve ödevlerini karşılıklı olarak ulusal sadakat duygusuyla gerçekleştirirler. Egemenlik

ulusundur görüşü benimsenir. Diğeri ise Romantik Alman ulusçuluğudur. Burada ortak kültür ve ortak tarih anlayışı etkilidir. Bireyler kendi istemleri olmasa da belirtilen ortak değerlere organik olarak bağlanmışlardır (Akt. Ersanlı;1985:176).

Konu biraz daha ayrıntılı incelendiğinde değinilen her iki ulusçuluk anlayışının ve bunların ardılı olarak ortaya çıkan belirlemelerin zamanla değiştiği görülür. Fransız ulusçuluk anlayışında birey etkin bir konumdayken Alman ulusçuluk anlayışında; birey topluma kendi istemi olmayan değişkenlerle bağlı olması nedeniyle edilgin bir konumda görülür. Bu değişkenler, yaşadığı coğrafya, kullandığı dil, içerisinde yaşadığı kültür ve benzerleridir. Tarihsel olarak bakıldığında bu tanımlamaların da nitelik değiştirdikleri görülmektedir.

Bunlardan başka bir ulusun oluşmasını sağlayabilecek değişkenler konusunda da genel olarak kabul gören bir görüş yoktur. Ulus, ulusçuluk ve bunların sonucu olarak değerlendirilen ulus devlet kavramları da konuyu inceleyen kişinin bilimsel disiplinine ve bakış açısına göre değişmektedir. Farklı düşünce akımlarına göre bir ulusu oluşturan değişkenlerin sayısı azaltılmış veya arttırılmıştır (Ersanlı;1985).

Hobsbawm'a göre; bir toplumun ulus sayılabilmesi ve dolayısıyla bağımsız bir devlet kurma hakkına sahip olabilmesi için ilk olarak ya halen var olan ya da yakın bir geçmişe kadar uzun bir süre boyunca var olmuş bir devletle tarihi bağı olması, ikinci olarak uzun bir süreçte oluşmuş, yazılı kültür birikimi ve yönetim geleneği bulunan bir seçkinler zümresine sahip olması; son olarak da fetih yeteneğini kanıtlamış olması gerekmektedir. (Hobsbawm,1983;akt.Erözden:1997).

Bir başka örneğe bakacak olursak Friedrich Meinecke, ulusun varlığının kabul edilebilmesi için gerekli beş koşul belirlemiştir. Bunlar ortak ülke, ortak kan

bağı, ortak dil, ortak entelektüel yaşam, ortak bir devlete ya da devletler federasyonuna sahip olma koşullarıdır (Meinecke,1970 Akt. Erözden;1997). Bu konudaki görüş farklılıklarına daha fazla örnek verilebilir. Meinecke'nin yaklaşımı daha çok Alman ulusçuluğu tanımına yakındır.

Farklı disiplinlerde ve farklı bakış açılarına sahip araştırmacılarca kabul edilen ortak görüş; Uluslaşmanın doğuşu ve gelişimini, tarihsel olarak erken sanayileşen batı ülkelerinin özgün koşullarının yarattığıdır. Bir başka deyişle uluslaşmanın ana etkenleri, sanayi toplumuna geçiş sürecinin nesnel nedenleri içindedir (Kılıçbay;1994).

## **1.2. DÖNEM AVRUPA'SINA GENEL BİR BAKIŞ**

Uluslaşma sürecinin Avrupa'da doğup geliştiği kabul edildiğine göre, Avrupa'da ulusları yaratan sosyal, siyasal ve tarihsel koşullara genel olarak değinmek gerekir. Uluslaşma sürecinin genel değişkenlerini farklılıklar göstermesine karşın belirlemek mümkündür.

“İlk tarımsal uygarlıkların Akdeniz'e komşu Mezopotamya , Nil havzası ve Anadolu yarımadasında belirmelerinden sonra, bu yörelerde iç ve dış talanın belirleyici olduğu büyük imparatorluklar, siyasetin yapılanması (organizasyonu) olarak ortaya çıkmışlardır” (Kılıçbay;1994:74).

Eski Yunan savaş alanında yenilmiş, Roma'ya savaş ganimeti olarak sanatını ve felsefesini bırakmıştır. Bir anlamda onu teslim almıştır. Roma'nın Batı eyaletlerinin Milattan sonra 2. yüzyıldan itibaren içine girdikleri ve giderek şiddetlenen ekonomik bunalım, imparatorluğun önce siyasi olarak ikiye ayrılması

sonra da 5. yüzyılda ortadan kalkmasıyla noktalanacaktır (Sander;2000). Eski Yunan ve Roma İmparatorluğu arasındaki bu ilişkinin benzeri, Osmanlı İmparatorluğu ve Bizans arasında da görülür. Osmanlı İmparatorluğunun idari yapılanmasında da Bizans Devletinin etkileri görülür (Ortaylı;2001).

Hıristiyanlığın resmi dili haline gelen klasik Latince'nin yanı başında, halk Latince'ni, ilerideki ulusal dillerin soy zincirlerinin başlatıcıları olacak farklı dilleri (hissedişleri) ve farklı algılayışları yansıtır hale gelecektir (Kılıçbay;1994). Latince'nin Halk Latince'ne ayrılmasının ve eski geçerliliğini kaybederek parçalanmasının, ulus devletlerin oluşumu sürecinde çok önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Anderson(1995), ulusçuluğun ortaya çıkışında, kapitalist yayıncılığın oluşmasını ve yayılmasını da önemli bir değişken olarak belirlemektedir.

Yerel dillerdeki yayınlara ağırlık veren kapitalist yayıncılık iki olgudan beslenmiştir. Bunların ilki: Latince olarak kaleme alınan eserlerin gitgide daha karmaşıklaşıp anlaşılabilir hale gelmesi sonucunda okur kaybetmesi, ikincisi; Reform hareketlerinin tüccar kitle ve kadın nüfus arasında yeni okurlar yaratmasıdır. Ayrıca bu dönemde bazı monarkların\* halk dillerini devlet dili olarak seçmesi de bu etkenler arasındadır. Bu üç etken zamanla, yerel dillerde belli bir ölçünleşme (standartlaşma) sağlamıştır (Anderson;1995). Halk dilinin devlet dili olarak seçilmesine ilk örneklerden biri, Prusya Prensiğidir (Tanilli;1990). İleride de görüleceği gibi dilde ölçünleşmeye (standartlaşmaya) gidilmesi uluslaşma sürecinin tek değil ama önemli değişkenlerinden biridir. Dilde ölçünleşme veya ortak bir kültür dili oluşturmanın uluslaşma sürecinde etkisi olmadığını savunanlar da

---

\* Monark: Avrupa'nın feodal döneminde , belirli bir alanın bütün siyasal , idari yetkisini elinde tutan ve çoğunlukla, miras yoluyla yönetimi elde tutan yönetici (Demir;1997).

bulunmaktadır. Pek çok ülkede ve özellikle de Avrupa ülkelerinde, dilde sistemli bir ölçünleşmeye özel bir önem verildiği görülmektedir.

Dilde ölçünleşme konusuna Ernest Gellner de değinmiştir. Gellner, uluslaşmanın gücünün ortak bir iletişim diline dayandığını ve iletilen mesajların kendi başlarına çok etkili olmadıklarını savunur. Gellner bu yüzden ortak kültür dilinin akademik bir denetimden geçmesi gerektiğini belirtir (Gellner,1983:171.akt. Erözden). Yine Avrupa’da dilin ölçünleşmesi için okullaşma ve eğitim diline özen gösterildiği görülür. Buna paralel olarak Türkiye’de de Cumhuriyet döneminde okul ve eğitim diline önem verilmiştir.

Ortaçağ Avrupa’sına döndüğümüzde Karolenj İmparatorluğu 8. ve 9. yüzyıllardan itibaren İskandinav, Arap ve Macarlardan yediği darbelerle çökerken, ortaya gerçek anlamıyla batılı bir kurum olan feodalite çıkmaktadır. “Feodalite, batılı ilk kurumdur. Çünkü Feodalitenin doğulu örnekleri bulunmamaktadır. Feodalite tamamen bir batı kurumudur ve insanlık tarihinde ilk kez bireysel alanın (cemaatsel) topluluksal alan karşısındaki özerkliğini ve var olma hakkını vurgulamıştır” (Kılıçbay;1985). Ayrıca bunlara ek olarak 1215 yılında kabul edilen Magna Carta Libertium\* yasasıyla kişi hak ve özgürlükleri daha Osmanlı İmparatorluğu kurulmadan seksen beş yıl önce güvence altına alınmıştı (Altan;2002).

“Feodalite her şeyden önce kişisel bağlılık (tabiyet) ve sözleşme kavramları yoluyla, şekilsiz uyruk kitlesinden bireyselleşebilme şansına sahip hale gelen insani kişiliğe geçiş sürecidir” (Şaylan;2003:21-22). Sonuç olarak görülüyor ki; ulus-devletlerin oluşum sürecinin arka planında feodalite ve bu kurumun yarattığı

---

\* Magna Carta Libertium; 1215 yılında İngiltere’de kabul edilen kişisel hak ve özgürlükleri güvence altına alan sözleşmedir.

ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkiler vardır. Kılıçbay (1994), insanlığın haklar küresini keşfedişini ve bireyselliğin ortaya çıkışını feodal topluma bağlamaktadır.

Ulusal devletler dünya tarihinde ilk kez Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Bu konuda Amerika kıtasında yaşanan deneyim kendi öznel koşulları içerisinde oluşmuştur. Ancak gerek Anderson(1995), gerekse Gellner(1992) bu kıtada yaşanan sürecin Avrupa’ya etkisini göz ardı etmezler. Bilindiği gibi, Amerika kıtasının özgürlüğü İngiltere tarafından 1782 yılında tanınmıştır. Bütün Avrupa’yı uzun vadede etkileyecek olan Fransız Devrimi bu olaydan yedi yıl sonra ortaya çıkmıştır.

Doğu dünyası ise, 20. yüzyıla kadar olan tarihi boyunca yalnızca imparatorluk yapılanmalarına (organizasyonlarına) sahip olabilmıştır (Kılıçbay;1994).

Oysa bilindiği gibi bütün geleneksel toplumlarda güç ve iktidar, tanrısal kökenli sayılmakta; buna bağlı olarak da meşruiyet anlayışı tanrısal bir emre dayandırılmış bulunmaktadır. Bu, bütün geleneksel devlet yapılarında vardır. Geleneksel toplumlarda devlete karşı gelmek, tanrının emirlerine karşı gelmekle eş tutulmuştur (Tanilli;1990).

“Belki de ulus devleti, geleneksel devlet tipinden ayıran özelliklerin başında bu meşruiyet anlayışındaki kesin farklılık yatmaktadır. Modern devletin meşruiyet anlayışı akla, akıl yoluyla ortaya konan kuram ve ilkelere dayanmaktadır” (Şaylan;2003: 33). Bu yüzden de Kılıçbay’ın belirttiği ayrıma değinmek yerinde olacaktır: “Doğu’da devletlerin uyruklarına ancak bağış (ihsan), ayrıcalık (imtiyaz), ve sadaka dağıtacak nitelikte örgütlenmiş olmalarına karşın feodal siyaset, yurttaş kavramının oluşumuna katkıda bulunmuştur. Feodal toplumun ürünü olarak ortaya

çıkacak olan ulusal devlet yapılanmasında, ayrıcalık ve sadaka değil haklar olacaktır”(Kılıçbay;1994:82-83) .

Feodalizm, örgütlenmiş devletin bulunmadığı dönemlerde, yerel düzeyde bir çeşit hükümet görevini yürütmüştür. 500-1000 kilometre karelik bir alanda en önemli ve güçlü kişi, daha az toprağa sahip olanların koruyuculuğunu üstlenmiş ve onlar da bu kişiye bağlılık sözü vermişlerdir. Böylece en üstte feodal lord, ona bağlılık sözü veren Vassal ve vassalın toprağını işleyen serflerden oluşan bu yapıya genel olarak feodal toplum yapısı denmektedir (Sander;2003).

Avrupa'nın oldukça geniş bir kesiminde görülen bu yapının asıl önemi, Kılıçbay(1995)'ın da işaret ettiği gibi; kişiye verdiği haklardır ve bu hakların bir sözleşme ile belirlenmesidir. Sözleşmeye dayalı olan bu sistem, ileriki zamanlarda anayasal sistemin, dolayısıyla bir toplumsal sözleşme ile güvence altına alınmış bireyin ortaya çıkmasının temelini oluşturacaktır.

Oysa Doğu'da devlet kendinden altta bulunan halka ayrıcalık vermiştir ama istediği zaman verdiği bu hakları geri de alabilmektedir. Zaten geleneksel devlet yapısının tipik bir örneği sayılabilecek olan (Ortaylı;2001) Osmanlı İmparatorluğunda zaman zaman verilen hakların bir süre sonra geri alındığı görülmüştür. Sened-i İttifak\*, Meşrutiyet ve 1876 Anayasası bunlara örnek olarak verilebilir. Bütün bu tarihsel olaylara baktığımızda, bu olayların gerçekleşmesinde, Avrupa devletlerinin beklentilerinin olduğu görülür.

---

\* Sened-i İttifak: 2. Mahmut döneminde, Alemdâr Mustafa Paşanın çağrısına uyarak İstanbul'a gelen Âyanlar ve valilerle , Osmanlı padişahı arasında imzalanan iki taraflı bir sözleşmedir. Bu sözleşmede, keyfi işlemlere ve zulme karşı isyan hakkının tanındığı görülür. Sened-i İttifak kimi tarihçilerce mutlak egemenliği dışardan sınırlaması nedeniyle, meşrutiyete geçişin ilk adımı olarak değerlendirilmiştir.(Tanör;1985). Sander(2002)'e göre Osmanlı İmparatorluğunda sözleşmeli toplum yapısının oluşumunda önemli bir aşamadır.

Feodalizmin en önemli özelliği Lord ile Vassal arasındaki karşılıklılık esasıdır. Feodal sistemde hiç kimse tam olarak hükümlan değildir. Kral ile halk ve lord ile vassal bir tür sözleşme ile birbirlerine bağlıdırlar. “Bu sözleşmeye aykırı hareket edilirse karşılıklı olarak hak ve ödevler de sona ermektedir. Bu durum kimi zaman sorunlara neden olmuşsa da, geleceğin anayasal hükümet anlayışı, feodalizmin sözleşmeye (mukavele) dayalı olma özelliğinden ortaya çıkacaktır” (Sander;2003:74-75).

Genel olarak 15. yüzyıl sonu ve 16. yüzyıl başları, ulus devletlerin ortaya çıkışları konusunda verilen ortak tarihtir. Mikro tarihsel bir olay olarak kabul edilse de, üç büyük Avrupa devletinde de gözlenmesi nedeniyle Kılıçbay(1994), Yahudilerin Avrupa’dan sürgün edilmesinin de uluslaşma sürecinin önemli bir parçası olabileceğini söyler. Çünkü bu olay sermaye birikiminin oluşmasına olumlu katkıda bulunmuştur.

Yahudiler 1290’da İngiltere’den, 1394’te Fransa’dan ve 1492’de İspanya’dan tamamen çıkarılmışlardır. Yani her yüzyılda büyük bir sürgün yaşanmıştır. İlginç olan nokta ise bu tarihlerin bu ülkelerde ulusal pazarın ve ulus devletin kurulmaya başlamalarına denk düşmesidir (Kılıçbay; 1994). Ayrıca bu üç ülke de Avrupa’da ulusal birliklerini tamamlamış ülkelerdendir. Kılıçbay(1994)’a göre Yahudilerin sürülmesinden sonra soyluluk ve burjuvazi yönetime talip olmaktadır. Sürecin küçük de olsa bir değişkeni olarak kabul edilen Yahudilerin sürgününden sonra aynı yıl Amerika kıtasının bulunması ve kıtayı bulanlara İspanya kralının destek olmuş olması özel olarak İspanya’da genel olarak ise Avrupa’da sermaye birikimini hızlandırmıştır. Bu da burjuva sınıfının gelişimini kolaylaştırmıştır.

“Sonuçta 12. yüzyılda Fransa’da, 15. yüzyıla gelindiğinde ise hemen hemen bütün Avrupa’da serflik \* kurumu fiilen olmasa da hukuken ortadan kalkmaya başlar. Ticaret ve kent yaşamının ortaya çıkışının Avrupa uygarlık ve üstünlüğünün doğuşundaki payı büyüktür. O kadar ki, eğer Avrupa’da böyle canlı bir ticaret doğmamış ve bağımsız özelliklere sahip kentler kurulmamış olsaydı 15. yüzyılın Rönesans’ı da gerçekleşemezdi” (Sander;2003:77).

Avrupa’da birbirini izleyen ve toplum hayatını, ekonomik işleyişi değiştiren pek çok olay yakın zamanlı veya iç içe yaşanmıştır. 16. yüzyıldan itibaren Rönesans hareketinin bireyi cemaat kısılcısından kurtarması, Reform hareketiyle evrensel kilise idealinin yıkılması, ekonomik gelişmelerin dayattığı coğrafi keşifler ve sömürgeleştirme hareketleri Batı Avrupa’yı tamamen yeni bir toplumsal yapılanmaya doğru götürecektir. Batı’da Rönesans’la başlayan süreç, 17. yüzyılda bilimin dinden bağımsızlaşmasını sağlayan büyük bir devrime yol açmıştır. 17. yüzyılda Kepler’in, Galileo’nun ve Newton’un bulguları modern bilimin temellerini atarken; Descartes matematiksel bir yaklaşımla kavradığı fizik dünyasıyla çağdaş akılcılığın (rasyonalizmin) temellerini oluşturmuştur (Timur;2000).

Ortaya çıkan sanayi devrimleriyle sermaye birikimi hızlanmış, nüfus artışı gerçekleşmiştir. Makinelerde buhar kullanımı, kömür ve demir sektörünü etkilemiştir. Buna bağlı olarak demir yolu ulaşımı, sanayileşmeyi hızlandırmıştır . Buhar kazanlarının deniz ve kara yollarında da kullanılmasıyla pazar genişlemiştir . Kömür enerjisine bağlı olarak gelişen bu döneme Birinci Sanayi Devrimi denmiştir. Daha sonra elektrik ve petrol enerjisinin de kullanımıyla artık fabrikalarda verim daha da artmıştır. 1830- 1850 yılları arasında yalnızca İngiltere’de on bin

---

\* Serflik: Feodal ilişkilerin en alt bölümünde bulunan ve Avrupa’da toprağa bağlı olan köylü sınıfı.

kilometre demiryolu yapılmıştır. Bu dönemde bütün Avrupa'da kentler, ticaret merkezleri bu yolla ulaşılabilir hale gelmiştir. Petrol ve elektriğin kullanılmasıyla ortaya çıkan değişmelere ise İkinci Sanayi Devrimi denmiştir (Tanilli,1990) .

Tren ve fabrika bu dönemin simgeleri olmuştur. Avrupa'nın bu dönemde yaşadığı dönüşüm kısaca değinilen bu değişkenlerin hiçbiriyle açıklanamasa da bunlarla biraz daha anlaşılır hale gelmektedir. Böylece, Avrupa'nın batısında ortaya çıkan ulusal devletler, gelecek yüzyıllarda uzun bir gelişme potansiyeline kavuşmuşlardır.

Dönem Avrupa'sında ortaya çıkan Rönesans ve Reform, düşünsel canlılığın iki önemli kaynağı sayılabilir. Rönesans bu dönemin insanına; insanın güçlü olduğu, büyük başarılar elde edebileceği fikrini vermiştir. İnsan, Tanrının koruyuculuğunda olsa bile zayıf bir yaratık değildir ve büyük bir güce sahiptir. Rönesans öncesi dönemde kilise bunun tam tersini övüp yoksulluğu özendirse de artık zenginliğin olanaklarının doğru olarak kullanımı da erdem olarak düşünölmeye başlanmıştır. Bundan böyle gerçek, görölebilen herkesçe algılanabilen nesnelere olarak kabul edildi. Sanattan beklenen de bu gerçeği iletmesi oldu. Bu uyanış, sanatın her alanında kendini gösterdi.

Buna paralel olarak gelişen diğere olgu da Reform olmuştur. Reform, Avrupa insanının din alanındaki düşünce değişiklikleri olarak tanımlanabilir. Bu dönemde kilisenin güç ve mülküne itibar etmemeye başlayan prenslerin kiliseye başkaldırdıkları görülür. Rönesans ile sanat alanında ortaya çıkan büyük gelişmeler bilimde de yaşanmıştır. Kepler, Galileo, Newton, Descartes, Gauss gibi bilim adamlarının ortaya çıkardıkları bilimsel gerçekler kilisenin yanılıklarını da ortaya

koymuştur (Şaylan;2003). Martin Luther'in\* İncil'i Almanca'ya çevirmesi, her insanın İncil'i anlaması ve kendine göre yorumlama hakkına sahip olduğunu savunması pek çok taraftar bulmuştu.

“Artık bütün Avrupa’da Luther tarafından çevrilen ve basılan İncil okunuyordu. Bu da doğal olarak pek çok farklı yorumun ve görüşün oluşmasını sağlayacaktı. Reformasyon hareketinin önemli bir sonucu kilisenin 16. yüzyılda hemen hemen bugünkü durumunu şekillendirmesiydi” (Sander;2003:97). Bu dönemde Avrupa’da , Protestanlığın ve Kalvenizmin, varolan diğer Hıristiyan mezheplerine göre daha ilerici olduğu görülmektedir. Örneğin Katolik kilisesi İncil'in Latince aslına bağlı kalırken, adı anılan bu yeni mezhepler, yerel çevirileri esas almışlar ve bu şekilde yerel dillerin oluşum ve gelişim sürecine katkıda bulunmuşlardır.

18. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa’da çok önemli bir devrim yaşandı. 1789 yılında Fransa’da yaşanan devrim Avrupa kıtası ile birlikte bütün dünyayı etkiledi. Feodalite'nin bunalıma girmesiyle ortaya çıkan burjuvazinin yükselişi, devrimin gerekçelerinden biri sayılabilir. Kısaca değinmek gerekirse, üretici olmayan soylular ve kilisenin, önceki yüzyıllardan getirdiği ayrıcalıklarına karşın, 18. yüzyılın üretici olan sınıflarının bu ayrıcalıklara sahip olmaması devrimin başlatıcıları olarak kabul edilen orta sınıf ticaret ve sanayi burjuvazisinin tepkisine yol açmıştır (Tanilli;1990) Bilindiği gibi kral kaynağını ilahi hukuktan alan haklarını, üretici olmayan soylular ve kiliseyle işbirliği yaparak despotik bir

---

\* Martin Luther: Avrupa’da Protestanlığın kurucusudur. İncil'in Almanca çevirisini yapmıştır. Kurduğu Protestanlık mezhebi, kendi döneminde diğer Hıristiyan mezheplerine göre daha ulusal diller konusunda daha ilericidir (Dilaçar;1978). Protestanlık ve yapılan İncil çevirisi çağdaş Almanca'nın oluşumunda etkili olmuştur (Sadoğlu;2003)

biçimde kullanıyordu. Üretici olan köylülerin ve burjuvazinin yönetimde söz hakkı yoktu.

Oysa, 1713-1789 yılları arasında Fransa'nın dış ticaretinin beş kat artması, ülkedeki burjuvazinin gücünün ne kadar arttığının önemli kabul edilebilecek bir göstergesiydi(Sander;2003). Sander(2003)'e göre devrimin Avrupa'da Fransa'dan çok daha yoksul olan ve daha despotik bir şekilde yönetilen diğer Avrupa ülkelerinden birinde ortaya çıkmamasının nedeni Fransa'nın yüzyıllar boyunca monarşik yönetim tarafından sağlanan siyasal birliğidir. Fransa gibi bir devlet Orta ve Doğu Avrupa'da yoktu.

Gerçekleşen devrim, burjuva sınıfının belirli beklentilerinin bir sonucuydu. 14 Temmuz 1789'da halkın ayaklanarak Bastil hapishanesini yakmasından sonra bir kurucu meclis oluşturuldu. Yurttaş Hakları Bildirisi yayımlanarak, insanların özgür ve yasalar önünde eşit oldukları, söz ve basın özgürlüğü, özel mülkiyetin dokunulmazlığı ve vergilerin toplanmasında adaletin olması gerektiği vurgulandı. 1791'de Fransız Anayasası da yürürlüğe girdi. Bütün beklentiler gerçekleşmiş olmasa da devrimin Avrupa'da yankısı büyük olacaktı. Devrim Fransa'ya Yurttaşlardan oluşturulan bir ordu, kendini yeni bir Sezar olarak gören Napolyon Bonapart'ı ve savaşları getirdi. Ancak daha sonra ortaya çıkan 1830 ve 1848 devrimleri, 1789 devriminin getirdiği ilkeleri sağlamlaştırdı.

Osmanlı İmparatorluğu, devrimin getirdiği laiklik ilkesinden rahatsız olmuştur. Bu dönemde Osmanlı'da burjuvazinin oluşumu, Sened-i İttifak'ın geçersizleşmesi ile engellendiği düşünülmektedir (Berkes;2002). Oysa Avrupa'da artık yurttaşlık kavramı oluşmaktadır.

Avrupa ülkeleri, takip eden dönemlerde ulusal birliklerini tamamlamışlar ve sömürge alanlarını genişletmişlerdir. O dönemde çok geniş topraklara sahip olan Osmanlı İmparatorluğu da bir süre Avrupa devletleri arasındaki dengeleri gözeterek varlığını devam ettirebilmiştir. Ancak çok uluslu yapısı, artık eskimiş kurumlarının yanında pek çok nedenden dolayı doğrudan doğruya etkin bir yıkılma sürecine girmiştir (Sander;2002).

Nasıl ki Avrupa'da ulus devletler, Avrupa'nın kendine özgü nesnel koşullarında ve artık yıkılmaya başlayan feodal sistem üzerinde oluşmaya başlamışsa, Osmanlı İmparatorluğunda da ulusçuluk düşüncesi İmparatorluğun kendine özel koşulları içerisinde oluşmaya başlamıştır.

## **2. TÜRKİYE'DE ULUSÇULUĞUN VE ULUS BİLİNCİNİN GELİŞMESİ**

Türkiye'de uluslaşma düşüncesinin gelişimini anlayabilmek için Osmanlı İmparatorluğu'nda bazı siyasal olaylara değinmek gerekmektedir. Çünkü Avrupa'da bu gelişmeler olurken Osmanlı İmparatorluğu, henüz siyasal varlığını, bir imparatorluk yapılanmasıyla sürdürüyordu. Ancak imparatorluğun geleneksel olarak tanımlanan bu yapısı Avrupa'da ortaya çıkan bu değişikliklerin çok gerisinde kalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bir Doğu toplumu olarak ulus devlet sürecine Avrupa'dan çok geç girdiğimiz söylenebilir.

Daha önce de değinildiği gibi, ulus kavramı Avrupa'da doğmuş ve kıtanın kendi iç değişkenleriyle oluşmuş ve biçimlenmiştir. Avrupa'da bu kavramın içeriği farklı şekillerde algılanmıştır. Bizim bugün anladığımız anlamdaki "ulus" sözcüğü, Cumhuriyet döneminde türetilmiş bir terimdir.

Önceki dönemlerde bu sözcüğün yerine yaklaşık anlamı verebilecek, “millet” sözcüğü kullanılmıştır. İncelenecek pek çok günümüz kaynağında da(Berkes;2002,Türkdoğan;2002, Kılıçbay;1994) terim konusunda bir birlik olmadığı ve “millet” sözcüğünün de hala kullanılmaya devam edildiği görülür. “En genel anlamıyla “millet” sözcüğünün Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan ve Müslüman olmayan dini topluluk anlamında kullanıldığını belirtmek gerekir” (Timur;2000:112).

“Bir başka ifadeyle “ulus” sözcüğünün karşılığı olarak geçmişte kullanılan “millet” sözcüğü, daha çok, Müslüman ve Türk’ten ayrı olan ve Osmanlıcıların daha sonra “anasır”\* demeye başladığı din cemaatlerine verilen bir isimdir”(Berkes;2002:85). Müslümanlık bir ümmet’ti ve Türkler bu ümmetin bir parçasıydı. İmparatorluk içindeki genel tanımlama Müslüman olan ve Müslüman olmayan (gayri-müslim) şeklindeydi.

“Bernard Lewis’in dediği gibi, Osmanlı Türkleri belki de daha önceki İslam toplumlarının hepsinden daha fazla Müslümanlıkla özdeşleşmişler ve kimliklerini İslam’la donatmışlardı” (akt.Timur;2000:84).

Ulus devletlerin tarihi kökenleri 15. ve 16. yüzyıllara kadar uzanıyor olsa da 1789 Fransız Devrimi ile uluslaşma süreci Avrupa kıtasında pratik olarak sonuçlanmaya başlamıştır. Bu devrimi ise pek çok farklı değişkene bağlı olarak oluşan ve kapitalizmin gelişmesiyle ortaya çıkan burjuva sınıfı şekillendirmiştir.

Feodal sistemin bunalıma girmesiyle birey cemaat baskısından kurtulmuş, Reform hareketiyle ideal kilise inancı yıkılmış, bireyin varlığı dünyevi anlamlar kazanmıştır. Çökmeye başlayan sistem yeni bir sınıf olan burjuvaziyi yaratmıştır.

---

\* Anâsır: Unsur sözcüğünün çoğul halidir.

Burjuvazi coğrafi keşiflerin de etkisiyle sermaye birikimine sahip olmuş, soylular karşısında ekonomik olarak güçlenmiştir. Ancak sınıfsal olarak burjuvazi, soylulardan daha farklı bir bilince sahip olmuştur. Ve sermaye birikiminin verdiği güçle iktidar içerisinde hak sahibi olmak istemiştir. Böylelikle ortaya çıkan devrim, ulus devletlerin oluşabilmesi için yasal bir zemin oluşturmuştur. Artık kilisenin doğruları zayıflamış, topluluk karşısında birey kendi varlığının doğruluğuna daha çok inanmıştır. Hıristiyanlığın yaşatmaya çalıştığı doğrular daha az kabul görmeye başlamıştır. İncil'in yerel dillere çevrilmesiyle ruhban sınıfının birey üzerindeki etkisi, eskiye oranla daha sınırlı kalmıştır.

Yapılan halkbilim çalışmalarıyla yerel dillerin varlığı ve zenginliği anlaşılmiş ve ulusal kimlik önem kazanmaya başlamıştır. Artık Avrupa'da Ortaçağ'da varlığından bahsedilen görece durağan düşünsel ve toplumsal yaşam yerini değişkenliğe ve hareketliliğe bırakmıştır.

Tüm bu değişimler 19. yüzyıla kadar hız kazanarak gelirken Osmanlı İmparatorluğunda çok farklı şartlar yaşanmaktadır.

## **2.1 OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN 18. YÜZYILDA GENEL SİYASİ GÖRÜNÜMÜ**

Ulus düşüncesinin Avrupa'da ortaya çıkışının siyasal ve tarihsel arka planını kısaca özetledikten sonra Osmanlı İmparatorluğuna baktığımızda, 18. yüzyılda pek çok önemli değişimin yaşandığını görmekteyiz. İmparatorluk askeri ve siyasi gücünün en yüksek noktasına 16.yüzyıl ortalarında ulaşmıştır. Bu dönemden sonra farklı değişkenlere bağlı olarak idari, siyasi ve askeri sorunlar ortaya çıkmış ve artarak devam etmiştir(Akdağ;1999).

16. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'yı önemsememiştir. Bu döneme kadar Avrupa, Osmanlı için idare ve düzen altına alınması gereken bir bölgedir(Berkes;2002). İmparatorluk siyasal ve ekonomik olarak gücünün kaybetmeye başladıktan sonra artık Avrupa'yı önemsemeye başlar. Saldırıdan çok savunmaya önem verir. Değişen koşullarla beraber, Avrupa devletleriyle iyi ilişkiler kurmaya başlar. Bu değişimin ilk ve belirgin belgesi ise 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanıdır\*.

3. Ahmet(1718-1730) döneminde yapılan uygulamaların ve getirilmeye çalışılan yeniliklerin görece yararları görülmeye başlamadan 1730 yılında Patrona Halil İsyanı ortaya çıkmıştır. Sander(2003)'e göre bu devir yalnızca geçici bir Avrupalılaşıma hevesi olarak düşünülmemelidir. Bu dönem yeni bir dünyevilik, yeni bir aydınlanma, rasyonel araştırma duygusu ve liberal reform dönemidir. Bu dönem, Batı uygarlığının etkisi altında doğmaya başlayan bir Osmanlı Rönesans'ıdır (Sander;2003).

Daha önce Avrupa'da ortaya çıkan gelişmeler anlatılırken, Avrupa toplumunun sözleşmelere dayandığına değinilmiştir. Buna feodal üretim ilişkileri izin vermektedir. Aslında hakları az olmasına rağmen Avrupa'da köylü köle değildi. Belirli hakları vardı. Bu haklar bir sözleşme ile belirlenmişti. Feodal beyler ile köylü arasındaki bu sözleşme, her iki taraf da yükümlülüklerini yerine getirdiği sürece devam ediyordu.

Oysa Doğu tipi toplumlarda yönetime gelen tepkiler karşılığında yönetici belirli hakları bağışlar ancak istediği zaman geri de alabilirdi. Osmanlı İmparatorluğunda padişahın yetkilerinin sınırlandırılması Avrupa'daki yöneticilerin

---

\* Tanzimat Fermanı: 1839 yılında , Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından ilan edilen Gülhane Hattı Hümayun olarak da anılır. Osmanlı İmparatorluğunda, reform hareketlerinin temeli olan bu ferman devletin yapısında bir değişiklik yaratamamıştır(Sander;2003)

yetkilerinin sınırlandırılmasından çok daha uzun bir süre sonra olmuştur (Kılıçbay;1994). İmparatorlukta bir şekilde ortaya çıkan yetki sınırlaması herhangi bir sınıfın baskısı sonucu değildir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğunda bireyin özel mülkiyet hakkı sınırlı veya çoğu zaman da geçici olmuştur. Özel mülkiyetin güçlüğü ve geçiciliği ise toplumsal sınıfların oluşumunu engellemiştir (Oba;1994). Bundan başka, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanına kadar Osmanlı İmparatorluğunda üst düzey devlet yetkililerinden sıradan bir vatandaşa kadar kimsenin gerçek anlamda can ve mal güvenliği sağlanamamıştı (Altan;2002). Oysa Avrupa kıtasında bu hakların gerekliliği Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan önceye kadar uzanmaktaydı.

Osmanlı İmparatorluğunda feodalizmin olmadığını Berkes (2002) ve Kılıçbay da (1994) belirtmektedir. Kılıçbay'a göre Feodalizm Avrupa'da doğmuş ve biçimlenmiş bir üretim biçimidir. Osmanlı toprak düzeninin tanımlaması, onun kendi şartlarına göre yapılmalıdır. Berkes(2002) de bu konuda yapılacak belirlemelerin yanıltıcı olabileceğini, Osmanlının Teokratik yapısının da Feodal yapısının da tartışılabilceğini belirtmektedir.

Osmanlı İmparatorluğunda feodal bir düzen yoktur. Çünkü mülkiyet sürekli değildir. Topraklar sık sık devlete geri verilmiş, sürekli küçülmüştür. Ekilebilir toprakların tamamı padişaha ait olarak kabul edilmiştir. Halk (reaya) bu topraklardan yararlanabilmektedir. Ancak sürekli sahibi olamamaktadır. Bu şekilde Anadolu Türk köylüsünü bilinçlendirebilecek ve sermayeye sahip bir çiftçi sınıfı da oluşmamıştır(Oba;1994).

Ayrıca nakit paradan vergi alınmaması zaten ticareti ellerinde bulunduran Müslüman olmayan (gayri-müslim) kesimin zenginleşmesini sağlamıştır. Bu

tüccarlar arasında, özellikle Rumlar 18. yüzyıldan itibaren yayılmaya başlayan Milliyetçilik akımlarının da etkisiyle Yunan isyanının çıkışında önemli bir paya sahip olmuşlardır (Bağış;1983). Dikkat edilirse, Osmanlı İmparatorluğunda matbaa Müslüman olmayan kesimde, özellikle Yahudiler ve Rumlar arasında Müslümanlardan çok daha öncelerde kurulmuş ve yaygınlaşmıştır. İlk Yunanca gazete 1784 yılında Viyana'da yayımlanmaya başlamıştır (Anderson;1995). Anderson(1995) , uluslaşma sürecinde yayıncılık çalışmalarının önemli bir etkisi olduğunu belirtir. Doğal olarak bir gazetenin düzenli aralıklarla çıkarılması ve okuyucu bulması, okur yazar, bilinçli bir sınıfın varlığına bağlıdır. Bu da okuyucunun ekonomik düzeyi ile ilgilidir.

Benzer bir durumun Rusya'da bulunan Türkler içinde geçerli olduğu kabul edilir (Oba;1994). Yusuf Akçura ve onun çağdaşları olan Ağaoğlu Ahmet Bey gibi pek çok Türk aydını da Rusya'daki koşullar uygun olmadığı için İstanbul'a gelerek, Türkçülük çalışmalarını burada yapmışlardır. Bu aydınlar da geldikleri bölgelerin üst gelir düzeyine sahip kimseleriydi. Onları Rusya'daki Türk kökenli burjuvazi olarak tanımlamak da mümkündür (Arai;2002).

Bu aydınların her biri aileden gelen ve ticarete dayanan mal varlığına sahiptir. Aynı şekilde Bulgar tüccarlarının da Bulgaristan'ın bağımsızlığa kavuşmasında etkileri ve katkıları görülmüştür. Kısacası Balkan Milliyetçiliğinin doğup gelişmesinde bu sınıfın payı göz ardı edilemez(Oba;1994). Milliyetçi gelişme önemli bir değişken olan bu sınıf, Türkler arasında doğmamıştır. Fransız Devrimiyle ortaya çıkan, kişinin mülk edinme hakkı, can ve mal güvenliğinin güvence altına alınması, kanun önünde eşitlik gibi temel yurttaşlık haklarını Osmanlı

İmparatorluğu 1839 Tanzimat Fermanıyla tanımıştır. Ancak bu ferman devletin temel yapısında her hangi bir değişiklik yaratamamıştır (Berkes;2002).

Tanzimat Fermanı, Fransız Devriminde ilan edilmiş bulunan Yurttaşlık Hakları Bildirisi gibi, bir halk hareketi sonucu ortaya çıkmış olmayıp, yönetici tarafından tek taraflı olarak verilen ve dolayısıyla istendiğinde geri de alınabilecek olan bazı temel hakları içerir. Şaylan(2003)'ın da belirttiği gibi, Tanzimat'ın ilanında Avrupa devletlerinin sempatisini kazanmak isteği de etken olarak değerlendirilebilir.

Bu ferman ile Avrupa devletleri Osmanlı İmparatorluğunun içişlerine daha kolay karışma fırsatı bulabilmişlerdir. Bu yüzden Tanzimat Fermanını, Osmanlı reform hareketleri içerisinde temel hakları ilk kez sağlayan ancak devletin yapısına bir değişiklik getirmeyen bir belge olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır (Sander;2003). Aslında yönetenle yönetilen arasında bir bağ, karşılıklı bir sözleşme niteliği taşıması gereken bu belge istendiğinde padişah tarafından reddedilebilirdi. Ne Müslümanları ne de Müslüman olmayanları mutlu etmeyen (Berkes;2002) belgenin en önemli özelliği yalnızca padişahın yetkilerini kısıtlamasıydı.

Kırım Savaşında İngiltere ve Fransa'nın desteğini alan ve Rusya'yı sözde yendiği halde toprak elde edemeyen ve kendi toprak bütünlüğünü Avrupa devletlerinin güvencesi altına koyan, tüm bunların üstüne ödeme gücünün çok üstünde borçlanan Osmanlı İmparatorluğu, bu dönemden sonra Avrupa devletlerinin mali denetimi altına da girmiş oluyordu (Sander;2000). Islahat Fermanı (1856) da Tanzimat Fermanı (1839) gibi dış kaynaklı olup Kırım Savaşında, İmparatorluğun bağlaşıklarının isteklerini karşılamak üzere hazırlanmıştır. Belge Tanzimat Fermanındaki temel haklar güvencesine eşitlik esasını eklemekte ve yirmi noktada

Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında eşitlik sağlamayı amaçlamaktaydı (Türkdoğan;2002). Ancak Müslümanlar için herhangi yeni bir hak söz konusu olmadığından, Müslümanları memnun ettiği söylenemez.

Islahat Fermanının(1856) amacı, İmparatorluk içinde herkese Osmanlı yurttaşlığı vermektir. Herkese memur olabilme hakkı, yasalar önünde eşitlik, din yetkililerinin sivil otoritesinin kaldırılması, rüşvetle mücadele, fermanın getirdiği bazı yeniliklerdir. Osmanlı devleti 1699'dan sonra iki yüz yıl daha yaşamışsa bu, İmparatorluğun Avrupa izlediği denge politikasının bir sonucudur(Sander;2000). Eğer 19. yüzyılda ortaya çıkan Napolyon savaşlarının etkisinden kurtulmuşsa bu, Napolyon'un İngiltere'ye yönelmesi ve İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki çıkar çatışmalarını kullanmış olmasındandır.

Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'dan her yardım alışından sonra yardım aldığı devletin bir isteğini yerine getirecektir. 1. Meşrutiyet'in (1876) ilan edilmesi yerine getirilen isteklerden biridir. Bunda da amaçlardan biri yine İngiltere ve Fransa'ya hoş görünmek olmuştur. Ancak eklemek gerekir ki; bu dönemin önemli tarihi olaylarından birisi de 1865'te kurulan ve devletin siyasal yapısını değiştirmeyi amaçlayan ilk siyasal örgüt olan Yeni Osmanlılar Cemiyetinin kuruluşudur. 1. Meşrutiyetin ilan edilmesi ve 1876'da Teşkilat-ı Esasi'nin (anayasa) kabulünde bu cemiyetin yaptığı çalışmaların da payı vardır.

Kabul edilen anayasa ile de devletin siyasal yapısında sürekli bir değişiklik olmadı. Padişahın yetkilerine gerçekte bir sınırlama getirilemedi. Yürütme yetkisi padişahındı ve yasama yetkisi de onun denetimi altındaydı. Ayrıca padişah istediği zaman parlamentoyu kapatma yetkisine de sahipti (Tanilli;1990). Padişahın sahip olduğu bu yetki, daha önce de belirtildiği gibi Doğu tipi devlet organizasyonlarının

belirleyici özelliklerinden biridir. Takip eden dönemlerde meclisin padişah tarafından süresiz olarak kapatılması, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu tip bir toplum ve devlet yapısına sahip olduğunu daha belirgin olarak göstermektedir.

23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilen Meşrutiyet de halkın baskısı sonucu ilan edilmiş değildi. Türk siyasal tarihindeki önemi, mutlakiyete indirilmek istenen ilk darbe olması ve sonraki anayasal gelişmelerin başlangıcı olma özelliği taşımasıdır. Bundan önceki tüm yenilik hareketleri gibi Meşrutiyet de Osmanlı padişahının başka devletlerin baskısıyla halkına bir bağışydı. Çünkü bu ihsanları talep edecek bilinçli bir burjuva sınıfı oluşmamıştı. Bu yüzden de bu yenilikler çok kolay bir şekilde padişah tarafından geri alınabilirdi. 1. Meşrutiyetin ilanından bir yıl sonra Abdülhamit Osmanlı-Rus Savaşını gerekçe göstererek meclisi dağıtmış ve anayasayı yürürlükten kaldırmıştır.

Her iki fermanda da Türklerin doğrudan doğruya yararlanabileceği bir madde yoktu. Önceki yüzyıllarda Türkler nasıl geri planda kalmışsa yine öyle kalmaya devam etmiştir(Berkes;2002). Zaten devlet içindeki konumları gereği ticaretle uğraşan ve sermaye birikimine sahip olan Müslüman olmayanlar ise, Osmanlı'nın Avrupa'ya verdiği tavizlerle, önceki yüzyıllarda yaşadıklarından daha rahat yaşamışlardır.

Sonuç olarak da azınlıklar Türklerden çok önce ulusal olarak toparlanmaya başlamışlardır. Türkler ise ulusal uyanışı, Türk Milliyetçiliğini son çare olarak benimsemişlerdir.

## 2.2. TÜRK ULUSÇULUĞUNUN TARİHİ

Türk Ulusçuluğunun tarihini inceleyen kaynaklarda(Oba;1994. Kılıçbay;1994,Berkes;2000) siyasal örgütlenmenin adı Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği olarak geçtiğine göre, millet sözcüğü artık farklı bir anlamda kullanılmaya başlanır. “Millet” sözcüğü aslında Müslüman olmayan grupların oluşturduğu dini topluluk anlamında kullanılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunun düşünsel dünyasında özellikle bu dönemde yaşanan terim karışıklığına Oba(1994) şöyle değinir : “Türk Ulusçuluğunun oluşumu bu dönemin pek çok farklı değişkeniyle ortaya çıkmış, terimin kendisi uzun yıllar boyunca ciddi anlamda tanımlanamamıştır”. “Ulus” terimi, zaman içinde gelişip dönüşmüş ve bugün kullandığımız anlama ulaşmıştır.

Ortaylı(2003;18)’nin tanımıyla “Akdeniz’in üçüncü ve sonuncu İmparatorluğu olan Osmanlı İmparatorluğu’nun”, “İslamcı kimlikten ulusal kimliğe geçişi, İmparatorluğun özel koşullarından doğan güçlüklerle doludur”(Timur;2000:113).

Şüphesiz ulusal kimliğe geçiş olarak adlandırdığımız süreç doğrudan olamazdı. Ulusal kimlik süreci, kendisinden önceki bazı düşünce akımlarının sonucunda, son ve zorunlu çare olarak oluştu.

Bu düşünce akımlarının ilki olarak incelenen Osmanlıcılık düşüncesi, Osmanlı aydınının, İmparatorluğu kurtarma düşüncesinin bir ürünüdür. Ancak düşüncenin ilk olarak belirmesi Berkes(2002)’e göre dönemin aydınının Tanzimat Fermanına bir tepkisidir. Çünkü bu dönemde yapılan düzenlemeler aslında Avrupa

devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun içişlerine daha fazla karışmasına ve zaten zengin olan Müslüman olmayan kesimin daha da zenginleşmesine neden olmuştur.

“Yeni Osmanlılar hareketi, Tanzimat'ın ilanını takip eden yıllarda 1865'lerde şekillenmeye başlamıştır. Bu amaçla kurulan tek örgüt de değildir. Bu hareketin içinde bulunanlar Islahat Fermanını iktisadi sömürüyü pekiştiren bir belge olarak değerlendirirler” (Mardin;1985:344-345). Gelişen tarihi olaylarla bu düşünce geçerliliğini yitirmeye başlasa da bu dönemin hemen bütün aydınları Osmanlıcılık düşüncesinden etkilenmiş ve kolay kolay bu düşünceden vazgeçememiştir.

Bu düşünceyi savunan aydınlar, İmparatorluğun kurtulması konusunda tam bir görüş birliği içinde olmasalar da genel olarak hepsi Osmanlı'nın iktisadi bakımdan kalkınması gerektiğini savunmuşlardır.

“Başlangıçta Osmanlıcılık ülküsüne sahip olan dönemin diğer örgütü ise Genç Türklerdir. Askeriye ve Tıbbiyede okuyan öğrencilerin kurduğu bu örgütün de Yeni Osmanlılar gibi belirgin ve işlenmiş bir dünya görüşleri yoktu. Devletin genel gidişinden rahatsız olan ve farklı çözüm önerileri olan Genç Türklerin içinde İslamcı görüşlerle laik düşünceler, saf batıcı eğilimlerle sömürü karşıtları bir arada yaşıyordu” (Mardin;1985: 342-348). Geneli mutlakiyete karşı çıkıyor, anayasanın yeniden yürürlüğe konmasını istiyordu. Ana hedefleri “Osmanlıların kardeşliği” düşüncesiydi. Bu nedenle genç Türk akımının başlangıçtaki özü Osmanlıcılıktı. Bu hareket ilerleyen zamanlarda değişen koşullarla ayrışacak ve İttihat ve Terakki Partisi bu hareketten doğacaktır.

Osmanlıcılık dışında gelişen düşünsel hareket İslamcılık düşüncesidir. İslamcılar gördükleri olumsuz gidişin nedenleri arasında şariat hükümlerinin eskisi gibi uygulanmayışını, Tanzimat'la birlikte batılılaşma hevesine düşülmesini ve bu

şekilde Hıristiyanlara esir konuma gelinmesini görüyorlardı. Onlara göre İslamlık, kanunlar ve kurumları ile bir uygarlıktır. Osmanlılık Tanzimat'la beraber bu uygarlığı din ve devlet ayrımı yaparak bozmuştur. İslamcılık düşüncesini savunanlara göre: “Yapılması gereken Batı'dan uygarlık almaya kalkışılacağına eski klasik İslam uygarlığına geri dönülmesi ve bu uygarlığı diriltmesidir”(Berkes;2002:62-66). Osmanlı Müslümanlarının “İslam” bayrağı altında toplanması ve Müslümanların halifelik makamı etrafında birleşmesi İslamcılık düşüncesinin iki eksenini oluşturur.

Türkçülük düşüncesi, Osmanlıcılık ve İslamcılık düşüncesinin tarihsel koşullarla dönüşmüş biçimi olarak değerlendirilebilir. Başta bütün sıkıntısı İmparatorluğu kurtarmak olan Osmanlı aydını, savunduğu düşüncelerin olmazlığı görmüştür. Avrupa'da ortaya çıkan toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin güç verdiği ulusçuluk düşüncesi karşısında, İmparatorluğu kurtarma ve bir arada tutma düşüncesini savunmaları aslında Osmanlı aydınının Avrupa'nın geçirdiği değişimleri tam olarak kavrayamadığı anlamına gelmektedir. Gerek İslamcılık, gerekse Osmanlıcılık düşünceleri, 1911-1912 Balkan Savaşlarının ardından ortaya çıkan olaylardan sonra eskiye oranla geçerliliklerini yitirmeye başlar. Balkan Savaşlarından sonra, Türk seçkinleri, Türkçülük akımına daha fazla önem vermeye başlar (Berkes;2002). Benzer bir durum Prusya-Fransa (1877-1879) Savaşından sonra Alman aydınlarında da gözlenmiştir (Sander;2002).

Namık Kemal de kendi çağdaşı olan pek çok aydın gibi Osmanlı İmparatorluğunu oluşturan karışımın devam etmesini ister. Onun oluşturduğu vatan kavramı, sınırlar içindeki pek çok etnik topluluğu da kapsar (Levend;1972). Ancak bu düşüncenin olmazlığı kısa süre sonra ortaya çıkmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus

Savaşı sonunda İmparatorluk, Rumeli’de geniş topraklar kaybetmiştir. Bunun sonucunda İslam birliği ve halifelik bayrağı altında bütün Müslümanların kardeşliği düşünmeye başlar. Ancak “Kısa bir süre sonra Arap Ulusçuluğu ve Vahhabilik\* kendini gösterir” (Ortaylı;1985:1032-1033).

Böylece Arapların da en az diğer etnik topluluklar kadar kendi özgürlüklerini istedikleri anlaşılmış olur. Tüm bunlara rağmen İslamcılık bazı Osmanlılar arasında ısrarla savunulmaya devam etmiştir. Bu düşüncenin toplumsal koşullarının ortadan kalktığı uzun süre kabul edilmemiştir.(Yazıcı;2002).

Bir akım olarak Türk Milliyetçiliğinin Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmak üzere olduğu dönemde Türk aydınlarınca çöküşü engellemek için düşünülen çarelerden biri olduğuna değinilmişti (Oba;1994). Burada amaç, Türk Milliyetçiliğinin geçirdiği evreleri ayrıntısıyla anlatmak değil bu akımın genel hatlarının oluşumunu ve genel özelliklerini betimlemektir.

Çok milletli bir imparatorluk olan Osmanlı’da “Türk” sözcüğü o dönemlerde pek değer gören bir sözcük değildi. Nefi’nin;

“ Türk’e hak, çesme-i irfanı haram etmiştir

Eylese her ne kadar sözlerini sihr-i helâl” örneğini, ya da

“Sümbül açıldı mı bağ oldum sanır

Türk şehre indi mi bey oldum sanır” örneğini verebiliriz.

---

\* Vahhabilik. 18. yüzyıl sonunda Arap yarımadasında, Abdülvahhap tarafından kurulan tarikata verilen addır. Vahhabilik, Peygamber devrinden sonraki bütün gelenek ve kurumlara ve daha çok otoriteye karşı çıkar.

O dönemde “Türk” sözcüğünün ne şekilde anlaşıldığına ve sözcüğün anlam içeriği konusuna, dönem edebiyatından pek çok örnek verilebilir. Ancak sözcük, daha çok “geri kalmış”, “kaba”, göçebe” gibi anlamlara geldiğine değinmek yerinde olur. İslamlaşmış bir kitle olan Osmanlı toplumunda Türklük, aşağılanmış ve yadsınmıştır. İlan edilen Tanzimat Fermanıyla, Müslüman olmayan toplum daha fazla öne alınmış ve bu topluma daha fazla ayrıcalık tanınmıştır (Berkes;2000). İttihat ve Terakki Partisi, 1908’de iktidara geldiğinde resmi olarak olmasa bile Türklüğe sahip çıkmış ve Türkçülük akımını desteklemiştir(Arai;2000).

Akım bazı farklı kaynaklardan beslenmiş ve zamanla biçimlenmiştir. Berkes(2002), yapılan halkbilim çalışmalarının daha sonra Türkçülüğe dönüştüğünü belirtir. Bu kaynaklardan birincisi; o sıralar yapılmaya başlanan Halkbilim çalışmalarıydı. Özellikle Rusya’da “Narodnikler”\* bu konuda önemli kazanımlar elde etmişlerdi. Ve Avrupa’nın farklı bölgelerinde halkbilim çalışmalarının ön hazırlıkları yapılmaktaydı. Bu dönemde Finli’lerin Kalavela Destanı derlenmişti. Almanya’da Grimm Kardeşler “ Ev ve Halk Masalları” adlı derlemeyi yapmışlar ve Alman dilinin söz varlığını ortaya çıkarmaya başlamışlardı. Grimm Kardeşler daha sonra da Alman Dilinin Sözlüğü’nü oluşturmaya başlamışlardır (Çobanoğlu;1999). Buna benzer çalışmalar Avrupa’nın pek çok ülkesinde yapılmıştır.

Ziya Gökalp 1922 yılında, Diyarbakır’da Küçük Mecmua adlı bir dergi çıkarmıştır. Bu dergide yayımladığı “Halkiyat” adlı makalesinde Halkbilimi anlatmaktadır. Daha sonra Fuat Köprülü ve Rıza Tevfik de Halkbilimi tanıtan makaleler yazmışlardır. Berkes(2000)’e göre o dönem tanıtılmaya çalışılan Halkbilim daha sonra Türkçülüğe dönüşmüş olsa da bu çalışmaların henüz

---

\* Narodnik: (Narodnichestvo) Rusya’da 1870 yıllarında gelişen ve halkçılık denilen akımdır.

Türkçülük özelliği yoktur. Bu çalışmalar daha sonra Türkçülük özelliği ve anlamı kazanacaktır.

“ Halkçılık hareketi en çok yazarlar arasında ilgi uyandırdığı için aydının halka gitmesi, halkı öğrenmesi, onun sorunlarını tanınması ödeviyle karşılaşınca, yazarların karşısına çıkan ilk engel dil oldu. Bu yüzden halkçılar ilk iş olarak dil sorunu üzerinde durdular” (Berkes;2002:84-85). Halkçıların düşündükleri, o dönemde ırkçılık, kavmiyetçilik olarak algılanıyordu. Daha sonra da Osmanlıcılık düşüncesini savunan bazı aydınlar, alay etmek için Halkçılara “Türkçü” adını taktılar. İlk tartışılan konulardan biri Genç Kalemler dergisinde de dil konusuydu.

Avrupa’da o dönemlerde Doğubilim (Şarkiyatçılık) de gelişmekteydi. Aslında Türkler hakkında ilk çalışmalar ve araştırmalar da Türkler tarafından değil Avrupalılar tarafından yapılmıştı. Oba(1994), Türkçülük akımının doğuşunu Macaristan’da başlayan çalışmalara bağlar. Csoma Körös bu akımın ilk temsilcisi olarak kabul edilir.\*

17 . yüzyıldan itibaren Sinolojinin gelişimiyle birlikte Orta Asya Türkleri hakkında daha fazla bilgi ortaya çıkmıştı. Türkler ve Türk Dili hakkında bazıları bilimsel de olan pek çok kitap yazılmıştır (Timur;2000). Bu kaynaklardan en çok anılanlarından biri Leon Cahun’un (Introduction a’l’Historie de l’Asie, les Turcs et les Mongoles) “Asya Tarihine Giriş: Türkler ve Moğollar” dır. Bir diğeri ise Mustafa Celaleddin Paşa’nın “Eski ve Yeni Türkler” adlı kitabıdır(Sadoğlu;2003).

---

\* Avrupa’nın ilk Türkoloji kürsüsü Macaristan’da Budapeşte Üniversitesinde 1870 yılında kurulmuştur. 1910 yılında kurulan “Turan Derneği”, 1913’te “Turan” adlı bir dergi çıkarmıştır. Macar Türkologlar arasında en çok bilineni, Armin Vambery’dir. Tuan adlı dergi 1917-1945 yılları arasında çıkmıştır. Bundan başka “Körösi Csoma” adlı dergide Fuat Köprülü, Zeki Velidi Togan’ın da yazıları yayımlanmıştır(Oba;1994).

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde ulusal bilincin doğup gelişmesinde, başlangıçtan itibaren Şarkiyatçılığın bir dalı olarak gelişen “Türkoloji”nin etkisi olmuştur.

Türkçülüğün beslendiği diğer kaynak da Rusya’dan İstanbul’a gelen ve burada örgütlenen Türk aydınlarıdır. “Üç Tarz-ı Siyaset”<sup>\*</sup> adlı, dönemin çok önemli makalesini yazan Yusuf Akçura da bunlardan biridir. 1904’te yayımlanan bu makale, Osmanlı ulusu politikasını reddetmiştir. Bu düşüncenin 1910’larda Osmanlı politikası üzerinde büyük etkisi olacaktır(Arai;2000). Bu aydınlar arasında Hüseyinzade Ali, İsmail Gaspıralı, Ağaoğlu Ahmet gibi isimler vardır ki bunlar dönemin en önemli örgütü olarak kabul edilen (Berkes;2000) İttihat ve Terakki Partisi içinde de etkin olarak bulunmuşlardır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu dönemde mutlakıyetçi yönetime son vermek ve 1876 (Teşkilat- Esasi) Anayasasını yeniden yürürlüğe sokmak, parçalanmayı ekonomik ve toplumsal gelişme yoluyla engellemek amacıyla kurulmuş olan bir örgüttür. Başlangıçta var olan Osmanlıcı çizgisi daha sonra silikleşmiştir (Heid;1979). Cemiyet üyeleri 1905 yılından sonra özellikle Trakya’da bulunan orduların içinde hızla yayılmaya başlamış ve daha sonra siyasal olarak büyük bir güç elde ederek iktidarda bulunmuşlardır.

Berkes(2002)’e göre İttihatçılar, toplumun Doğulu da olsa ilerleyebileceğine inanmışlardır. Eski sistemin kilit kavramı olan “nizam” kavramını bırakıp “terakki” kavramını kullanmaları, “Gelenek” kavramını bırakıp yerine “akıl” kavramını benimsemeleri önemli ve dikkat çekicidir . Böylelikle aslında çok

---

<sup>\*</sup> Üç Tarz-ı Siyaset: Yusuf Akçura’nın 1904’te Mısır’da yayımladığı makaledir. Bu makalede, Yusuf Akçura, Osmanlılık ülküsünün sona erdiğini, bir İslam birliği oluşturmanın sakıncalı olduğunu belirtiyor, Asya kıtasıyla Doğu Avrupa’da yayılmış olan Türklerin birleştirilmesini tek kurtuluş olarak görüyordu(Arıkan;1985:1594)

önemli bir Osmanlı inancı da ortadan kalkmış oluyordu. Osmanlılar önceki dönemlerde dünyayı, düzen verilmesi gereken bir yer olarak görüyorlardı. “Nizam” sözcüğü, düzen kavramının içeriğini belirler. Dönemin aydınları artık bu dünyayı düzenlemek yerine onu akıl yoluyla anlamaya çalışmışlardır.

“İttihat ve Terakki Hareketi temelde Batı’nın üstünlüğüne karşı ulusalcı bir harekettir. İttihat ve Terakki’nin ulusçu niteliği o dönemde açıkça ortaya konmamışsa da etkinliklerinin özü ve 1908’de iktidara ağırlığını koyduktan sonraki önlemleri, Batı karşıtı ulusçu temelini belirginleştirmektedir” (Sander;2003:326).

Parti İktidara geldikten sonra İmparatorluğun 1. Dünya Savaşına girip parçalanmasına kadar farklı etkinliklerde bulunmuştur. İttihat ve Terakki Partisinin 1908 de iktidara gelmesinden sonra devrimin getirdiği görece rahatlıkla yapılan gazete ve dergi çalışmaları o güne kadar ortaya çıkmış olan Türkçülük çalışmalarına ortam sağlamış ve düşüncenin gelişip olgunlaşmasına yardımcı olmuştur. Böylelikle Üstel (2000)’in de belirttiği gibi İttihat ve Terakki Partisinin iktidarda bulunduğu dönem ulusal kimliğin inşasına doğrudan katkı sağlamıştır.\*

Bugün anladığımız “ulus” kavramının oluşmasında pek çok farklı düşüncenin payı vardır. Ancak bu kavramın ana hatlarını sistemli bir şekilde bir araya getiren Ziya Gökalp olarak kabul edilir(Heid;2001).

---

\* İttihat ve Terakki, iktidarda bulunduğu dönemde Genç Kalemler dergisine resmi olarak destek olmuştur(Üstel:2000). Parti bu dönemdeki söylemlerinde “Osmanlı toplumu” ve Osmanlı dili” terimlerini kullanmaktadır; ancak anlatılmak istenen Türk toplumu ve Türkçe’dir (Arai;2000) .

## **BÖLÜM 2: DİLİN ÖNEMİ VE TÜRK DİLİNİN KISA TARİHÇESİ**

### **2.1. DİLİN TANIMI VE ÖNEMİ**

Eski Yunan'dan başlayarak, pek çok düşünür “dil” üzerinde düşünmüştür. En temel özelliğiyle bir iletişim aracı olarak ele alabileceğimiz dil üzerine düşünenler, dilin kökeniyle ilgilenmiş ve bunu tartışmışlardır. Tartışılan bir diğer konu ise “ad” ile “adlandırılan” nesne arasında bir ilişkinin olup olmadığıdır. Her ikisi hakkında da gerçek anlamda bilgi sahibi olmanın olanaksızlığı nedeniyle, dil çoğu zaman tanrısal olarak düşünülmüştür.

Eski Yunan'da, genelde “ad” ile “nesne” arasında bir ilişkinin varlığı veya yokluğu düşünülmüştür. Bu konuda ilk farklı bakış, Platon'a aittir. Platon, dili bilginin temeli, başlangıç noktası olarak değerlendirmiş; ancak daha öteye gitmemiştir (Lyons;1983). Platon'dan sonra konuya bakış açısında önemli bir değişme olmamıştır. Dilin, insanın duygu, düşünce ve acılarını sözleşirme özelliği ile ilgilenilmemiştir. Ve dil, bir mucize olarak kabul edilmiştir.

Bu dönemde dil konusunda iki düşünce yaygın olarak kabul edilmiştir. Bunlardan birincisi; Dilin, insana tanrı tarafından verilmiş bir armağan olduğu düşüncesidir. Hamann, dili aklın anası olarak kabul etmekle birlikte, tanrının bir mucizesi olduğunu da düşünüyordu (Akarsu;1998).

Dilin insanın özü ile ilgisi olduğuna ilk değinen Parmenides olmuştur. Parmenides'e göre insan, gördüğü her şeye bir ad vermiştir. Empiristler ve Rasyonalistler de dili hep bilgi bakımından incelemişlerdir. Dili açıklarken, empiristler psikolojiye, rasyonalistler mantığa dayanırlar. İster aklın ürünü olarak

kabul etsinler, ister öznel tasarımlar olarak kabul etsinler her ikisi de dili, kuramsal içeriği bakımından, bilginin bütün içindeki yeri , bilginin kuruluşundaki başarısı bakımından incelerler (Humboldt; akt. Akarsu;1998). Aynı nesnenin, farklı dillerdeki adlandırmalarına bakıldığında, örneğin “köpek” sözcüğünün İngilizce’deki adlandırması “dog” iken, Fransızca’da “chien”, İtalyanca’da “cane”, Yeni Yunanca’da “skili”, Rusça’da “sobaka”, Arapça’da “kelb” olduğu görülür. Bu durumda söylenebilir ki, nesnelerin adlandırmalarında, doğal ses ilişkisinden başka nedenler de vardır (Porzig;1995). Bu durumda ad ve nesne arasında bir nedensellik olmadığı açıktır.

Dilin tanrının insana verdiği bir armağan olduğu görüşü de tartışılmış olmakla birlikte, Herder 1770’de bu görüşe karşı çıkmıştır. Ona göre dil eğer tanrının hazır olarak insana sunduğu bir armağan olsaydı, içinde bu kadar çok kusur barındırmazdı. Bu durumda dil, doğrudan doğruya duyuların bir ürünü ve aynı zamanda düşüncenin bir ürünü olarak kabul edilmelidir (Akarsu;1998).

Dil konusunda kendisinden öncekilerden daha başka ve daha kapsamlı olarak düşünen kişi Wilhelm Von Humboldt’tur. Humboldt (akt.Akarsu;1998), kendine kadar gelen dil anlayışlarının hepsiyle birden savaşmıştır. Dili insan aklının bir ürünü olarak değerlendiren rasyonalistlerle de, dilin doğanın seslerini öykünmeden doğduğunu düşünen pozitivistlerle de, dili duyuların kendilerini açması olarak kabul eden empiristlerle de, dili tanrı tarafından bir armağan olarak verildiğini kabul eden teolojik görüşü savunanlarla da savaşmıştır(Akarsu;1998).

Humboldt’(1998)a göre bir insanın her zaman bir bütünle, ulusu ile, öteki insanlarla bir bağlantısı vardır. Ancak bundan dilin yalnızca bir alıp verme aracı olduğu çıkarılmamalıdır. Dil insanlığın bir iç gereksiniminden doğmuştur.

Humboldt'un, dil konusundaki en ayırt edici düşüncesi, kendinden öncekilerin tersine dili, bir ürün, bitmiş bir süreç olarak değil, sürekli bir eylem olarak görmesidir (Kıran;2001). Bu düşünce biçimiyle dilin bir başka özelliği daha belirmiş olur. Dil eğer bir süreçse (ki böyle olduğu tarihsel dilbilim çalışmalarıyla kanıtlanmıştır) aynı zamanda değişkendir.

Dil, tarih içinde gelişmiştir. Onu insan kuşakları işlemiştir. Dili kullanan insanların yaşadıkları dönemler bütün koşulları ile dile yansımıştır. Dil, varlığın kendisi gibi akıcı ve değişkendir.

Max Müller, dili bir organizma olarak değerlendirir. Bu organizmanın değişimleri de doğal yasalara göre olur. Meillet'e göre dil bir kurumdur. Tek bireye bağlı kalmaz, bir insan topluluğunun bilinçli ya da bilinçsiz istemiyle değişebilir.

Dil onu kullanan her birey için en başta bir alışkanlık sistemidir. Bu nedenle her insan dildeki değişimlere bir direnme gösterir (Porzig;1995). Wundth (akt.Ülkü1995), dili bir anlatım eyleminin biçimlenmesi olarak değerlendirir. Bu anlatım biçimi sürekli olarak değişir. Donmuş bir sözler kalıbı, hazır bir ürün değil, amaca yönelik bir etkinlik, bir süreçtir.

Humboldt'a göre dilin gidişi ile toplumun gidişi aynı yöndedir. Toplumda olan çöküntülerin ya da yükselmelerin etkisiyle, dilde de yükselmeler ve çöküntüler olmaktadır (Akarsu;1998).

Bu çalışmaların yapıldığı 18. yüzyılda, tarihsel dilbilim oluşmaktaydı. Tarihsel dilbilimcilere göre dil; onu konuşan insanlardan bağımsız olarak gelişen, büyüyen ve ölen canlı bir varlıktır. Bu nedenle dili, tarihsel bir sürece bağlı dönüşümler geçiren herhangi bir varlık gibi incelemek gerekmektedir. Dille ilgili

bilgi, onu yüzyıllar boyu etkileyen, değişikliklerin incelenmesine bağlıdır. Yalnızca bu değişiklikler önemlidir.

Tarihsel yöntem, dili tarihsel bir ürün olarak görme eğilimini doğurmuştur. Bu nedenle dilsel incelemeler birbirinden bağımsız ve parça parça kalmıştır (Vardar,1998). Çağdaş dilbilimin kurucusu Ferdinand de Saussure olarak kabul edilir. Meillet'in de desteklediği bu kurama göre, dilin evrimi onu konuşan toplumun evrimine bağlıdır. Bu durumda dil, bir kültürün ve onun tarihinin hem yansıması hem de gerçekleşmesidir. Bu düşünceyle birlikte, dilin evrimsel dönüşümü ve art-süremliliği incelenmesi yerine eş-süremliliği incelemesi gerekir ve dilin iç öğelerine yönelmelidir.

Saussure'den sonra dil konusunda Chomsky düşünceleri tartışılmıştır. Genel özellikleriyle, Chomsky'nin dil hakkındaki düşünceleri şunlardır: Dildeki sonlu sayıdaki kuralla, dilbilgisel olan sonsuz sayıda tümce üretilebilir. Bitmiş, hazır bir ürün olmayan dil, bir süreç olarak sürekli yeniden üretilir (Vardar;2001).

Kısaca bugün çağdaş dilbilim kuramlarına göre dilin bir ürün değil bir süreç olduğu konusunda, dilbilimciler görüş birliği içerisindedir diyebiliriz. Bir süreç olarak dil değişen ve dönüşen bir süreçtir. Saussure dil-söz ayrımını yapmıştır. Söz bireyseldir. “ad” ve “adlandırılan arasında herhangi bir nedensellik de olmadığına göre, “ad” ,“gösteren” veya “söz” kurmacadır. Söz yaratılabilir bir dil değişkenidir. Dilde sözcük düzeyinde değişiklik de yapılabileceği ön görülmektedir ki dünyada pek çok deneyim bunu ortaya koymaktadır. Zaten dildeki yapının değişmesi düşünülmemiştir.

Humboldt(akt.Akarsu;1998)'un da değindiği gibi toplumda yaşanan kültürel çöküntüler ve yükselmeler dilde ve o dilin söz varlığında da gözlenebilmektedir.

## **2.2. TÜRK DİLİNİN KISA TARİHÇESİ**

Bu bölümde Türk tarihinde, Türkçe'nin genel durumuna değinilecektir. Çünkü tarihsel olarak bakıldığında her dil gibi Türkçe de farklı dönemlerde farklı kültürlerden etkilenmiş kimi zaman da yakın coğrafyasındaki dilleri etkilemiştir. Bu karşılıklı etkileşimi dilbilimciler doğal karşılamaktadır (Aksan; 2000).

Göçebe yaşadığı gözlenen Türkler yerleşik kültürlerin dillerinden sıkça ödünç sözcükler almışlardır. Ancak köklü bir yerleşik kültür olan Çin'le yüzyıllar süren düzenli ilişkilerine rağmen bu dönemin sınırlı da olsa yazılı belgeleri incelendiğinde bu etkilenmenin kabul edilebilir ölçülerde olduğu sıkça yinelenmiştir (Tekin;1994,1995; Aksan;2000,1996). Bu durum, tarihin ilerleyen dönemlerinde değişmeye başlamıştır. Özellikle Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte kullanılmaya başlanan yeni alfabe, eğitim ve idare dilinin değişmesi Türk Dilinin eski dönemlerde görülmemiş bir değişim sürecine girdiği gözlenir. Burada asıl önemli olan bu dönemden sonra Türklerin kendi varoluş bilinçlerine ve dillerine bakışlarının değişmesidir.

## **2.3. GÖKTÜRKÇE DÖNEMİ**

Belirli bir coğrafya içerisinde gelişmemesi nedeniyle Orta Asya'nın yerli halkı olan Türkler ve Türkçe hakkında yeterli bilgi, en azından yazılı kaynak olarak yoktur (Karal;1978). Göktürk'lerden önce yaşayan Hunlar hakkındaki bilgiler de çoğu zaman Çin yazılı belgelerine dayanmaktadır. Ancak bunların da yeterince

güvenilir olduğu düşünülmemektedir. Çünkü büyük olasılıkla Kun olan adları bile, Çin kaynaklarında Huing-nu olarak geçmektedir. Bu yüzden Türk dilinin bu dönemini Başkan (1994) yazısız dönem olarak değerlendirmektedir.

Bilinen en eski Türk yazılı belgeleri, İkinci Köktürk hanedanı döneminden, 7. ve 8. yüzyıllardan kalmadır. Bunların en eskisi 688-692 yılları arasında yazıldığı sanılan Doğu Gobi bölgesindeki Çoyren yazıtıdır. Diğer belgeler ise; 732-735 yılları arasında yazılmış olan Kül Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarıdır (Caferoğlu;2000). Türk Dilinin en eski belgelerinden olan bu eserler Orhun Yazıtları olarak da bilinir. Bunun nedeni , anıtların Orhun Irmağı yakınlarında bulunmuş olmalarıdır.

Yedrintsev tarafından bulunmuş olan anıtlardan Kül Tigin yazıtı 732, Bilge Kağan Yazıtı 735 yılında yazılmıştır. Bulunduğu dönemden itibaren pek çok Doğu bilimcinin dikkatini çeken yazıtlar uzunca bir zaman boyunca okunamadan kalmıştır.

Orhon Yazıtları İkinci Doğu Türk Kağanlığı döneminde (682-744) yazılıp dikilen ve bize kadar gelebilen en eski ve çok değerli yazılı belgelerdir. Bu yazıtlar yalnızca siyasi ve askeri olayların oluş sırasıyla hikaye edildiği, kuru bir savaş tarihi değildir. Tam tersine, bu yazıtların özellikle Bilge Kağanın beylerine ve halkına seslendiği ve onları Çinlilerin (entrikalarına) oyunlarına ve anayurdu bırakıp uzak diyarlara gitmelerinin doğuracağı felaketlere karşı uyardığı bölümleri son derece etkili bir anlatım gücüne ve güzelliğine sahiptir. Bu bakımdan Orhon Yazıtlarının, Türkçe'nin en eski ve en güzel hitabet örnekleri olduğu söylenebilir (Tekin;1995).

Aslında Thomsen tarafından çözümlenmesinden çok önce 12. yüzyılda bu anıtlar hakkında tarihçi Cüveyni bilgi vermiştir. Yazıtları bulan Stranlanberg de eserinde yazıtların bir bölümünün resmini yayımlamıştır; Türk dünyası bu gelişmelere ilgisiz kalmıştır. Ayrıca Avrupalı gezginlerden Pallas ve 1786'da Tihsen yazıtlar hakkında bazı bilgiler vermişlerdir. Tötterman yazıtların Araplara, Florinski Ruslara ait olduğunu savunmuşlardır. Ancak yazıtların Türklere ait olduğunu, Thomsen'in çalışmasına kadar kimse düşünmemiştir (Caferoğlu;2000).

Orhun Yazıtları çözümlendikten sonra 15 Aralık 1895 yılında Kopenhag Bilimler Akademisinde yapılan özel bir toplantıyla dünyaya duyurulmuştur. W. Radloff, Thomsen'den önce yazıtların çözümlemesini yapmıştır ancak çalışmada fazla sayıda çeviri hataları olduğu için Thomsen'in çevirisi esas alınmıştır.

Yazıtların çevirisi, Türkiye'de Necip Asım tarafından 1924 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır. Bu baskıda da Thomsen'in çevirisi kullanılmıştır(Tekin;1995). Kısaca yazıtlar Strahlenberg tarafından bulunmuş, Thomsen tarafından çözümlenerek yayımlanmış ve dünyaya tanıtılmıştır. Thomsen, Türk değildi ve Türkçe bilmiyordu. Yazıtların, bulunduktan ve Avrupa'da yayımlandıktan 32 yıl sonra Türkiye'de yayımlanması, dilimizle ilgili bu çok önemli tarihsel bulguya olan ilgisizliğimizi göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Göktürkler, toprakları şimdi Moğollara geçmiş bulunan yurtlarında, kendi dilleri için oldukça yeterli olan bir yazı sistemi düzenlemişlerdir. Köktürk yazısı da denilen bu yazı Orhun nehri kıyılarından, Yenisey ırmağı dolaylarında yaşayan eski Kırgızlara da geçmiş, onlar tarafından da kullanılmıştır (Ülkütaşır;2000:17). “Zengin bir yazı çeşidi olarak kabul edilen Göktürk yazısında 38 harf vardır. Bunların dördü ünlü, yirmi beşi ünsüzdür . Ayrıca beş harf çift ünsüzleri ve dört harf

de bir ünlü ile bir ünsüzü gösterir. Kalın ve ince olmak üzere on ses için ikişer harf kullanılır. Bu yüzden 25 ünsüz harfle 15 ünsüz karşılanabilir. Ünlüler yetersizdir. O ile U'yu ve Ö ile Ü'yü ayırmak olanaksızdır. Ünlülerin kullanılışı da düzensizdir”(Şimşir;1992:3-4).

Dördü ünlü toplam 38 harfi olan Göktürk alfabesi oldukça zengin bir alfabe olarak kabul edilir (Şimşir;1992,Ülkütaşır;2000). Göktürk alfabesinin çift ünsüzleri gösteren beş harfi vardır. Kalın ve ince olmak üzere on ses için ikişer harf kullanılır. Bu alfabenin dönemin Türkçe'si için yeterli olduğu düşünülmektedir.

Göktürkler, kullandıkları yazıyla yazılı bir dönemi başlatmışlardır. Şimşir(1992)'in değindiği gibi ilk yazılı belge olarak değerlendirilen bu yazıtlardan önce de Türklerin yazıyı kullandıklarını gösteren pek çok belge niteliğinde kalıntı vardır. Ayrıca Yenisey yazıtlarının oldukça kısıtlı olan sözcük sayısına rağmen “yarar” anlamına gelen üç ayrı sözcüğün bulunması (asıg,tusu,utuş), yine Orhun yazıtlarında halk içindeki huzursuzluğu anlatan dört sözcüğün bulunması (bulgak,bulganç,kamşag,tarkanç) dönem Türkçe'si hakkında fikir vermektedir. Çinlilerle olan sıkı ilişkilere rağmen dile girdiği belirlenen çok az sözcük vardır(Aksan;2002). Bundan daha önemlisi, yazıtlarda bir dilde oluşması uzun zaman isteyen eşanlamlılıklar, çok anlamlılıklar, soyut anlamlar, deyimler ve atasözleri bulunmaktadır. Bunlar da bazı Avrupalı dilbilimcilerin dediği gibi Türkçe'nin yalnızca bir konuşma dili olmadığına önemli göstergeleridir.

Sonuç olarak Tezcan(1991)'in da belirttiği gibi kaynağı başka alfabeler de olsa Eski Türk yazısı dediğimiz Göktürk yazısı Türkçe'ye uygulanması bakımından başarılı bir yazı sistemidir. Bu yazı 1928'de Latin harflerinin kabulüne kadarki uzun dönem içinde kullanılmış en gelişkin yazı olarak kabul edilebilir

## 2.4. UYGURCA DÖNEMİ

Yıkılan Göktürk Kağanlığından sonra Uygurlar, Göktürk alfabesi yerine İran asıllı Soğdak yazısından yararlanarak Uygur yazısını geliştirmişlerdir. Bundan başka Mani, Brahmi, Nastûrî-Süryâni, Tibet, Çin, Moğol-Passepa yazılarını da kullanmışlarsa da yaygın olarak bu yeni geliştirdikleri yazı ile farklı içeriklerde pek çok eser vermişlerdir. Ancak bu yeni yazı ünlüler bakımından yetersiz olması nedeniyle Türk dilinin özelliklerine Göktürkçe'den daha az uyumlu olarak kabul edilmektedir (Şimşir;1992).

Uygurlar yüksek bir medeniyet kurmuşlardır. Yarı göçebe bir hayat sürmeleri, birden fazla alfabe kullanmaları sonucunda, farklı türlerde eserleri inceleme olanağı bulmuşlardır. Bütün bunlarla beraber birden fazla dini aynı dönemlerde kabul etmeleri ve bu inanç sistemlerine hoşgörü göstermeleri kültürlerini etkilemiştir. Yakın ve uzak coğrafyalarda bulunan farklı ülkelerle kurdukları ticari ve siyasi ilişkiler oluşturdukları kültürü zenginleştirmiştir. Bu devletten günümüze farklı alanlarda verilmiş fazla sayıda eser kalmıştır.

Bunların içerisinde astronomiye, tıp bilimine ve çeşitli edebiyat türlerine değinen, büyük çoğunluğu diğer yabancı dillerden çevrilmiş, pek az bölümü orijinal olan yazma eserler de bulunmaktadır. Hatta Uygur hükümdarlarından birisi tarafından, komşu memleketler hakkında bilgi edinmek amacıyla, gönderilen memurlarca kaleme alınmış bir gezi yazısı da vardır(Şimşir;1992).

Uygur dilinde verilen eserlerin genellikle çeviri niteliği taşıması, Uygurların yarı yerleşik bir düzende pek çok farklı kültürle bir arada yaşamaları ve bu kültürlere

karşı hoşgörü göstermeleri ve onlardan fazlaca etkilenmeleri nedeniyle bu dile Türkçe değil de Uygurca adı verilmiştir.

“Uygur dilinde yabancı dillerden gelmiş pek çok deyim, söz, söz grubu söyleyiş özelliği belirlenmiştir” (Caferoğlu;2000:156-157). Uygurlar yaptıkları çevirilerden yararlanarak sözcük türetme uğraşına girmişler; ancak bu yeni kavramları sistemleştiremedikleri için bu konuda fazla başarılı olamamışlardır. Caferoğlu(2000), Göktürkçe'nin Uygurca'dan daha arı kaldığını belirtmiştir.

Ancak yine de dikkati çeken bir durum vardır. Her ne kadar Uygurca Göktürkçe'ye oranla daha az arı kalmış olsa da Uygurlar dillerine giren pek çok sözcüğü de Türkçeleştirmişlerdir. Tekin(1988)'e göre, Uygur dilinde Budizm'le ilgili dini terimlerden başka, yabancı sözcük oranı oldukça azdır. Ana dili bilincine sahip olan Uygurlar, dini terimlerin önemli bir bölümü için Türkçe kök ve eklerle veya birleştirme yolu ile yeni sözcükler türetmişlerdir.

“Bugün temiz, saf anlamına gelen “arı” sözcüğümüz o dönemde “arığ” biçiminde kullanılmaktadır ve bu sözcükten 11 ayrı sözcük türetilmiştir. Yine bugün de kullandığımız bir eylem olan “görmek” eyleminden 17 sözcük türetilmiştir” (Aksan;2002:329-330).

## **2.5. İSLAMİYETİN KABULÜ VE ARAP YAZISINA GEÇİŞ**

Bu bölümde, Türklerin İslam dinini kabul etmelerinden sonra kullandıkları yazıyı değiştirmelerine ve İslam kültür çevresine girmelerine değinilecektir. Osmanlı öncesi dönem için, ana hatlarıyla Orta Türkçe ve Karahanlı Türkçesi üzerinde durulacaktır.

Günümüze ulaşabilmiş yazılı kaynaklara bakıldığında, Müslümanlığın kabulünden önceki beş yüz yıllık süre içerisinde Türkler, neredeyse girdikleri her yeni kültür çevresinde yeni bir yazı denemişler ama hiçbir yazı sistemini, uzun bir süre kullanmamışlardır(Karal;1985).

O döneme kadar kullandıkları yazılar da Türkçe'nin zengin sesli varlığına yeterli olmamıştır(Ülkütaşır;2000). Bu şekilde geçen uzun arayış döneminden sonra dokuzuncu yüzyıl ortalarında Müslümanlığı kabul etmeleri nedeniyle Arap yazısını kullanmaya başlamışlardır. Bu dönem, Şimşir(1992)'in deyişiyle “*Tarihsel Çile*” nin başlangıcıdır. Arap yazısı , o döneme kadar kullanılan yazıların hepsinden daha uzun bir süre, yaklaşık bin yıl boyunca Türkler tarafından kullanılacaktır. Bu uzun kullanım süresine rağmen gerek kullanıldığı ilk yüzyıllarda gerekse devam eden yüzyıllarda bu yazının dili daha iyi ifade edebilmesi için ciddi düzeltmeler yapılamamıştır.

Bildiğimiz gibi İran ve yakın coğrafyasında bugün de Arap alfabesi kullanılmaktadır. İranlılar Arap alfabesini kendi dillerinin ses özelliklerine daha fazla yaklaştırmak için belirli sesleri eklemişler ve bu yazının kendi dillerini biraz daha iyi ifade etmesini sağlamaya çalışmışlardır. Arap yazısında bulunmayan dört harf İran alfabesinde kullanılmaktadır.

Tanzimat Döneminde, Osmanlı yazısıyla ilgili yapılan düzeltme çalışmaları, sonraki bölümlerde ele alınacağı gibi olumlu karşılanmamış dolayısıyla da başarılı ve etkili olamamıştır (İz;1988).

Türklerin Müslüman olmaları ve kullandıkları harfleri değiştirmelerinin pek çok farklı sosyal ve kültürel değişkeni olmakla beraber bu çalışmada bunlara değinilmeyecektir. Bugün de önemini koruyan “Divan-ı Lügat-it Türk” adlı eser

Karahanlılar döneminde, Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılmıştır. Eserin yazılış amacı Araplara Türkçe öğretmektir. Yazar, eserinde pek çok atasözü ve deyim yer vermiş, dönemin Türkçe'siyle ilgili çok önemli ayrıntılara değinmiştir. Eser Arapça olmasına karşın Kaşgarlı, Arap dilinin yazım geleneğine uymamış, sözcüklerin okunuşlarını dilimizdeki sesletim özelliklerini göstermeye çalışmıştır. Böyle bir eserin yazılmış olması bile, Türklerin yeni girdikleri İslam kültüründe sosyal ve siyasal anlamda etkin olduklarının bir göstergesidir (Levend;1972).

Karahanlılar'dan sonra diğer Türk boyları da yavaş yavaş Müslüman olamaya başlamışlardır. İslamiyet'in 10. yüzyıldan başlayarak Türkler arasında yayılmasıyla Türkçe'nin sözcük varlığı geniş ölçüde Arap ve İran kültürünün etkisine girmeye başlamıştır. Bu durum ilk İslami yapıtlarla birlikte dikkati çekmektedir. 11. yüzyıl yapıtlarından Kutadgu Bilig'de yeni din ile ilgili kavramların yabancı sözcüklerle karşılandığı görülmektedir. Örneğin; müsülman, kâfir, haram, helal, dua, vefa, cefa, mürüvvet, firak, visal, himmet, kıymet, şair, mescit, edep (İmer;1998).

Divan-ı Lügat-it Türk yazarının, kitabını Arap diliyle kaleme alacak kadar bu dili bilmesi, daha sonraki yüzyıllarda Edip Ahmed B. Yükneki'nin yapıtına, Atabet'ül Hakayık adını vermesi ve Arapça ile Farsça sözcükleri yeri geldikçe ve kimi zaman da devrine göre çok denecek oranda kullanması başlangıçtan beri İslâm kültürünün, Türkçe üzerine ne kadar yoğun etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Karahanlılardan sonra bu coğrafyada kurulan diğer Türk devletlerinde de genel durum bu şekilde oluşmuştur. Bu devletler de yazı dili olarak Farsça'yı, bilim dili olarak Arapça'yı kullanmışlardır. Anadolu sahasında, Selçuklu Devletinin bürokratik geleneği üzerine kurulacak olan Osmanlı İmparatorluğunda da bu durum farklı olmayacaktır.

Türklerin İslamiyet’i kabul etmelerinden önce, örneğin Uygurca evresinde; Budizm, Manihaizm gibi dinlerin terimleri, kavramları dilde yaşamaktaydı. İslâmiyet’in benimsenmesinden sonra Arapça birçok sözcük ve kalıp Türkçe’ye yerleşmiştir. Bu ilişki sonucunda önce din adamlarını ve aydınları ve sonra da onların aracılığı ile halkı etkisi altına alan Arapça öğelerin pek çoğu, kullanımdaki Türkçe sözcüklerin yerini almıştır. Örneğin, “Uçmak”, yerini Arapça “Cennet”e, “Tamu” sözcüğü ise Arapça bir sözcük olan “Cehennem”e bırakmıştır. İlk metinlerden beri görülen “Tengri” sözcüğü yerine Arapça “Allah” sözcüğü kullanılmaya başlanmıştır. Ancak Halk yazınında, örneğin Yunus Emre’de “Allah” sözcüğü yerine sıkça, Eski Türkçe “Çalap” sözcüğünün kullanıldığını görürüz (Aksan;2000).

Dinsel kavram ve terimlerin yanı sıra bilim ve sanat alanında İslam dünyasıyla olan sıkı ilişkiler sonucunda Arapça’dan bir çok öge dile girmiştir. Bu arada aydınlarımızdan çoğunun yabancı ögelere öncelik ve üstünlük tanımaları nedeniyle, dilde özellikle soyut kavramları yansıtan bir çok öge zamanla unutulmuş, ölmüş bunların yerine yabancıları yerleşmiştir. Bu durumu Aksan(1998), “Sözcük Ölümü” olarak adlandırmıştır. Bu konuda verilebilecek örneklerin sayısı hiç de az değildir.

Örneğin, Arapça “Akıl” sözcüğü benimsenince dilde aynı kavramı yansıtan ve geniş bir kullanım alanı olan “Ög” (ök) ve “Us” sözcükleri yavaş yavaş unutulmuşlardır. “Ög” ve “Us”un Arapça “Akıl” ile aynı dönemde birlikte kullanılışı 13. yüzyıla ait Çarhname adlı yapıtta belirgin bir biçimde görülür. Aynı biçimde Türkçe’de Çerig, Çeri ve Sü sözcükleri çok uzun bir süre kullanılmışken, Arapça’dan alınan “Asker” sözcüğü dile yerleşmiş, “Çerig, Çeri, Sü” sözcüklerini

unutturmuştur. En eski sözcüklerimizden Süci'nin yerini Arapça Mezar ve Kabir , Ayak Sözcüğünün yerini ise aynı anlamdaki Arapça Kadeh almıştır(İmer;1974).

“Türkçe’de Sawçı sözcüğü kullanılırken Farsça kökenli Peygamber dile yerleşmiş, Od yerine Farsça Ateş, Körmez (görmez), Közsüz (Gözsüz) sözcükleri Uygur döneminden beri yaşarken Farsça kökenli Kör benimsenmiş ve ötekileri unutturmuştur. Aydın sözcüğü 11. yüzyıl metinlerinde (Örneğin Divan-ı Lügat-it Türk) Mehtab anlamında görülür ve çeşitli lehçelerde bu anlam hâlâ yaşarken, Osmanlıca’da çok uzunca bir süre Ay Aydınğı kullanılmışken, Farsça Mehtab, Mahtab dile yerleşmiş ve Türkçe’sini unutturmuştur” (Aksan;1998). Bu örneklerin sayısı kolaylıkla çoğaltılabilir.

Yukarıda kısaca değinilen etkileri yalnızca sözvarlığı ile sınırlamak olanaksızdır. Söz varlığındaki bu değişimler zamanla tüm yazın türlerinde ve biçimlerinde görülmeye başlamıştır. Aydın kesimin Arapça ve Farsça’ya olan aşırı ilgisi zaman geçtikçe Türkçe’nin aşağılanmasına ve hor görülmesine kadar gitmiştir.

## **2.6. OSMANLI DÖNEMİ**

Küçük bir sınır beyliği olarak kurulan Osmanlılar bir süre sonra ellerindeki olanakları kullanarak genişlemişlerdir. Beylik başta Anadolu Selçuklu Devleti daha sonra da Bizans İmparatorluğu’nun kültürel ve idari mirası üzerine kurulmuştur (Ortaylı;1998). Kurulduğu dönemden sonra her geçen yüzyıl İslam uygarlığını kültürünü daha fazla benimsemiştir. Doğal olarak bu durum onların kültürel ve düşünsel dünyalarına da yansımıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda dil ve düşünce dünyasını incelemek apayrı bir çalışma konusudur. Ancak bu bölümde ana hatlarıyla bu konuya değinilecektir. Altı yüzyıl boyunca yaşamış olan imparatorluğun değişen sosyal, ekonomik ve siyasal durumu, onun düşünsel dünyasının gidişini de etkilemiş ve belirlemiştir.

Osmanlılarda bilim dili, Selçuklularda olduğu gibi Arapça'dır. Edebiyat ve sanat dili ise Farsça'dır. Ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi değişen koşullarla birlikte kullandıkları dilin niteliği her geçen yüzyıl değişiklik göstermiştir. Düz yazı dili ile şiir dili de birbirinden farklıdır.

Şiirde uzun yüzyıllar boyunca Fars edebiyatından alınan türler kullanılmıştır. Bundan başka bu edebi türler, örneğin en yaygın olarak kullanılan gazel ve kasideler, Arap ve Fars edebiyatında kullandıkları Aruz kalıplarıyla yazılmaya çalışılmıştır. Oysa Aruz ölçüsü Arapların kullandıkları bir ölçüdür ve Arap dili içinde onun ses, sözcük ve alfabesine göre şekillenmiştir (Turan,2000).

Aruzu Türkçe'ye uygulamakta büyük zorluk çeken şairler yaşadıkları vezin sıkıntılarını Türkçe'nin yetersizliğiyle açıklamışlardır. Örneğin Hoca Mesut 1350'de yazdığı "Süheyl ü Nevbahar" adlı eserinin sonunda;

"Şükür tangrıya kim bu hoş dastan

Düzüldü nitekim bite bûstan"

beyti ile başlayan uzunca manzumesinde, Türk dilinin darlığını ve bu dille eser yazmanın kolay olmadığını anlatarak özür dilemeyi gerekli buluyor ve eseri yazarken çektiği sıkıntıyı :

“Bu bir nice beyti düzince benim  
Hacaletten eridi yaru tenim”

beyti ile anlattıktan sonra, eserine Arapça ve Farsça kelimeleri doldurmanın vezin sıkıntısından ileri geldiğini kaydediyor ki, bu manzumede doğru görülen tek nokta budur (Levend;1972:10-11) .

Oysa bu yakınmalardan 278 yıl önce, Kaşgarlı Mahmut 1072 yılında Türk dilinin ne kadar zengin bir dil olduğunu anlatıyor ve bu zenginliği kanıtlamaya çalışıyordu. 1205 yılında Fahrettin Mübarekşah da “Şecere-i Ensab”ın önsözünde Türkçe'nin Arapça'dan sonra en üstün dil olduğunu savunuyordu (Caferoğlu;2000). Bu nitelikteki eserlere başka bir örnek de Ali Şir Nevâi'nin\* , “Muhakemet'ül Lügateyn”idir.

“Ödünçleme sözcüklerin oranının artmasının çeşitli nedenlerden biri de, Türklerin Arap yazısını kullanmalarıydı. Gerçekten Arapça ve Farsça sözcüklerin Türk dilinde yaygınlaşmasında Arap alfabesi kullanılmasının etkisi büyük olmuştur. Arap yazısı, Türk topraklarında Arap diline elverişli bir yayılma ortamı hazırlamıştır” (Şimşir;1992:12-13).

Bu yolda ileri görüşlü düşünen ve Türkçe'nin üstünlüğünü salt bu amaç için yazdığı ayrı bir eserle belirten, Ali Şir Nevaî olmuştur. Timur oğullarının sarayında yaşayan ve Hüseyin Baykara'nın(1438-1506) süt kardeşi olan Ali Şir Nevai (1441-1501), Türkçe'yi Farsça'ya karşı savunmak gereğini duymuştu. O da Arapça'nın bütün dillerden üstün olduğunu kabul ediyordu. Fakat Arapça dışında kalan üç dilden biri olarak nitelediği Türkçe'yi öteki dillerden, yani Farsça ve Hintçe'den

---

\* Ali Şir Nevai : Çağatay sahası Türk edebiyatının kurucusu olarak kabul edilen, Muhakemet'ül Lügateyn adlı ünlü eserinde Türkçe'nin Farsça'dan üstün olduğunu savunan şair ve devlet adamı.

üstün tutuyordu. Muhakemet'ül Lügateyn (İki Sözlüğün Karşılaştırılması) adlı eserinde, Türkçe'nin sözcükleri ve tümce kuruluşları açısından Farsça'dan daha üstün olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu (Turan;2000).

Ali Şir Nevai, eserinde Farsça manzume yazar Türklere sitem ederek, Türkçe'nin genişliği ve zenginliği bakımından ustalık göstermeye çok elverişli olduğunu şu satırlarla kaydediyor:

“Ve hünersiz Türkning sitem-zarif yiğitleri asânlıkka bola Farsî elfaz bile nazm ayturga meşgul bolupturlar. Ve filhakika eğer kişi yahşi mülahaza ve teemmül kılsa çün bu lafızda bunça füşhat yapılır. Kirek kim mungda her nevi' sülhangüzarlıg ve fasih-güftarlıg ve nazm-sazlıg ve fesane-perdazlıg asanrag bolgay.”

Nevai'nin 48 sözcükten oluşan cümlesinin 23'ü Arapça ve Farsça kaynaklıdır. Nevai'ye göre ;

*“Arap dili , seçkinlik ve yükseklik bakımından dillerin en ilerisidir. Bu nokta üzerinde hiç kimsenin aykırı düşündüğü ve aykırı bir dava güttüğü yoktur. Çünkü Tanrı Kuran'ı bu dille indirmiştir ve peygamberimizin hadisleri gene bu dille söylenmiştir. Büyük velilerin , din ulularının ileri sürdükleri ve değerli düşünceler gene bu dille meydana gelmiştir”(Levend;1972).*

“Ali Şir Nevai, Farsça'nın tek dil olarak benimsendiği bir dönemde tüm gücüyle Farsça'yı kötüleyip, Türkçe'yi yüceltmeye çalışmış, ancak söz Arapça'ya gelince tavrını değiştirmiştir. Nevai Arap dilinin üstünlüğüne bir gerekçe olarak Kuran'ın bu dille yazılmış olduğunu söylemektedir” (Özakıncı;2000:112).

Bu dönemde, dil ile ilgilenen pek çok insanın bütün dilleri Arapça ile karşılaştırması, Kuran'ın Arapça olarak yazılmış olması ile ilgilidir. Genel olarak Arapça en üstün dil olarak baştan kabul edilir. Bu, dönemin dile bakışını da açıklamaktadır. Nevai bile Türkçe'nin ne kadar üstün bir dil olduğunu pek çok örnekle açıklarken, bu üstünlüğü yukarıda da görüldüğü gibi Arapça'dan sonra başlatmaktadır.

Benzer bir yaklaşım başka bir örnekte de görülür. Fahrettin Mübarekşah Türkçe'nin övgüsünü yaptığı ve üstünlüğünü savunduğu eserini, Lahor Sultanı Kutbeddin Aybey'e sunarken; Türkçe'nin, *Arapça'dan sonra* en iyi ve en üstün dil olduğunu savunmaktadır. Bunu savunduğu eser de Farsça yazılmıştır. Çünkü 13. yüzyıl artık Arapça yerine Farsça'nın etkin olarak kullanılmaya başlandığı dönemdir. Mübarekşah, Türkçe'nin üstünlüğünü savunmaktadır ve bu tavrı dönemin anlayışından çok ileridir. Ancak o da döneminin diğer aydınları gibi Türkçe'nin, Arapça'dan sonra en üstün dil olduğu görüşündedir.

13. ve 15. yüzyıllarda Anadolu'da gelişen Türkçe'de de aynı durum görülmektedir. 16. yüzyıla kadar Anadolu'da gelişen Türkçe'de; Arapça, Farsça, Türkçe sözcükler kimi zaman gereksiz yere bir arada kullanılmıştır. Şiirlerde bir arada kullanımın nedeni vezin ve uyak kaygısıdır.

Ödünçlemelerin fazlalığını belirttikten sonra bu durumu genelde , şiirde aruz vezninin kullanılmasına bağlı olarak Türkçe'nin yetersiz ve zayıf bir dil olduğu şeklinde gelişen yanlış inanişe ayrıca Arap alfabesinin etkisine bağlayabiliriz. Tüm bu sayılanlar birbirini yaratan ve destekleyen değişkenler olmakla birlikte belki de bunlardan daha önemlisi baskın kültürün Arap ve Fars kültürü olmasıdır (İmer; 1972).

Kuruluş döneminde sade olan dilin, giderek Farsça ve Arapça'nın etkisi altına girdiğini, bu dillerden sözcük alımının artış gösterdiğini söyledik. Bu bilgiye ek olarak şunu da belirtelim; alınan kelimeler başlangıçta daha çok somut kavramları karşılayan kelimelerken (süci / düşman, ayak / kadeh, deniz / derya, od / ateş ve benzeri) sonraları soyut kavramların karşılığı (us / akıl, öğüt / nasihat ve benzeri) olan kelimelerin de alındığını görüyoruz . Böylece dil ve üslup ağır bir görünüme bürünür (Mengi;1999).

Ayrıca aruzun yabancı öğelerle daha kolay bağdaşması ve yabancı öğelerin aruz içine daha başarılı bir şekilde yerleştirilebilmeleri, yazı dilinde yerli öğelerin azalmasında önemli bir etken olmuştur.

Halk için yazılan yapıtlar ile sanat yapmak için yazılan yapıtlar arasında ayrılıkların oluşu, Arapça ve Farsça öğelerin, kalburüstü zümrelerin beğenisini kazanmak üzere, bilinçli olarak kullanıldığını akla getirmektedir. Düzyazı ve şiirde sanat yapmak amacının üstün gelmesi, bunun da ancak Arapça ve Farsça sözcüklerin ve kalıpların egemen olduğu bir dille başarılabilceğinin sanılması, şiirde özellikle aruz kalıplarının kullanılması sonucunda yabancı öğeler edebiyat dilinde çoğalmıştır. İçinde hiç Türkçe sözcük bulunmayan şiirler bile yazılmıştır.

“Bâlâ-nişîn-i mesned-i şâhân-ı tâc-dâr

Vâlâ-nişân-ı ma'reke-i 'arşa-i keyân

Cemşîd-i 'iş ü işret ü dârâ-yı dâr- ü gîr

Kisrâ-yı 'adl ü refet-i İskender-i zamân”

ikili dizeleri (beyitleri) Bâki'nin, Kanuni Sultan Süleyman'ı övmek için yazdığı şiiirdir (Küçük;1994:179). Divan edebiyatında yabancı sözcüklerin artma gösterdiği genel olarak göze çarpmaktadır. Fuzûli'nin

“Nevâ vü sâz ile mey ü nûş idenler dil rubâlardur  
Çeken derd ü belâ bezm-i gam içre bî-nevâlardur”

ikili dizesi divan şiiirinin dil bakımından durumu ortaya koymak için seçilmiş gelişigüzel örneklerdir (Tarlan;1998;362). Oysa aynı çağda yaşamış olan Edirneli Nazmi yabancı sözcüklere elinden geldiğince az yer verip yine aruz ile şiiir yazmayı denemiştir.

“Gördükçe gönül ol güzeli yüz sürüyü var  
Düş ayağına hem elini öp delü olma”

başka bir örneğe bakacak olursak

“Bir kişi tanrı buyruğunu tuta  
Her işi kolay eder tanrı ana  
Vara bir alçak ki yüce dirliğe  
Bakmaz olur vara vara alçağa  
Ölcek her kişi hep bir olacak  
Ası ne bay ola ya yohsul ola  
Dokına bir kişiye kim derd okı  
Bunalıp ol kişi kat olmaz mı ya

Yokdurur çün Nazmi yüce dirliğin

Oldurur alçak bakarlar hep sana” Edirneli Nazmi (Bek;2001:256).

dizeleri aruz vezni ile yabancı sözcük ve kalıpları daha az kullanarak şiir yazılabileceğini kanıtlamaktadır. Yukarıdaki örneklerde Edirneli Nazmi “emir” sözcüğü yerine Türkçe olan “buyruk” sözcüğünü, “fakir” sözcüğü yerine “Yoksul” sözcüğünü kullanmıştır. Rahatlıkla bu örnekler çoğaltabilir. Nazmi ve Mahremi’nin şiirlerinin sanat yönlerinin zayıf kaldığı genel bir kanı (Levend;1972,Mengi;1999) ise de bu şairlerin kendi dönemlerinde bir dil bilincine sahip olmaları ve bu dil ile yazmaları ; Leâli’ nin “Mesîhi gökden insen sana yer yok / Yürü var gel Arabdan ya Acemden” diye yakındığı bir dönemde, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

Osmanlı İmparatorluğunda, şairler Arap harfleriyle yazdıkları Türkçe divanlarından başka çok büyük bir çoğunlukla Arapça ve Farsça divanlar da hazırlamışlardır. Osmanlı şairlerinin neredeyse tamamının adları da eserlerinin adları gibi Arapça’dır.

Örneklenecek olursa; döneme ait bazı düzyazı türlerinin adları; “*Me’alimü’l Yakîn fi Sireti Seyyidi’l Mürselin*”<sup>\*</sup> , “*Fezâ’ilü’l Cihâd*” , “*Fezâ’il Mekke*”, *Tuhfet’ül Uşşak*’tır. Eserlerin hiçbirinin adı Türkçe değildir. Şairlerin adlarına bakıldığında da benzer bir durum göze çarpar. Fuzûli, Bakî, Hayâlî, Şeyh’ül İslam Yahya, Nef’i ...

---

\* “*Me’alimü’l Yakîn fi Sireti Seyyidi’l Mürselin*” : Arapça’dan çevrilmiş bir eserdir. (Hazreti Muhammedin Huyunda Gerçek Bilgi

“*Fezâ’ilü’l Cihâd*”: (Arapça’dan çevrilmiş bir eserdir)

*Tuhfet’ül Uşşak* : (Doksan yedi beyitlik ünlü bir kasidedir, Fuzûli’nin “*Enis’ül Kalb*” adlı kasidesine nazire olarak yazılmıştır)

Ayrıca yazdığı eserle Türkçe'nin Farsça'dan daha üstün ve daha zengin bir dil olduğunu savunan, kendi döneminde pek çok şairi etkileyen ve Çağatay Türkçesi'nin gelişip bir edebiyat dili olmasında çok büyük emeği olan Ali Şir Nevâî'nin anılan eserinin adı "Muhakemet'ül Lügateyn" dir (İki Sözlüğün Karşılaştırılması). Nevâî , eserine Türkçe bir ad vermemiş ve Arapça ikileme çoğulu kullanmıştır. Şairin diğer önemli eseri de; Türk edebiyatında yazılmış ilk tezkire olan "Mecalis'ün Nefâis" tir ki bu eserin de adı Türkçe değildir.

Kullanılan alfabenin Arapça olmasından ve baskın İslam kültür ve edebiyatından dolayı Osmanlı'da idarecilerin ve seçkinlerin dili ile halkın kullandığı dil ayrılmış durumdadır. Halkın kullandığı dil seçkinlerin kullandığı dile oranla çok daha arı kalmış olmakla birlikte, verilen örnekler incelendiğinde bu dilde de yer yer göze çarpan oranda bozulmalar görülmektedir.

Anadolu'da dil konusunda ortaya çıkan en önemli toplumsal tepki, Karamanoğlu Mehmet Beyin 1278 yılında her yerde Türkçe konuşulmasını bir fermanla emrettiği girişimidir. Mehmet Bey Selçuklulara karşı baş kaldırmış, bu başkaldırıda Mısır Kölemen Hükümdarı Baybars'tan da yardım almış ve başarılı olunca kendisi de vezir olmuştur.

Aslında Mehmet Bey Anadolu Türkmen halkının Arapça ve Farsça'nın devlet dili olarak kullanılmasına tepkisini de dile getirmiş oluyordu. Bu dönemde Konya'da yönetimi ele geçiren Mehmet Bey, Selçuklu tarihinde Türkçe'yi kullanan ilk divan katipliğini oluşturmuş ve Mehmet Beyin döneminde buyruklar Türkçe olarak yazılmaya başlanmıştır. Beylikler döneminde ilk defa resmi devlet dili olarak Türkçe'yi kullanan beylik de Karamanoğulları Beyliği olmuştur. Bu dönem kısa sürmüş olmakla birlikte girişimin niteliği tarihsel açıdan çok önemlidir. Daha sonra

tahtı Moğol desteğiyle yeniden ele geçiren 3. Gıyaseddin'le beraber alınan kararların geçerliliği de ortadan kalkmıştır (Turan;2000). Ancak bu fermanın dili de tepkinin kendisi kadar dikkat çekicidir. Fermanın dili dönemin Anadolu Selçuklu devletinde kullanılan dil hakkında bize çok önemli ipuçları vermektedir. Bu ferman;

“Bade’l yevm ber-divan, ber-dergah, ber-  
barigah, der-meclis, der-meydan çün be-  
zeban-ı Türki zeban-ı diğêr nedaret”  
(Özakıncı;2000:213)

olarak yazılmış ve toplanan divanda okunmuştur. “ Bundan böyle divanda, dergahta, mecliste, meydanda Türkçe'den başka dil kullanılmayacaktır” şeklinde anlaşılan fermandaki tek Türkçe sözcük de “Türki” sözcüğüdür ki bu sözcük de Farsça bir ek almıştır.

Türkmen boyları merkezi yönetimin çözülmesi ve çökmesi karşısında bağımsızlıklarını ilan edip yeni devletçikler kurarlarken, bu beyliklerin hiçbirinde divan dilinin Arapça ya da Farsça olmaması, çok önemli ve anlamlı bir anlayışın göstergesidir. Beyliklerde yönetimin başında bulunanlar, kendilerin de bilmedikleri Arapça ve Farsça yerine , saraylarında ve divanlarında anadilleri olan Türkçe'yi kullanmayı yeğlemişlerdir. Aynı zamanda Selçuklu sultanlarının yaptıkları gibi Keykubat, Keyhüsrev gibi Farsça'ya özentiyi gösteren adlar ya da sanlar kullanmamışlardır( Oba;1994) .

Aynı dönemde Osmanoğulları Beyliğinde, örgütlenmeye verilen önem ve önceliğin bir sonuca olarak Türkçe'ye yönelme daha da belirgin bir biçimde göze

çarpar. Beyliklerin kuruluşunda büyük etken olan Türkmen geleneği ve Türkçe'ye önem verme, Osmanlı Devletinin Yükseliş döneminde siyasal olduğu kadar kültürel olarak da birleştirici bir rol oynar. Bu dönemde Tasavvuf akımının yaygınlık kazanması, Anadolu'da yayılan Bektaşiliğin Türkçe nefeslerle anlatılması, eski Türk Şamanizm dininden izler taşıyan bu tarikatın yayılmasını kolaylaştırır.

Bundan başka ekonomik içerikli bir esnaf teşkilatı olan Ahilik de, şehir hayatını simgelediği kadar Türk geleneğini ve Türk düşüncesini ve Türkçe'yi de destekleyen bir etken olarak belirir. Bütün bu gelişmeler Türkçe'nin yeni kavram ve terimlerle güçlenip zenginleşmesini sağlayacak ve bugün Anadolu Türkçe'si olarak andığımız ve Türkçe'nin en büyük kolunun oluşmasında yardımcı olacaktır (Turan;2000).

Osmanlı imparatorluğunda en baştan beri konuşma ve anlaşma dili olarak Türkçe kullanılmıştır. Devşirme yoluyla devlet hizmetine alınan çocuklar da kendi dilleri ne olursa olsun, saray hizmetine girmeden önce aldıkları eğitimle Türkçe öğreniyorlardı. Osmanlı Divan-ı Hümayun'unda\* Selçukluların tersine her zaman Türkçe kullanılıyor, hükümler ve kararnameler Türkçe yazılıyordu.

Kuruluş dönemindeki yöneticilerin, devleti kuran halkın konuştuğu dilin Türkçe olduğunu gözden uzak tutmamalarının sonucu olarak, o yıllarda yazılan bilimsel eserlerin bir kısmı da Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Dahası kimi padişahlar bu tür eserlerin Türkçe yazılmalarını istemiştir. 2. Bayezid'in bu konuda gösterdiği eğilim, Türkçe'ye verdiği önem bakımından anılmaya değerdir. Sultan o dönemde müderris olan geleceğin şeyhülislamı Kemal Paşazade Ahmet'ten bir Osmanlı tarihi yazmasını isterken ona şunları söylemiştir.

---

\* Divan-ı Hümayun: Osmanlı İmparatorluğunda, devlet sorunların tartışılıp karar bağlandığı kuruldur.

“Havass u avama nâfi’i ‘am olmağ için Türki mekâlün minvali üzre Rûşen ta’bir ve tahbir oluna; tekellüfat- ı inşa’ya iltizam ve tasallufat-ı belâgaya ihtimam olunmayıp vazih takrîr ve tahrîr oluna” (Tevarih-i Âli Osman I. 34) (Yüksek tabakadan olanlara ve halka tam anlamıyla yararlı olabilmesi için Türkçe söyleyişe uygun olarak açık seçik biçimde anlatılmalı, gösterişli yazıma gerek görmeksizin ve abartılı anlatıma özen göstermeksizin açıkça söylenmeli ve yazılmalı) (Levend;1972:102).

2. Bayezıt’tan eserini Türkçe olarak yazma emrini alan tek yazar da Kemal Paşazade değildir. O yılların başka bir yazarı, Edirneli Ruhi de, padişahın, tarih eserlerini diyar-ı Rum’da yani Anadolu’da herkesin yararlanabileceği dil olan “ıbarat-ı Türkiye” (Türkçe sözcüklerle) yazılmasından yana olduğunu nakletmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, ilmiye sınıfından olan Kemal Paşazade’nin çok özgün Türkçe sözcükler yanında , Arapça ve Farsça sözcükler ve deyimler kullanmaktan kendini alamamasına karşın, aralarında Ruhi’nin de bulunduğu Âşık Paşazade Ahmed, Mehmet Neşri ve Oruç Bey gibi tarih yazarları , eserlerinde 15. yüzyıl Anadolu Türkçe’sinin yalınlığını ve güzelliğini yansıtmayı başarmışlardır(Levend;1972).

Türkler İslamiyet’in kültür çevresine girdikten sonra özellikle Anadolu sahasında kendi dilleri ve doğal olarak da kendi kültürlerine yabancılaşmışlar, kendilerine ait olan dillerini küçümsemeye başlamışlardır. Bu durum Anadolu’da 18. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir. 18. yüzyıldan başlayarak Osmanlı aydını dil konusuna eğilmiş ancak gerçek anlamda çözüm konusunda fikir birliğine varamamıştır.

## **2.7. TANZİMAT DÖNEMİ**

Tanzimat Fermanının ilan edilmesinde Avrupalı büyük devletler etkili olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun bu döneminde ve devamındaki Meşrutiyet sürecinde ortaya çıkan gazetecilik çalışmalarının da etkisiyle dil konusunda pek çok tartışma yapılmıştır. Alfabe değişikliğinden Osmanlıca'da bulunan yabancı sözcüklerin atılmasının gerekliliğine kadar pek çok konunun tartışıldığı bu dönemde Osmanlı aydını pek çok çözüm yolu önermiştir.

Gülhane Hattını anayasa niteliğinde görüp alkışlayan Fransız gazeteleri, bu belgenin öngördüğü reformların Türk dili ile ilgisi üzerine şöyle demekte idi:

“Tanzimat’ın gerçekten verimli olabilmesi için, Müslüman tebaa ile Hıristiyan halk arasındaki bütün ayrılıkların kaldırılması ve konuşulan Türkçe ile yazı Türkçe’si arasındaki ayrıntıları açıkça belirterek, aynı maksadın gerçekleştirilmesi için dilin sadeleştirilmesi gerekir”.

Konuşulan Türkçe ile yazı Türkçe’si arasındaki farkın kaldırılması ise ilim ve edebiyat dilinin arasındaki farkın kaldırılması ile mümkündür (Karal;1985). Ancak yazı Türkçe’si olarak adı geçen Türkçe yüzlerce yıldır geleneklerle oluşmuş, değişmesi hiç de kolay olmayan kurallarla korunmaktaydı. Bu dilin oluşum evrelerine de daha önce değinilmişti. Hem şiir dili hem de düzyazı dili bu sıkı geleneğin bütün özelliklerini taşıyordu.

Dilin sadeleşmesi için en önce bu sadeliği savunanların bunu sahiplenmesi gerekmektedir. Oysa bu dönemin aydını genel olarak medresede yetişmiştir ve kullana geldiği dili kendisi de sadeleştirememiştir.

Bu dönemin en ilgi çekici kişiliği; Batı düşüncesinin, siyasal ve duygusal edebiyatımızın önderi kabul edilen Şinasi'dir. Siyasette devletçi, eğitimde halkçı, sözde ve yazıda Türkçü, ahlakta insancıldır. Halkımızın yaşadığı devirde çaresizliğini görerek, memleketin kalkınmasını devletten beklemektedir. Halkın bilinçlenmesi için Türkçe'nin tüm halkın kolaylıkla anlayabileceği niteliğe erişmesinden yanadır. Gazeteciliği meslek edinmesi, Türkçe atasözlerini toplayıp yayınlaması, saf Türkçe ile şiirler yazmayı denemesi, yabancı kökenli sözcükleri dilimizden çıkarmaya çalışması bu eğilimini destekleyen kanıtlardır (Karal;1985). İz (1988)'e göre Şinasi; Türk düzyazısını canlandırmış, etkin bir gazete dili yaratmıştır.

Şinasi, 1860 yılında çıkardığı Tercüman-Ahval adlı gazetesi ile kendi düşünceleri doğrultusunda çalışmıştır. Gazetenin ilk sayısında “Giderek umum halkın kolaylıkla anlayabileceği mertebede, işbu gazeteyi kaleme almak mültezem olduğu dahi , makam münasebetiyle ihtar olunur” demek gereksinimini duymuş gazetede kullanılacak dilin halkın anlayacağı derecede sade bir dille yazılacağını belirtmiştir (Yücel;1997).

Bu yönüyle Şinasi, aslında ilk resmi gazete olan Tavim-i Vekayi'nin çıkarılmasında öncülük etmiş olan 2. Mahmut'un yolundan gitmiştir. 2. Mahmut da ilk resmi gazete için “ Umuma neşrolunacak şeylerde yazılacak elfaz(sözler) herkesin anlayabileceği surette olmak lazımdır” demişti. Şinasi için basın dilinin sadeleşmesinde öncülük etmiştir demek yanlış olmayacaktır.

Döneminde yazdığı oyunlarla, şiirlerle ve düşünceleriyle etkili olmuş önemli bir kişilik olan Namık Kemal daha çok edebiyatla ilgilenmiş olmakla beraber dil konusuna da değinmiştir. Ünlü şairin dil konusunda ki düşünceleri zamanla olgunlaşmış olmakla beraber, düşünceleri Şinasi'nin düşünceleri kadar tutarlı

değildir. “Lisan-ı Osmani’nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülahazatı Şamildir” başlıklı yazısında dilin düzeltilmesi için yapılması gerekenleri belirlemiştir.

“evvela: kavaid-i lisanın mükemmel surette tedvin ü temdihi

Sâniyen: kelimatın istimal-i umumi dairesinde tahdidi,

Sâlisen: imla ve manaca eczâ-yı lisan beynindeki irtibat-u sûrînin ittihadı hakiki haline gelecek kadar teşyidi

Râbian: rabt-ı kelim ve ifade-i meram şivelerinin tabiat-ı lisana tatbika’n ta’dil ü tecdid

Hâmisen:ifadenin hüsn-ü tabiisine hail olan külfetli sanatlardan tecridi”(Levend;1972).

Namık Kemal’in yapılması gerekenleri belirlerken kullandığı dile bakıldığında bu dönemde aydınlar arasında yaşayan ve kullanılan dilin niteliği açıkça ortaya çıkar. Kaldı ki Namık Kemal’in önerileri daha çok yazım ve dilbilgisi ile ilgili olduğu halde sert eleştiriler aldığını biliyoruz.

1882 tarihinde Celal Mukadimesi’nde “İşte okumak bilenlerin ekseri, edebiyat denilen asarımızı ‘istima ederken, başka lisanda yazılmış bir dua zannıyla amin-han olageldiklerinden ve iki sayfalık bir yazı okumak için herksi seksen defa Kamus’a ve Burhan’a müracaat mecburiyetinde bulundurmak niçin marifetten ma’dud olsun” diyen Namık Kemal, dil konusundaki düşüncelerini ortaya koymuştur. Namık Kemal, bu düşüncelerini savunmakla kalmamış; kendi yazılarında bir türlü kaçınmadığı süslü yazmak alışkanlığından yakınlıkla, eserlerini ikinci basımlarında yeniden kaleme almayı da tasarlamıştır (Levend;1972).

Namık Kemal tıp okullarında Fransızca ve Almanca yerine Türkçe ders verilmesinden yana değildir. “Mektepte, tıp Fransızca veya Almanca okunur ise ne

olmak gerekir? Tıbbı Fransızca okuyan öğrencilerimiz Türkçe'ye çevirdiler. Türkçe tıp öğrenenler ise Ne Türkçe ne de Fransızca biliyorlar” demiştir(Karal;1985).

Ünlü şair yazdığı yazılarında dilden söz açarken, Türkçe değil de Lisan-ı Osmani demektedir. Yazdıklarından da anlaşılır ki Namık Kemal edebiyat konusunda kendi çağdaşı olan Ziya Paşa kadar keskin değildir.

Hürriyet gazetesinde yayımlanan “Şiir ve İnşa” başlıklı makalesinde Ziya Paşa, Osmanlıca hakkındaki görüşlerini çok kesin bir şekilde ortaya koymaktadır.

“... Şiir her kavimde tabiidir. Ruy-ı arza ne kadar milel ü akvam gelmişse cümlesinin kendilerine mahsus şiirleri vardır. Osmanlıların şiiri acaba nedir? Necati, Baki ve Nef'i divanlarında gördüğümüz bahr-ı remel ü hezceden mahbun u mücdes kasaid ü gazelliyat ve kıtaat-ı menseviyat mı?

Hayır bunların hiçbiri Osmanlı şiiri değildir. Zira görülür ki bu nazımlarda Osmanlı şairleri şuara-yı İran'a ve İranlılar da Araplara taklit ile melez bir şey yapılmıştır. Ve bu taklit yalnız üslub-ı nazımda değil belki efkar-ı meaniye de sirayet ederek bizim şuara-yı eslaf edayı nazm ü ifadede ve hayalat ü meanide Arap ve Acem'e taklide mümkün mertebe sa'y etmeyi marifetten addetmişler ve acaba bizim mensub olduğumuz milletin bir lisanı bir şiiri var mıdır? Ve bunu ıslah kabil midir? Asla burasını mülhaza etmemişlerdir”(Karal;1985) diyerek Osmanlı şiirine “melez” tanımını yapmıştır.

Yazılanların Osmanlı şiiri değil de yalnızca “taklit” olduğunu, bunu yapmanın da “marifet” sayıldığını belirtmiştir. Ziya Paşa, çok bilinen makalesinde ayrıca devlet ve hukuk dilinin anlaşılmazlığı konusuna da değinmiştir. Yazılan bir resmi yazının yalnızca yazan tarafından anlaşıldığını, halktan birine bu yazıyı getirdiklerinde, kişinin anlamadığı halde parmağını bastığını ilginç bir dille

anlatmıştır. Türkçe dilbilgisinin çok daha önceden düşünülüp hazırlanması gerektiğini belirttikten sonra ;

“Vah bize ! Yazık bize ! Bu hale göre bizim millette tabii hal üzere ne şiir ne inşa var demek olur. Hayır bizim tabii olan şiir ve inşamız taşra halkıyla İstanbul ahalisinin avamı beyinde hâlâ durmaktadır. Bizim şiirimiz hani şairlerin namertzun diye beğenmedikleri avam şarkıları ve taşralarda ve çöğür şairleri arasında deyiş ve üçleme ve kayabaşı tabir olunan nazımlardır”(Karal;1985) diyen Ziya Paşa, döneminin çok dışında bir anlayışı yansıtmıştır. Çünkü divan şairleri genel olarak halk şairlerini , saz aşıklarını küçümsemişlerdir; oysa Ziya Paşa Divan şiirini eleştirmekle kalmayıp bu şiiri reddetmiştir. Makalesinde Osmanlı şiiri ve Türk şiiri ayrımını yaparak sade dili savunmuş ve Türkçe’yi “bizim dilimiz” olarak anmıştır.

Tanzimat Döneminde , daha çok yazdığı romanlarla tanınan Ahmet Mithat Efendi de Ziya Paşa’nın görüşündedir. O da Arapça ve Farsça’nın bizim dilimiz olmadığını, bu sözcüklerin dili anlaşılmaz bir duruma getirdiğini ve Osmanlıca’nın bizim gerçek dilimiz olmayıp anlaşılmaz bir başka dil durumuna geldiğini belirttikten sonra;

“ Peki ne yapalım? Lisansız mı kalalım? Hayır. Halkımızın kullandığı bir lisan yok mu? İşte onu millet lisanı yapalım. Arapça ve Farsça’nın ne kadar izafetleri varsa ve ne kadar sıfatları varsa kaldırıversek, yazdığımız şeyleri bugün yedi yüz kişi anlıyorsa yarın mutlaka yedi bin kişi anlayacaktır”(Levend;1972) demektedir. Yazar dil konusunda pek çok yazı yazmıştır. Bu yazılarında sade yazım konusuna karşı çıkanlara karşı kendi düşüncelerini anlatmaya çalışmıştır. Dilimizden Arapça ve Farsça sözcüklerin çıkarılması durumunda sözlüğümüzün

hepten boşalacağına inananlara, Dağarcık dergisinde “ Osmanlıca’nın Islahı” başlıklı yazısında:

“ Acaba dünyada bir lisan var mıdır ki mahlut olmayıp da sırf kendi malı olan elfazı kullansın? Vakıa Osmanlılar , Asya-yı vasatiden geldikleri zaman beraber getirmiş oldukları lisanı muhafaza etmiş olsalardı da , badehu terekkiya-ı medeniye nisbetince lisanın dahi terekkiyyatını yine Türkçe dairesinde aramış olsaydılar , şimdi kendilerine pek büyük teşekkürler ederdik. Ne faide ki o zaman İran ve Arabistan’dan celbine mecbur olduğumuz fuzala vü üdeba, Arap ve acem lisanından ahzine lüzum gördükleri şeyleri Türkçeleştirmek şöyle dursun, belki Türkçe’mizi dahi elimizden alarak Arabileştirmişler yahut Farsileştirmişlerdir ki “işin gidişatı” , “gün be gün” vesair bu kabil tabiratin zamanımızda dahi istimal edilmesi gibi bir büyük fesadın tohumunu daha o zamandan ekmişlerdir.” diyerek karşı çıkmıştır.

Tanzimat döneminde en çok tartışılan konulardan biri de dil konusudur. Bu tartışmalar ayrı bir çalışma konusu olmakla birlikte, Dil Devriminin tarihsel gerekliliği o dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır.

### **2.7.1 TANZİMAT DÖNEMİNDEN CUMHURİYET’E KADAR DİL SORUNUNA YAKLAŞIM**

Tanzimat Fermanının duyurulduğu yıllarda İmparatorluk içinde ortaya çıkan gelişmelerle birlikte dil sorunu da daha belirgin olarak gündeme gelmiştir. Avrupa’da yetişen aydınlar, açılan yeni eğitim kurumları Türkçe’nin daha değişken bir döneme girmesinde etkili olmuştur.

“Bu dönemde gerek aydınlar gerekse kimi idareciler Türkçe’nin sadeleşmesi gereğini anlamışlardır. Cevdet Paşa Türkçe yazmakla övünen bir idareciydi. Pertev, Âkif, Mustafa Reşit Paşalar da Türkçe konusunda Cevdet Paşa gibi düşünmekteydiler” (Ertop;1985:332).

Cevdet Paşa ilk Türk Akademisi olan Encümen-i Daniş'in kurulmasına öncülük etmiştir. İlk Öğretmen Okunu da o kurmuştur. Öğretmen okulunun programına fazla Türkçe dersi koymuş olması medresecileri rahatsız etmiştir.

Medreseciler, bu okuldan yetişen öğretmenlerin Arapçalarının zayıf olacağını öne sürerek öğrencilerin tatilde Arap ülkelerine giderek Arapçalarını geliştirmelerini önermişlerdir. Cevdet Paşa bunun yerine Arap ülkelerinden öğretmen getirmeyi önererek bu düşünceye karşı çıkmıştır (Kara;1985). Bu dönemde medrese bir kurum olarak, yeni açılan farklı eğitim ve öğretim kurumlarının ders programına tepki gösterip değişiklik yaptırabilmektedir.

Yeni kurulan Öğretmen okulunun kuruluş yazısında Cevdet Paşa; "Akademi, Türk dilini geliştirmeye çalışacaktır. Bu dil ihmal edilmiştir. Eskiler eserlerinde Arapça ve Farsça sözcüklere o kadar çok yer vermişlerdir ki bir sayfada ancak bir iki Türkçe sözcüğe rastlanmaktadır" demiştir (Levend;1972). Bu açıklamanın 1848 yılında yapılmış olduğu göz önüne alınırsa, Cevdet Paşanın, çağdaşı olan pek çok aydından çok daha ileri görüşlü olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı dönemde pek az aydın Lisan-ı Osmani yerine Türk Dili sözlerini kullanmayı seçmiştir.

Diğer dönemler göz önüne alındığında Tanzimat Döneminde, Türk dilinin sadeleşmesinin gereğine daha fazla insan inanmaktadır. Medresenin gösterdiği direnmeye rağmen bu yolda daha fazla ilerleme sağlanmıştır. 2. Abdülhamit'in tahta çıkmasından sonra Osmanlı hayatına anayasa ve meclis girmiştir. Yüzölçümü çok geniş olan Osmanlı topraklarında her etnik kökenden ve her dinden topluluk yaşıyordu. Mecliste konuşulacak dilin Türkçe olması karara bağlandı. Böylece Teşkilat-ı Esasi'nin\* 18.maddesinde "Osmanlı Devletinin resmi dili Türkçe'dir"

---

\* Teşkilat-ı Esasi: 1876 yılında kabul edilen ilk Türk anayasası.

hükümü koyuldu. Devlet hizmetine gireceklerin Türkçe bilmeleri gerekliliği de getirildi.

Türkçe'nin resmi devlet dili olarak kabul edilmesi aslında önemli bir gelişmeydi. Bu dönemde Şinasi, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi aydınlar dilin sadeleştirilmesi tarafı yazılar yazmışlar ve bu konuda kamuoyu oluşmasında etkili olmuşlardır.

Bu dönemde yapılan tartışmalarda dil ve harf sorunu hep bir arada ele alınmıştır. Görülüyor ki dilin sadeleşmesi gereğinin duyulmaya başladığı tarih 2. Murat dönemine kadar götürülebilir.(Bunu Mercüme Ahmed'in Kâbus-name önsözünden biliyoruz) Ayrıca tıp okullarının açılışı sırasında 2. Mahmut'un sözleri de bu gerekliliği gördüğünün bir göstergesidir.

Yeniliklere tepkili olan tutucu medrese çevresi, dilin sadeleşmesi konusuna da tıpkı harflerin değişmesi konusu gibi bakmaktaydılar. Onlara göre dilin sadeleşmesi de İslam dünyasından kopuşun bir göstergesiydi. Oysa aynı dönemde Ahmet Rıza, Türk dilinin bir ulus dili durumuna getirilmesi gerektiğini ve bunun Türkler için bir varolma yok olma sorunu olduğunu savunuyordu. Konuyu ifade edişi dikkat çekicidir: "İran'ın bir edebiyat dili olduğu için Arap fetihlerine karşı direnmişti. Mısır'ın olgun bir dili olmaması nedeniyle Araplara yenilmiş ve kaybolmuştu. Rumlar bir zamanlar ezilip perişan olmuşken, dilleri sayesinde yeniden bir Yunan devleti kurdular. Osmanlı devleti bir kez parçalanırsa, Türk ulusu da yok olur gider"(Karal;1985:323). Ahmet Rıza, dili düzeltmenin tek çaresinin herkesçe kolayca anlaşılır bir duruma getirilmesiyle olanaklı olduğunu da savunuyordu.

Ayrıca aslen Arnavut asıllı olan ve Arnavutların Latin alfabesine geçişlerinde etkin olan Şemseddin Sami de Türkçe'nin bağımsız bir dil olduğunu, Arapça ve Farsça sözcüklerin bu dilden ayıklanması gerektiğini, edebiyatın ve bilimin gelişebilmesi için Türkçe'nin kurallarının belirlenmesi gerektiğini, yeni kavram ve terim bulmak için çalışmalar yapmanın zorunlu olduğunu savunuyordu. Şemseddin Sami, dil sorunun özünü 1880'de anlamış ve onu izleyen kuşaktaki dil devrimcilerinden bile daha bilimsel öneriler ortaya koymuş tek aydınımızdır ( İz;1988).

Oysa tutucular yeni kavram ve terimlerin Arapça'dan alınmasının doğal olduğunu düşünüyorlardı. Bu dönemde meşrutiyet yönetiminin de etkisiyle dil konusu daha çok tartışılmıştır. Bir süre sonra Abdülhamit'in meclisi kapatması üzerine tartışmalar azalmışsa da sona ermemiştir.

### **2.7.1.1 SERVET-İ FÜNUN DÖNEMİ**

Tanzimat Döneminde, anılması gereken ve dikkat çeken bir dönem de Servet-i Fünun dönemidir. Servet-i Fünun, ilk sayısı 17 Mart 1891'de yayımlanan ve bilimsel konularda yayın yapan bir dergidir. Rezaizade Mahmut Ekrem'in 1895'te, dergiye genç edebiyatçıları toplamasından sonra, dergi edebiyatla ilgili yayınlar yapmaya başladı. Bu topluluğun oluşturduğu edebiyata da Servet-i Fünun Edebiyatı dendi (Varlık;1988). Tanzimat Dönemiyle başlayan değişim dönemi, Servet-i Fünun döneminde yeni bir biçim ve içerik kazandı. Savundukları biçim ve içerik yenilikleri nedeniyle bu döneme Edebiyat-ı Cedide ya da Yeni Edebiyat dönemi de denmiştir.

Bu dönemin en önemli sanatçıları, Cenap Şehabettin, Halit Ziya Uşaklıgil ve Mehmed Rauf'tur. Servet-i Fünun sanatçılarının önemli bir bölümü, batılı eğitim kurumlarında yetişmiş, Fransızca'yı öğrenmiş ve Fransız Edebiyatından etkilenmişlerdir (Sadoğlu;2003). Cenap Şehabettin de Askeri Tıbbiye'yi bitirdikten sonra, uzmanlık eğitimi için Fransa'ya gitti. Paris'te kaldığı dönemde, Verlaine'den çok etkilendi. Abdülhak Hamit ve Recaiade Mahmut Ekrem'den ayrılan şiiirler yazmaya başladı. Şiiirlerinde benzetmeyi , müziği ve resmi ön planda tuttu. Türk şiiirine yeni ve değişik hayaller getirdi. Dili bir araç olarak gördü. Sanatın üstün olduğunu ve şiiirin, herkesin anlayabileceği bir dille yazılamayacağını savundu(Akyüz;1985). Cenap Şehabettin'in bu görüşleri aslında diğer Servet-i Fünun sanatçılarının da görüşüdür.Cenap Şehabettin, Türk şiiirinde Sone ve Terza Rima'yı\* ilk kullanan şairdir. Yazdığı şiiirlerde anlaşılması zor bir dil kullanmıştır. Bu anlaşılmaz dili de savunmuştur. Bu nedenle kendi döneminde pek çok kişi tarafından eleştirilmiştir.

Halit Ziya ve Mehmed Rauf, bu dönemin iki önemli düzyazı ustasıdır. Mehmetd Rauf'un "Eylül" adlı romanı, Türk edebiyatının ilk (Psikolojik) ruhsal romanıdır. Halit Ziya'nın "Aşk-ı Memnu" ve "Mai ve Siyah" romanları ilk gerçek Türk romanları olarak değerlendirilir (Akyüz;1995). Servet-i Fünun şiiirinde görülen anlaşılmaz ve ağır dil, roman türünde de görülür. Şiiirde yaptıkları gibi öykü ve romanda da o zamana kadar kullanılmayan bir takım kavramları yeni sözcüklerle karşılamaya çalışmışlar kimi zaman üçlü ve dörtlü tamlamalar kullanmışlardır (Levend;1972).

---

\* Terza Rima: Batıdan alınan bir edebi şiiir biçimidir. Şiiir üç dizelik bölümlerden oluşur.

Servet-i Fünun sanatçıları, başta Ahmet Mithat olmak üzere pek çok kişi tarafından eleştirilmiştir. Levend(1972)'in de değindiği gibi Servet-i Fünuncuları savunan tek kişi Şemseddin Sami'dir ama o da dil konusunda yapılan eleştirilere katılmaktadır. Bu dönem, Türk Edebiyatına yeni türler getirmiş, önemli eserler kazandırmıştır. Ancak Cenap Şehabettin'in getirdiği Sone ve Terza Rima türleri Fecr-i Ati döneminden sonra kullanılmamıştır (Akyüz;1985). Roman türünde verilen örneklere bakılınca, bu eserleri yazan Mehmed Rauf ve Halit Ziya'nın daha sonraları dillerini sadeleştirdikleri görülür.

Sonuç olarak Servet-i Fünun sanatçılarının hiç biri dilde sadeliği gerçek anlamda istememiştir. Dilin sadeleşmesini gerekli görmemişler üstelik özellikle şiir dilinin anlaşılmasız olması gerektiğini savunmuşlardır. Onlara göre edebiyat, ince ve yüksek hayallerden oluşmalıdır ve bu yüksek hayalleri yalnızca belli bir öğrenim görmüş insanlar anlayabilir. Edebiyat halk için değildir (Levend;1972).

### **2.7.1.2 GENÇ KALEMLER DERGİSİ VE MİLLİ EDEBİYAT**

Bu dönemde dilin sadeleştirilmesine inanan aydınlar çoğalmış oldukları için dernek düzeyinde örgütlendikleri de görülür. Bu derneklerden ilki, Rusya'da Müslüman Türklerin haklarını savunmak için mücadele etmiş olan Yusuf Akçura tarafından kurulmuştur. Akçura Osmanlılık düşüncesinin gerçekleşmeyecek bir düşünce olduğunu açıkça savunan ilk Türk aydınıdır. Üç Tarz-ı Siyaset adlı makalesinde gerçekleşmesi olanaklı olan düşüncenin, Türkçülük olduğunu savunmuştur (Arai;2000).

Kurulan Türk Derneği, konuşulan Osmanlı Türkçe'sinin bütün Osmanlılar arasında konuşulan ulusal bir dil olmasını amaçlamıştı. Bunun bir Osmanlı birliği

sağlayacağına inanıyorlardı. Doğaldır ki bunun gerçek olmayacağına inanan dernek üyeleri de vardı. Kimi üyeler Osmanlıca kökenli sözcüklerin dilimizden atılmasının gerektiğine, kimileri ise korunması gerektiğine inanıyorlardı. Levend(1972)'in de değindiği gibi Türk Derneğinde belirlenmiş temel ilkeler yoktu. Üyeleri arasında anlaşmazlıklar vardı. Kısa bir süre sonra dernek amaçlarına ulaşamadan dağıldı. Türk Derneği ile başlayan dönem Sadoğlu(2003)'na göre, uluslaşmada örgütlü döneme geçişin başlangıcıdır. Dergide diğer konulara oranla, dil ile ilgili yazıların fazlalığı dikkat çeker. Türkçe'nin yazımı, dilbilgisi ve ses yapısı sıklıkla işlenmiştir. Dernek, Levend(1972)'in de değindiği gibi sadeleştirme bir dil politikası izlemiştir.

Bu arada Ömer Seyfettin, arkadaşı Ali Canip'e yazdığı mektupta dil hakkındaki düşüncelerini ve yapmak istediklerini anlatmış ve onun da desteğini istemişti. Yazar, Genç Kalemler dergisinde yayımladığı "Yeni Lisan" adlı makalede "milli bir dil" "milli bir edebiyat" oluşturulması gerektiğini savunuyordu (Uyguner;1989). Böylece edebiyatımızda ilk olarak "Milli Dil" ve "Milli Edebiyat" yaratmak amacıyla eserler verilmiştir (Akyüz;1995). Bu döneme de "Milli Edebiyat Dönemi" denmiştir. 1911 yılında, Genç Kalemler dergisinde toplanan yazarlar, dilin sadeleşmesi gereğini belirtiyorlardı. Dergide dil-ulus ilişkisi üzerine yayımlanan ilk yazı Kazım Nami'nin " Türkçe mi Osmanlıca mı ?" başlıklı yazısıdır. Bu yazıda Nami, dilimizin Osmanlıca olarak adlandırılmasına karşı çıkıyor, Osmanlılığın köklerinin Orta-Asya'ya kadar dayandığını savunuyordu. Benimsedikleri ilkeleri incelendiğinde dergilerinde Yeni Lisan hareketini başlatan bu topluluğun da Türk Derneğinin oluşturan topluluk gibi çok tutarlı olmadığı görülür. Yeni Lisancılar göre Arapça ve Farsça tamlamalar gerekli değildi. Bu

tamlamalar dilden çıkarılmalıydı. Genç Kalemler dergisinde, tamlamalar konusunda şöyle deniyordu:

“Yeni lisan bilim dilini de etkileyeceği için, yeni terimler ve kavramlar gerektiğinde Arapça, Farsça basit sözler ya da Türkçe tamlamalar kullanılacaktır” (Özdemir;1969:29). Ömer Seyfettin’in başlattığı bu düşünceye daha sonra Ziya Gökalp de katılmıştır. İncelendiğinde onun düşüncelerinin de aynı tutarsızlık görülür.

Gökalp’in düşünceleri ise;

a)Osmanlıca bir yana atılmalı Halk edebiyatına ve bu edebiyatın sözlerine bakılmalıdır,

b)Halk dilinde eş anlamlıları bulunan Osmanlıca sözler atılmalı, eş anlamlıları bulunmayanlar korunmalı,

c)Yeni bir terim yapılacağı zaman, önce Halk dilindeki sözcüklere bakılmalı, bulunamazsa Türkçe ekler yardımıyla yeni sözler türetilmeli yine olmazsa bu yeni söz, Arapça veya Farsça’dan alınmalıdır, (İz;1988) şeklinde özetlenebilir.

Yeni Lisancılar, konuşma ve yazı dilini birleştirmek istiyorlardı ancak izlenecek yolun ne olacağı çok belirsizdi. Bu yüzden kendi aralarında bir anlaşma yoktu. Yeni terimler konusunda Arapça veya Farsça’dan söz almayı yanlış bulmuyorlardı.

Daha sonra Yeni Lisancılara katılan Ziya Gökalp’in düşünceleri ve uygulamaları da dergi çevresinde toplanmış diğer sanatçıların düşünceleri gibi tutarlılık göstermiyordu. Bu tutarsızlıklar nedeniyle kimi zaman aralarında görüş ayrılıkları yaşanmıştır (Sadoğlu;2003). Örneğin Gökalp, Osmanlıca hiç yokmuş gibi düşünülmesi ve halk edebiyatına dönülmesi ancak halk diline yerleşmiş Arapça ve

Farsça sözcükler bırakılmamalı diye düşünüyordu. Yeni sözcükler veya terimler için Arapça ve Farsça'dan söz alınmasını doğru buluyordu. Türkçe'nin diğer lehçelerinden söz almaya ve kullanılmayan öz Türkçe sözcüklere kesinlikle karşı çıkıyordu. Ziya Gökalp, şen'iyet, mefkûre, Türkiyat, ruhiyat, pederşâhî, maderşâhî, mâşerî ve bunlara benzer pek çok sözcük türetmiştir. Bu sözleri türetirken de Arapça ekler kullanmıştır. İz(1988)'e göre Gökalp, dil özleşmesine katkıda bulunmuş olsa bile Şemseddin Sami'nin önerdiği özleşmenin çok gerisinde kalmıştır.

Genç Kalemler çevresinde toplanan aydınların kendi dönemlerinde oldukça ilerici bir düşünüşe sahip oldukları açıktır. Dönemin pek çok aydını onların bu yeni düşüncelerine saldırmış ve düşüncelerini yanıtlamaya çalışmıştır.

1911'de başlayan Yeni Lisan hareketinin, tam anlamıyla edebi sayılan eserlerin bir bölümü dışında, Türk Dili üzerine gözle görülür bir değişme yaratmadığı, şair ve yazarların Osmanlıca'nın söz varlığından yararlanmaya devam ettiği de görülür (İz;1988). Genç Kalemler dergisinin dil ve edebiyat alanındaki işlevini Ali Canip dile getirmiştir. Ona göre, Edebiyat-ı Cedide dil, üslup ve anlayış bakımından, kozmopolit bir edebiyatı temsil ediyordu.bu edebiyat batının taklidi olsa da tamamen faydasız değildi. Ancak ulusun ruhunu dile getirmekten acizdi (Levend;1972) .

Türkçe konusunda bu yeni gelişmeler olurken, Birinci Dünya Savaşı çıktı. Bu savaşta Osmanlı İmparatorluğu yenildi. Bu yenilgi düşünce ve duygu alanında bir takım kargaşalıklara yol açtı. Bu yüzden 2. Meşrutiyet dönemi içerisinde hızlanan dilde ve düşüncede kendimize dönüş akımına karşı bazı kuşklar uyandı. Bir yandan Türkçülüğe, bir yandan da sadeleşmeye karşı yeni saldırılar görüldü (Özdemir;1969).

Bu dönemde dilin sadeleşmesi konusunda elde edilen iki önemli sonuç vardır: Arapça , Farsça kurallarla yapılan tamlamalar ve bu dillerin çoğul eklerinin kullanılması eskisine oranla azalmıştır (Levend;1972). Namık Kemal'in Tasvir-i Efkâr'da bu konuyu anlatan ayrıntılı bir yazı yazmıştır. Yazara göre dilde yerleşmiş ya da artık Türkçeleşmiş bazı kalıplar dışında bu kuralları kullanmak doğru değildir (Heid;1979).

Türkçülüğün siyasal olarak benimsenmesinde ve bu yolda yapılan etkinliklere rahatlık tanınmasında İttihat ve Terakki Örgütü'nün iktidarda olmasının payı büyüktür. Örgüt, çalışmalara ve tartışmalara rahatlık tanımış bu çalışmaların yapılmasına yardımcı olmuştur. Türk Derneği ve ondan sonra kurulan derneklere ve yayın çalışmalarına maddi destekte bulunmuştur (Üstel;2000,Akyüz;1995). Bu dönemde Türk Derneğinin kapanmasının ardından, Mehmed Emin Yurdakul başkanlığında çıkarılmaya başlanan, “Türk Yurdu” dergisi de önemlidir. Mehmed Emin'in şiirlerinde “Türk” ve “Türklük” övülmüştür.\* Ancak Birinci Dünya Savaşında İmparatorluğun yenilmesi, pek çok uygulamayı sona erdirmiş ya da yavaşlatmıştır (Üstel;2000). Yıkılan İmparatorluktan yeni ve güçlü bir Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadar bu belirsizlik de devam etmiştir. Akyüz(1995)'e göre, Milli Edebiyat sanatçıları, Türklüğü bir değer olarak yücelttikleri, milli ölçü olan hece ölçüsünü kullandıkları ve edebi dil ile konuşma dilini yaklaştırdıkları için başarılı olmuş sayılabilirler.

---

\* Mehmet Emin Yurdakul, bu dönemde hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerinde, Türklüğü övmüştür. 1911 Balkan Savaşının sürdüğü yıllarda yazılan bu şiirler hem aydınları hem de halkı etkilemiştir “Ben bir Türk'üm dinim cinsim uludur./ Sinem özüm ateş ile doludur/İnsan olan vatanının kuludur/ Türk evladı evde durmaz giderim”... Şair, “Biz Nasıl Şiir İsteriz” adlı şiirinde kendi şiir anlayışını açıklamaya çalışmıştır. “...Biz o şiir isteriz ki, çifte giden babalar,/Ekin biçen genç kızlarla analar,/Yanık sesin dinlerken gözyaşların silsinler, /Başlarını açık, beyaz sinesine koysunlar,/Yüreğinin, özleriyçün çarptığını duysunlar,/ Bu çarpıntı, bu ses nedir? Neler diyor bilsinler” (Akyüz;1985)

## **BÖLÜM 3: DİĞER ULUSLARDAKİ DİL ÖZLEŞMESİ DENEYİMLERİ**

### **3.1 DİL ÖZLEŞMESİ DENEYİMLERİ**

Uluslaşma sürecinde, Türkiye gibi başka ülkeler de dillerini özleştirmek istemişlerdir. Bu sürece giren pek çok Avrupa ülkesi, dil sorunlarıyla ilgilenmiştir. Dillerini özleştirmek isteyen ülkelere bakıldığında üç farklı özleşme türü belirlenebilir.

Bunlardan birincisi, onarma düşüncesinden doğan dil devrimidir. Bu tür bir dil devriminde, ülkedeki taşra dillerinden birini, genel dil ve kültür dili durumuna getirmek amaçlanır. Örneğin Norveç dil devriminde, ülkenin Batı ve orta bölümünde konuşulan dil, Norveç'in genel kültür ve bilim dili durumuna getirilmek istenmiştir.

İkincisi; özleştirme düşüncesinden doğan dil devrimidir. Bu tür bir dil devriminde uluslar arasındaki çeşitli ilişkiler sonucunda dile girmiş olan yabancı öğelerin dilden atılması ve bunların yerine, o dilin kendi söz varlığından olan sözcüklerin kullanılması istenir. Bu tür dil devrimlerine Alman, Macar ve Türk dil devrimleri örnek verilebilir.

Üçüncü tür dil devrimi ise artık kullanılmayan bir eski dilin, farklı kaynaklardan yararlanılarak yeniden kültür ve bilim dili olması amacına dayanır. Bu tür devrime İsrail dil devrimi örneği verilebilir (İmer;1974).

Türk Dil Devriminde, hem bir onarma hem de özleşme amacı vardır. Çalışmalar sırasında İstanbul ağız temel alınmış yazılaştırma ve okuma bu ağza göre yapılmıştır. Bundan başka Osmanlı İmparatorluğu zamanında Türkçe'ye girmiş

olan Arapça ve Farsça sözcükler ve tamlamalar Türkçe'den çıkarılıp yerlerine Türkçe'nin sözcüklerinde bulunan sözcükler getirilmiştir.

Avrupa'nın pek çok ülkesinde özleşme ve onarma çalışmaları yapılmış bunlardan bir kısmı bu konuda başarılı olmuştur, kimi ise yeterince başarılı olamamıştır. İmer(1998)'e göre Türkiye ulaşılan başarıyı sağlayamayan ülkelerden biri de Norveç'tir. Dil özleşmesi konusunda çalışmış olan Avrupa ülkelerinde dikkat çeken konulardan biri, önemli bir kısmında, dille ilgilenecek bir dernek ya da kurumun kurulmuş olmasıdır.

Avrupa kıtasında, reform hareketi, yazılı dilini yüksek sınıfların ayrıcalığı olmaktan çıkardı. Reform hareketinden kısa bir süre sonra, İncil yerel dillere çevrildi. Calvin ve Luther gibi Protestan önderler düşüncelerini yaymak için yerel dillerden olabildiğince yararlandılar(Sadoğlu,2003). Aynı dönemlerde matbaanın yaygınlık kazanması, gazete ve dergi gibi süreli yayınların satış sağlayabilmek için, yerel dillerde basılmaya başlaması, yerel dillerin yayın dili olarak gelişmesine olanak verdi. Basım sektöründe kâr amacının da olması yerel dillerin Latince karşısında güçlenmesini sağladı (Anderson;1995).

### **3.1.1. İSRAİL DİL DEVRİMİ**

İsrail Dil Devrimi, İbranice'deki yabancı öğeleri temizlemeye yönelik değil, eski çağlarda kullanılmış olan kutsal kitap dilini onararak yeniden canlandırma amacına yöneliktir. İsrail Dil Devrimi İmer(1988)'in tanımladığı üçüncü tür dil özleşmesi özelliğini gösterir. Bugünkü Filistin topraklarında yaşayan Yahudiler, tarih içinde sıkça yaşadıkları coğrafyayı değiştirmek zorunda kalmışlar ve

dünyanın farklı bölgelerine dağılmışlardır. Ancak başka bölgelerde yaşayan Yahudiler kendi dillerini tam olarak koruyamamışlardır. Örneğin İspanya'daki Yahudilerin dilinde Arapça ve Farsça'dan gelen pek çok sözcük vardır. Bu dile Yahudi İspanyolca'sı denmiştir. Bu dille parlak bir yazın geliştirmişlerdir. Yapılan ilk dil çalışmaları, 913'te Goan ben Yosef'in yazdığı dilbilgisi kitabıdır. Daha sonra 1106'da Talmud sözlüğü hazırlanmıştır. Bu sözlükte 8000 sözcük bulunmaktadır.

1492 yılında İspanya'dan uzaklaştırılmalarının ardından, bir bölümü Osmanlı İmparatorluğunda İzmir, İstanbul ve Selanik'e, bir bölümü Almanya'ya sığınmıştır. Bu iki bölgede yaşayan Yahudiler genelde yaşadıkları bölge ile kaynaşmışlardır.

İtalya'da kalan Yahudilerden olan Hayyim Luzzato, 1740-1743 yılları arasında, İbranice'yi Tevrat'ın yalın ve arı dili durumuna getirmek istemiştir. 1890 yılında Kudüs'te İbrani Dil Komitesi kurulmuştur. Bundan sonra 1904 yılında İbrani Dil Kongresi toplanmış, 1929 yılında "dilimiz" anlamına gelen "Laşonenu" adlı dergiyi çıkarmaya başlamışlardır. 1954 yılında ise İbrani Dil Akademisi kurulmuştur. Elezer ben Yahudah'ın eski, orta ve yeni İbranice'yi kapsayan sözlüğü 1958 yılında tamamlanmıştır. Sözlüğün 1972'de çıkan ikinci baskısında 71.250 sözcük bulunmaktadır (Dilaçar; 1978). 1948 yılında İsrail Yahudi birliğinin kurulmasından sonra, pek çok alanda terime ihtiyaç duyulmuş ve komite yerini İbrani Dil Akademisine bırakmıştır. Akademinin dili geliştirme amacıyla aldığı kararlara bütün ülkede uyulması için yasa çıkarılmış, belirlenen yazım kurallarının ve üretilen terimlerin yaygınlık kazanması sağlanmıştır. İsrail Dil Devrimi için çalışanlar, İbranice'nin söz varlığının çok dar olduğunu bilmekteydiler. Düzeltmeye çalıştıkları dil pek çok temel kavramdan yoksundu. Bu yüzden bu

konuda çalışanlar, aradıkları ögeyi eski belgelerde bulamadıklarında, eski köklerden örneksene yoluyla türetmeye çalışmışlardır. Yabancı dillerden çevirme yolunu da kullanmışlar, kullandıkları yabancı dilleri İbranice'nin ses düzenine uygun olanlardan seçmişlerdir (İmer;1974).

### 3.1.2 MACAR DİL DEVRİMİ

Macaristan'da konuşulan dil, Fin –Ugor birliğinin Ugor kolundandır. Macarca orta-çağ süresince Latin ve Alman etkisinde kalmıştır. 1473'te basım tekniğini kullanmaya başlamışlar ve “Macar Kroniği”ni basmışlardır. Daha sonra 1541'de bir Protestan olan Janos Erdösi, ilk Macar dilbilgisi kitabını yazmış daha sonra Yeni Ahit'i Macarca'ya çevirerek basmıştır.

1604 yılında Latince- Macarca, Macarca-Latince sözlük hazırlanmıştır. Macar dil özleşme savaşının önemli kahramanı, Ferenc Kazincy'dir. Daha çok yabancı dillerden çeviriler yapan Kazincy, Macarca'ya yeni sözcükler katmış, dil özleşmesine karşı olanlara, özleşmeyi savunmuştur.

Diğer pek çok ülkede olduğu gibi , Macar dil devrimi gerçekleştirilirken de, özleşmeye karşı çıkanlar olmuş, üretilen sözcükleri doğru bulmayarak eski sözcüklerin kullanılması gereğine inanıp, bunu savunanlar çıkmıştır. Bu dönemde, Katolikler Latince'ye bağlı kalmayı seçerken, Protestanlar özleşmeciliği savunmuşlardır. Benzer bir tutuma Almanya'da ve diğer bazı Avrupa ülkelerinde de rastlanır. Arnavutluk'ta da, güney bölgede yaşayan Müslümanlar, Osmanlı Şeyhülislamının verdiği fetvanın da etkisiyle, yeni Arnavutluk alfabesini kabul etmek istememişlerdir (Levend,1972). Ancak yenileşmeyi ve özleşmeyi savunanlar,

Horatius'un sözünü benimsemişler, "nesnelere doğru adlandırmak için yeni sözcük yaratılabilir" anlayışında olmuşlardır. 1862 yılında 6 ciltlik Macar sözlüğü , 1872 yılında Tarihsel Macar Sözlüğü çıkarılmıştır (Dilaçar;1978).

### **3.1.3. ALMAN DİL DEVRİMİ**

Alman Dil Devrimi'nin öncüsü Valentin Ickelsamer olarak kabul edilir. "Deutsch Grammer" adlı yapıt 1533'te yayınlanmıştır. İtalyanların 1612'de sözlüklerini tamamlamaları üzerine, Almanya'da da dil duyarlılığı artmış, çalışmalar hızlanmıştır. 1617'de Saksonya Prensinin koruyucu başkanlığında kurulan bir dil kurumunda, Almanca'nın arınmasını ele almışlardır. Bu kurum ; Almanca'nın dil varlığının gerçek ruhunu ve özelliklerini korumak, anadili sevgisini uyandırmak, anadilin gereği gibi kullanılmasını sağlamak, Almanca'yı arı, tam , açık ve güzel bir biçimde kullanmayı özendirmek, Almanca'yı zorunlu olmayan yabancı öğelerden arındırmak, Alman ulusal bilincini geliştirmek düşüncelerini yaymaya çalışmıştır.

Bu dönemde Almanca, özellikle Büyük Friedrich'in döneminde Fransız kültüründen çok etkilenmiş, dile çok sayıda Fransızca ve Latince kökenli sözcük girmiştir. Bu sözcükler akrabalık adlarından, ordu, yönetim ve yüksek öğrenim alanlarına kadar pek çok alana aittir. Friedrich , anılarını da Fransızca yazmıştır.

Yine bu dönemde ünlü düşünür Leipzig, yazdığı bir eserinde " ruh devinimleri, erdemler ve yerginlikler, ahlak ve yönetim sanatıyla ilgili bir çok nitelikler gibi, görülemeyen ve duyulamayan ancak düşünce ile kavranabilen

duyguların anlatımında dilimizde bir yetersizlik var” diyerek benzer bir anlayış sergilemiştir.

Alman Protestanlığının kurucusu, Martin Luther, Kitab-ı Mukaddes çevirisi ve yayınladığı broşürler ile bugünkü standart Almanca'nın oluşumuna en büyük katkıyı yapanlardan bir olmuştur (Guibernau;1997;akt.Sadoğlu2003).

Luther'den sonra dil konusunda duyarlı davrananlardan biri de Felsefe profesörü Christian Thomasius'tur. 1687'de derslerini Almanca vermeye başladı. 1688'de ilk Almanca dergiyi çıkardı. 1870-1877 Fransa – Prusya savaşı Almanya'da ulusal duyguyu güçlendirmiş ve arı Almanca özlemini güçlendirmiştir. 1885'te “Genel Alman Dil Derneği” kurulmuştur. Bu derneğin otuz bin üyesi vardı. Yaptığı çalışmaları farklı kamu kuruluşları desteklemiştir. (Kessler;1949).

Eduard Engels 1917'de “Sprich Deutsch” (Almanca Konuş), 1918'de “Entwelschung” (Yabancı Sözlere Kurtuluş) adlı eseriyle özleştirmeyi anlatan eserler yayınlamıştır. 1935'te “Alman Dil Eğitim Bürosu” kurulmuştur. Bu büro yeni buluşların Almancalaştırılmasını sağlamıştır. Dil Eğitim Bürosu, artık uluslar arası olarak kabul edilen telefon, telgraf, otomobil, radyo gibi sözcüklere de Almanca karşılıklar bulmuştur. Otomobil için, “krefwagen” (güç+araba), telefon için “fernspracher” (uzak+konuşan), telgraf için “drachtnachricht” (tel+haber), radyo için “rundfunk” (yuvarlak+ışın) karşılıklarını üretmiştir. İki veya daha fazla adın birleştirilmesinden elde edilen bu sözcükler toplumca benimsenmiş ve yaygınlık kazanmıştır.

Almanya'da ulusal dili arıtma akımı verimli olarak gelişmiştir. Alman ulusu da bu büyük başarıyı Akademilere değil doğrudan doğruya Dil Kurumlarına ve uzmanlara borçludur (Dilaçar;.1978).

Dilin arıtılması çalışmalarında diğer bütün ülkelerde olduğu gibi halkın söz varlığı derlemeleri çok önemlidir. Almanya’da Jakob ve Wilhelm Grimm kardeşlerin 1812’de yayınladıkları, “Ev ve peri Masalları” adlı eser dilbilimsel olarak Fin’lerin “Kalavela” destanı gibi önemlidir. Grimm kardeşlerin bu çalışmaları çağdaş halkbilim için de büyük bir öneme sahiptir (Çobanoğlu;1999). Grimm Kardeşler Almanca’nın tarihsel sözlüğünü de (Deutsch Wörterbuch) 1838’de hazırlamaya başlamışlardır. 1961’de bitirilen bu tarihsel sözlük, 16 bölüm ve 32 ciltten oluşmuştur. Eser, İngilizlerin The Oxford Dictionary ile birlikte dünyanın en büyük ve bilimsel sözlüğüdür.

### **3.1.4 FRANSIZ DİL DEVRİMİ**

17. yüzyıla kadar Fransa’da başta kilise denetimindeki eğitim olmak üzere, adli ve idari kamu hizmetleri büyük ölçüde Latince olarak yürütülmekteydi. Yine bu dönemlerde aydın kesim ve entelektüel hayat Almanca’nın etkisindeydi (Copper;1989;akt.Sadoğlu;2003). Siyasal alanda, Fransızca olarak yapılan ilk antlaşma 1714 yılında yapılan Rastatt antlaşmasıdır.

Avrupa’da İtalya’da 1582’de kurulan “Accademia Della Crusca” (Kepek Akademisi)’nin amacı İtalyanca’yı elekten geçirip kepeğini ayırmaktı. 14. yüzyıldan sonra bu konuda çaba gösterilmeye başladı. Bu dönemden sonra başka değişkenlerin de etkisiyle güçlü bir kültür ve yazın dili olma yolundaki İtalyanca’dan Avrupa’da pek çok dile sözcük geçmiştir.

Kurdukları akademi, Fransa ve Almanya gibi ülkeleri etkiledi. Fransızca 15. ve 16. yüzyıllarda İtalyanca ve Latince’den pek çok sözcük aldı. Fransızca’nın

korunmasını savunan ilk çalışma 1549'da Joachim Belley tarafından yazılmıştır. 1603 yılında saray şairi François Malherbe "Dilin Arınması" adlı akımı başlattı. Arı Paris Fransızca'sı temel kabul edildi. 1635'te , 40 üyeli Fransız Akademisi kuruldu. Akademinin ilk işi Akademi Sözlüğünü hazırlamak oldu. Akademi halen aynı görevi yapmaktadır.

1937 yılında dilbilimci Ferdinand Brunot ve şair Paul Valery ile birlikte pek çok şair ve yazarın da katılımıyla "Fransız Dil Bürosu"nu kurdular. Büronun çalışmalarında, Fransızca'nın sözcük gömüsüne Latince, Yunanca ve İngilizce'den girmiş olan sözcüklerin atılması gerektiği vurgulanmıştır. 1970 yılında son dönemde İngilizce'den sözcük akımına karşı, "Fransız Dilini Koruma ve Yayma Yüksek Kurulu" kurulmuştur. İlk örneğini Fransa'da gördüğümüz siyasal ulusçuluk modeli, monarşiye karşı verilen bir iç savaş sonunda hayata geçirilmişti. Kurulan ulu devlet, eğitimden bürokrasiye, sanattan spora kadar hemen her alanı, ulusal bir ruhla yeniden şekillendirmeye başladı.

Burada amaç, yurttaşı, en üst aidiyet biçimi olarak ulusa bağlı kılmaktı. Bu bağlamda dil, en etkili uluslaştırma araçlarından biri olarak kabul edildi. "Ulusal eğitim dili", "ulusal kültür dili" gibi adlarla farklı alanlarda yaygınlaştırıldı. Dil yurttaşlara, ulusak kimlik kazandırma ifadesi olarak görüldü (Sadoğlu;2003).

## **BÖLÜM 4: TÜRK DİL DEVRİMİ**

Yakın tarihimizin önemli olaylarından biri olan Türk Dil Devriminin bir hazırlık dönemi, düşünsel arka planı vardır. Dil devrimi gibi, toplumu etkileyen ve dönüştüren bir sürecin, herhangi bir kişinin isteği sonucunda ortaya çıktığını düşünemeyiz. Dil sorunu bilinçli olarak Tanzimat Döneminde tartışılmaya başlandığına göre, devrimin düşünsel hazırlık döneminin de Tanzimat döneminde başladığını kabul edebiliriz.

### **4. DİL DEVRİMİNİ GEREKTİREN NEDENLER**

Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından sonra, Atatürk'ün öncülüğü ile gerçekleştirilebilen Dil Devrimi, iki önemli aşamadan oluşmaktadır (Tekin;1988). Osmanlı yazısının öğrenilmesinin ve yazılmasının zorluğu ve Osmanlıca'nın anlaşılmağı ve Türkçe'den uzaklığı, dönem aydınınının da tartıştığı ve fark ettiği sorunlardır.

Osmanlılar, yazılarındaki sorun için çözüm önermeye çalışmışlar ama başarılı olamamışlardır. Ahundzade Mirza Fethali'nin\* düşüncelerinin tartışılması, Şemseddin Sami'nin yazdıkları, bu konuya örnek olarak gösterilebilir. Gazeteciliğin gelişmesinden sonra ise Osmanlıca'nın halk için ağır ve anlaşılmaz olduğu daha belirgin olarak ortaya çıkmış, Şinasi ve Ali Suavi gibi aydınlar, gazete dilinin halk tarafından anlaşılır olması gereğini savunmuşlardır (Sadoğlu;2003).

Anderson(1995)'un belirttiğı, Avrupa'da gazetenin yerel dillerin gelişimine olan

---

\* Ahundzade Mirza Fethali, Osmanlı yazısının düzeltilmesi gerektiğini savunan Azerbaycan kökenli bir yazardır. Osmanlı yazısının düzeltilmesi gerektiğini savunan tasarısını, 1863 yılında, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'ye göndermiştir. Tasarı Cemiyet tarafından incelenmiştir. Fethali, Cemiyete gönderdiği diğer tasarısında, Arap harflerinin bırakılıp yerine Latin harflerinin kullanılmasını önermiştir.

etkisi bir yönüyle Osmanlı'da da yaşanmıştır. Gazeteciliğin yaygınlaşması Osmanlıca olarak adlandırılan karma dil karşısında, o dönemlerde “Kaba” olarak nitelenen Türkçe'nin gelişmesine ve öne çıkmasına yardımcı olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da Atatürk'ün öncelik verdiği sorun; Arapça'dan alınan Osmanlı harfleri olmuştur. Bu harflerin yerine Latin kökenli Yeni Türk Harfleri kabul edilerek bu sorun çözülmüştür.

Bundan sonraki aşama ise dildeki anlaşılmazlığın giderilmesi için yapılan özleşme çalışmalarıdır. Bu yüzden bu bölümde önce, Osmanlı İmparatorluğundan beri süre gelen yazı sorununa ve bu sorunun çözümüne daha sonra da dil sorununa ve bu sorunun çözümü için gerçekleştirilen çalışmalara değinilecektir.

#### **4.1. OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA YAZI SORUNU**

Yıkılan Osmanlı İmparatorluğundan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti, çağına uygun bir biçimde ulus-devlet modeline göre yapılanmıştır. Ancak ulus-devlet olarak tanımlanan siyasi yapılanma biçimi, köklü bir tarihsel arka plana sahiptir. Böyle bir modelin kabul edilmesi ve bu doğrultuda köklü değişimlerin yapılması, kendi döneminde gerekli ve yerindedir. Değişen dünyanın son çok uluslu imparatorluğu olan Osmanlı İmparatorluğunun tarihsel varlığı sona ermiştir. Dünyada bu dönemden sonra kurulan devletlerin tamamı kısa bir zaman sonra ulus devlet olarak yapılanmaya başlamıştır.

Mustafa Kemal önderliğinde gerçekleştirilen siyasi ve idari devrimler, ulus devlet modelinin uzun vadede tam anlamıyla gerçekleştirilmesini sağlamak içindir.

Anadolu'da bağımsız bir Türk devletinin var olması ve yaşaması ise ulus bilincinin varlığı ile olanaklıdır.

Ulus bilincinin oluşması ve devam etmesi ise pek çok değişkenle birlikte, o ulusun kullandığı dilin yaşaması ile sağlanabilir. Tarihte pek çok ulus, siyasal varlığını kaybettiği halde dilini koruması sayesinde yeniden örgütlenmiş ve varlığını devam ettirebilmiştir. Ancak dilini kaybeden uluslar bir süre sonra, dillerini kabul ettikleri ulusların içinde erimiş ve yok olmuşlardır (Sarıhan,2002).

Gellner de (1983:171.akt. Erözden) ulus bilincinin ortaya çıkabilmesi ve yaşayabilmesi için dilin çok önemli olduğunu belirtir. Dil önemsenmeli ve bu konuda yapılan değişiklikler okullaşma yoluyla belirli bir disiplinle hayata geçirilmelidir.Ulus devlet kurgusunun yaşayabilmesi, ortak kültür dilinin yaratılmasına ve yaşamasına bağlıdır. Ayrıca Meinecke de ulus olabilmenin beş koşulundan birinin ortak dil olduğunun altını çizer. Ortak dil olmadan diğer dört koşul gerçekleşse bile ulus olunamayacağını belirtir (Meinecke,1970 Akt. Erözden;1997). Dil değişkeni, pek çok düşünür tarafından, ulus yapısının oluşabilmesi için gerekli ve zorunlu görülmüştür.

Genel olarak Avrupa ulus devlet deneyimlerine bakıldığında, Atatürk'ün ulusçuluk anlayışının Fransız ulusçuluk anlayışı ile paralellik gösterdiği görülür. Atatürk'ün gerçekleştirmeye çalıştığı ulus-devlet düşüncesinde, Fransız modelinde olduğu gibi birey etkindir. Romantik Alman ulus-devlet düşüncesinde ise kişilerin seçimi yoktur ve ırk değişkeni ön plandadır. Dışlama veya yadsıma esastır. Oysa Atatürk'ün düşüncesinde kapsayıcı olmak ön plandadır. Türkiye'de yaşayan her insan, ırk kökenine bakılmadan Türk olarak kabul edilir ve dışlanmaz. Atatürk'ün kendisinin de kabul ettiği gibi Dil Devrimi ulus olma hedefinin en önemli

parçasıdır. Bu yüzden bu konuyla kişisel olarak ilgilenmiş ve bu yönde pek çok katkıda bulunmuştur. Vasiyetinde de bu konuya verilen önemin azaltılmadan devam etmesi gerektiğini belirtmiştir (Özdemir;2001).

Atatürk, dil konusunda yapılacak değişikliklerin ilk adımı olarak, neredeyse bin yıldır kullanılmakta olan Arap harflerinin değiştirilmesini gerekli görmüş ve işe harf değişikliğinden başlamıştır.

Harf Devrimi, benzer devrimleri gerçekleştirmiş pek çok ülkede olduğu gibi bizde de toplumsal yapımızda ortaya çıkan sosyal, siyasal değişikliklerin dayattığı bir zorunluluktur. Böyle olduğu için belirli çevrelerden gördüğü karşı duruşa rağmen toplumca tam olarak benimsenmiştir. Harf Devrimi aslında çok daha geniş ölçekli bir sorun olan dil sorununun ilk adımıdır.

Osmanlı'nın Tanzimat döneminde alfabe konusunda da sıkça tartışmalar olmuştur. Avrupa'ya gidip orada eğitim alan, yabancı dil öğrenen, kendi yazı sistemini ve dilini yeni öğrendiği dil ile karşılaştırma olanağı bulan Osmanlı aydını, dil konusunda olduğu gibi alfabe konusunda da, yetersizlikleri ve aksaklıkları görmüştür.

İmparatorluğun son döneminde, memurların bilmesi gereken, Divâni ve Siyâkat\* gibi yazılması da öğrenilmesi de zor olan yazıların yerine matbu yazım biçimi benimsenerek İmparatorluğun memur gereksinimi karşılanmaya çalışılmıştır. Ayrıca matbu yazının yaygınlaşması yazı sorununa bir çözüm olarak görülmüş ancak bu yazı beklenenden daha az yeterli olabilmiştir (Sadoğlu;2003).

---

\* Siyâkat, Osmanlı İmparatorluğunda vergi defterlerinin tutulmasında kullanılan bir yazı türüdür

Zaten eğitim konusunda uzun zamandan beri çalışmalar yapılmaktadır. Bununla beraber Arap yazısı da tartışılmaya başlanır. Avrupa'da son yüzyılda iyice yaygınlaşmaya başlayan okur yazarlık daha net olarak fark edilir.

Tanzimat yöneticileri çevrelerine şöyle bir göz gezdirince görürler ki; Avrupalılar bir yana, Osmanlı yurttaşı olan Rumlar, Ermeniler, Sırlar, Romenler de eğitim konusunda Türkleri çoktan geçmişlerdir. Ancak Türkler bu konuda henüz çok geridirler. Gelişen Avrupa, Latin kökenli yazı kullanmaktadır. Türk olmayan Osmanlı yurttaşları da benzer yazılar kullanmaktadırlar. Arap yazısıyla eğitim ve öğretim zor bir iştir. Eğitim yıllar alabilmektedir (Şimşir;1992). Medreselerde verilen eğitimin yozlaştığını ise Mustafa Âli, (1541-1600) “Kühül Ahbar” adlı eserinde ve Koçi Bey 4. Murat'a sunduğu raporunda (1631) bütün ayrıntılarıyla uzun uzun anlatmaktadırlar (Akyüz;2001).

Osmanlının uzun zamandan beri uygulamaya çalıştığı eğitim sistemi artık geçerliliğini yitirmiştir. Arap harfleri tartışılmaya zaten başlanmıştır. Münif Efendi 1851'de yayımladığı “Kavaid-i Osmaniye” adlı kitabında yazı sorununa değinmektedir. Eserinde, Türkçe'de olup da Arap harfleriyle gösterilemeyen sesler için çözüm aranması gerektiğini belirtir.

Münif Efendi'nin yazdığı eserde değindiği sorunlar çok önemlidir. Doğrudan olmasa da yazı konusunda yenilikler yapmanın gerekliliğine ilk o değinir. 1862 yılında kurucu üyesi olduğu Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'de verdiği konferansta söyledikleri kısaca şöyledir:

“Arap harfleriyle okuyup yazmak zordur. Sesli harflerin yetersiz olması ve Türkçe'nin sesli harfler yönünden zengin olması nedeniyle bir sözcük kimi zaman

üç dört farklı şekilde kimi zaman da beş altı şekilde okunabilmektedir. Bu da eğitimin her alanında önemli sorunlar yaratmaktadır.

Ayrıca Arap harfleriyle basım da çok sıkıntı yaratmaktadır. Avrupa'da 30-40 harfle baskı yapılabilirken, Arap harfleriyle çok daha fazla harfe gereksinim duyulmaktadır. Bu sıkıntıları gidermek için Münif Efendi, harflerin hareketlerle yazılmasını önermekteydi ancak bu iş her açıdan daha fazla zorluk getiriyordu. Bu yüzden ikinci bir öneri olarak harflerin ayrı yazılmasını daha uygun buluyor ve Latin harflerinin Arap harflerinden daha üstün olduğunu savunuyordu” (Şimşir;1992). Harflerin ayrı yazılmasını sonraki yıllarda Enver Paşa deneyecek ve çeşitli nedenlerden dolayı başarısız olacaktır.

Bundan sonra tartışmalar artarken, Arap harflerinin ortaya çıkardığı güçlükleri ortadan kaldırmak için genel olarak üç önerinin belirdiği görülür. Bunlar

- :
- a)Yazının sağdan sola değil soldan sağa yazılması,
  - b)Hareke\* kullanılması,
  - c)Harflerin bitştirilmeden Latin harfleri gibi ayrı yazılması (Huruf-ı Munfasıla)\*.

Ancak bunların her birinin, uygulamada kendisine özel zorlukları bulunmaktadır. Bu yüzden hiçbiri tam anlamıyla uygulanamamıştır (Levend;1972).

Münif Efendi'den başlayarak Osmanlı aydınında Arap harflerine seçenek olarak Latin harflerinin görüldüğü gözlenir. Avrupa'da eğitim almış olmaları ve

---

\* Hareke: Arap yazımında, harflerin altlarına ve üstlerine konulan, seslilerin okunması için kullanılan işaretlerdir. Harekeler, Tanzimat döneminde Osmanlı yazısında kullanılarak, sesli harflerin eksiklikleri giderilmeye çalışılmıştır.

\* Huruf-ı Munfasıla: Bu yazım biçimini Enver Paşa denemiştir. Osmanlıca'da birleşik yazılan harfler tıpkı Latin yazısında olduğu gibi ayrık yazılmıştır. Ancak bu biçimde yazılınca normalde bir satırlık bir yazı iki veya üç satır oluyordu. Bu durum da pek çok alanda daha başka sorunlar yaratıyordu. Denendiği yıllarda 1. Dünya Savaşının olması ve iletişimi güçleştirdiğinin düşünülmesi yeni yazımın yaygınlaşmasını engelledi(Levend;1972).

orayı tanımları nedeniyle pek çok Osmanlı aydını bu şekilde düşünmektedir. Ancak Arap kökenli alfabe ile okuma yazmanın güçlüğüne ve bunun yarattığı sonuçların önemine ilk dikkati çeken Fransız dilbilimci François Volney'dir. Volney, Mısır, Suriye ve Lübnan'da bulunmuş , 1787-1788 Osmanlı-Rus savaşı hakkında bir kitap yazmıştır. Bu kitabında Doğu uluslarının ve özellikle de Müslümanların, Arap harflerini bırakıp Latin harflerini kullanmaları gerektiğini yazmıştır (Turan; 2000).

Türkçe'nin Latin harfleriyle yazımının tarihi daha da eskidir. Bugün Latin harfleriyle yazılmış en eski belge olan Codex Cumanicus, 1303-1362 yılları arasında Kıpçak Türkçe'siyle, Hıristiyanlığı yaymaya çalışan Alman ve İtalyan misyonerler tarafından yazılmıştır. Hıristiyan dualarının Türkçe'ye çevrildiği eser dil bakımından önemlidir (Tekin; 1994).

1553 yılında Filippo Argenti "Türkçe Konuşma Rehberi"ni, 1611 yılında, bir başka İtalyan olan Pietro Ferroguto "Türkçe Gramer Kitabı"nı, 1612 yılında, bir Alman papazı olan Hieronmus Megiser bugün de kullandığımız a,e,o,u, harflerini kullanarak bir başka Türkçe dilbilgisi kitabı yazmıştır. Bu kitap Avrupa'da basılmış ilk Türkçe dilbilgisi kitabı olarak kabul edilir. Ayrıca Megiser'in kitabından sonra yenileri de yazılır. Mesgnien Meninski, yazdığı kitapta bugün kullandığımız sekiz ünlüyü de kullanmıştır. Daniel Höldermann da bir kitap yazar. Bu kitap daha çok Meninski'yi kaynak olarak kullanmıştır. Ayrıca Höldermann'ın kitabı 1730 yılında Osmanlı'da İbrahim Müteferrika tarafından da basılmıştır (Şimşir;1992).

Osmanlı aydını, Orhun yazıtlarına Avrupalılardan çok sonra ilgi göstermiştir. Türkçe'nin dilbilgisi çalışmalarına da aynı şekilde Avrupalılardan sonra ilgi gösterilmiştir. Oysa dil konusunda uyanış, örneğin Bulgarlarda ve

Almanlarda olduğu gibi sözlük ve dilbilgisi çalışmalarıyla başlamaktadır (Oba;1994).

Osmanlıyla İlişkiler geliştikçe Avrupalılar Türkçe ile daha fazla ilgilenmişler ve eserlerini Latin harfleriyle yazmışlardır. Atatürk'ün de özel bir mektubunda Latin harflerini kullandığını biliyoruz.

Yaşanan bütün zorluklara karşın Osmanlı aydını gerçek anlamda çözüm sağlayacak bir girişimde bulunamamıştır. Bu konuda ilk önemli adımı 1857 yılında Ahundzade Mirza Fethali atmıştır. Fethali, Rusya Türkleri arasında, Arap alfabesinin değiştirilmesi ve düzeltilmesi düşüncesinin öncüsüdür ve sözcüklerin gereği gibi okunabilmesini sağlamak için Arap alfabesinin düzeltilerek Latin harfleri biçiminde yazılması gerektiğini savunmuştur. Bu tasarısı Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'de görüşülmüş ve bu görüşmelerde kendisi de bulunmuştur. Alfabe değiştirmenin dinle bir ilgisi olmadığını, Arap harflerinin getirdiği zorluklar yüzünden Müslümanlarda okur yazarlığın çok az olduğunu ve Arap harflerinin Türkçe'yi yazmaya elverişli olmadığını savunmuştur. Ancak Cemiyet, önerilerin benimsenmesine imkan olmadığına karar vermiştir.

İlk gazete deneyimini gerçekleştiren Şinasi de basım işlerinde Arap harflerinin sorunlu olduğunu görmüştür. Ali Suavi , Namık Kemal ve daha pek çok Osmanlı aydını bu konuda yaşanan sıkıntıları görüyorlardı. Örneğin Ali Suavi de Avrupa'da bir gazete çıkarıyordu. Şinasi'nin yaşadığı bütün sorunları o da yaşıyordu. Kendi çağdaşlarından pek çok konuda daha ilerici olmasına rağmen Ali Suavi hiç bir zaman kullanılan alfabenin değiştirilmesine taraftar olmamıştır (Ülkütaşır;2000).

Bir karşılaştırma yapacak olursak, Avrupa'da dizgi için 30-40 harf gerekirken Osmanlı'da bu işi gerçekleştirmek için yazının türüne göre 400-900 harf gerekmektedir. Gerçi bu konuda Ebuziya Tefvik düzeltme yapmaya çalışmış ve 519 olan harf sayısını 110'a kadar indirmiştir. Ancak bu düzeltme yeterli olamamıştır (Ülkütaşır;2000). Bütün aydınlar, sorunu bildikleri halde, var olan alfabenin düzeltilmesini çözüm olarak görüyorlardı. Örneğin Namık Kemal, Latin harflerinin kabulüne en çok karşı çıkanlardan biri olmuş, gazetelerde pek çok kişi ile bu konuyu tartışmıştır.

Osmanlı aydınının Latin harflerine karşı olmaları birkaç nedene dayanmaktadır. Bunlardan biri; bu harflerin Kur'an harfleri olarak değerlendirilmesidir. Diğeri, Latin harfleri kabul edilirse geçmişte yazılmış eserlerin unutulacağı korkusudur. Namık Kemal ve onun gibi düşünen pek çok Osmanlı aydınına göre; geçmişten kalan bu eserlerin yeni alfabeye çevrilmesi uzun yıllar gerektirir ki bu da neredeyse olanaksızdır. Son olarak da, bu harflerin kabul edilmesi durumunda, İmparatorluktaki her ulusun yeni bir alfabe alacağı ve birliğin bozulacağı korkusudur (Levend;1972).

Oysa, bu tartışmalar olurken Arnavutlar, Şemseddin Sami'nin hazırladığı Latin esaslı yeni alfabeyi kabul etmek üzere çalışmalara başlarlar. Daha 1880'lerde bu yeni yazım anlayışı Arnavut gençleri arasında yayılmaya başlar (Şimşir;1992). Yeni harfler genel olarak Arnavutluk'ta kolayca tutunmuş olmakla birlikte, yeni harflere en çok karşı çıkanlar Müslüman Arnavutlar olmuştur.

Namık Kemal'de İslami bakış açısının biraz daha ağır bastığı, gazetelere gönderdiği yazılardan anlaşılabilir. Zaten Osmanlı'nın en yetkili dini makamı olan

Şeyhülislamlık da Latin harflerinin kabul edilmesi konusunda olumsuz fetva vermiştir (Turan;2000).

Sonuç olarak Tanzimat aydını bazı sorunları fark etmiş ancak bu sorunlara çözüm arayışlarında yetersiz kalmış, geleneklerinden kopamamıştır. Kullanılan harflerin okunmasının ve yazılmasının zor olduğu, yeni gelişen gazetecilik alanına elverişsiz olduğu görüldüğü halde çözüm konusunda bir birlik sağlanamamıştır. Bu yüzden, Tanzimat aydını bu anlamda yenilikçi olarak kabul edilebilir ancak devrimci değildir. Bu dönemde Hüseyin Cahit, Celal Nuri İleri, Kılıçzade Hakkı gibi bazı aydınlar Arap harflerinin elverişsiz olması nedeniyle aynı Arnavutlar gibi Latin harflerinin kullanılmasını önermiş bu konuda kamuoyu yaratmaya çalışmışlardır. Celal Nuri bu konuyu ayrıntılı bir şekilde anlatan bir kitap da yayımlamıştır (Şimşir;1992).

Uzun süren tartışmalara rağmen yazı konusunda kesin çözüme Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Yazı devrimiyle ulaşılabacaktır.

## **4.2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE YAZI SORUNU**

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde artık iyiden iyiye tartışılmaya başlanan yazı sorunu, Cumhuriyet döneminde de farklı kişilerce gündeme getirilmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın, Cumhuriyet döneminde de yazının değiştirilmesi gerektiğini Atatürk'e söylemiştir. Atatürk bu konuda Hüseyin Cahit'e karşı çıkmamış yalnızca yazı konusunda bir değişiklik yapmanın zamanının gelmediğini söylemiştir (Atay;1953).

Atatürk, zamanlama ve planlama konusuna önem veren bir liderdir. Her ne kadar konu Osmanlı'nın son dönemlerine doğru sıkça ve farklı kişilerce tartışılmışsa da, bu devrim için en uygun zaman henüz gelmemiştir.

Atatürk'ün yazı konusundaki düşünceleri yeni değildir. İçinde doğup büyüdüğü yer olan Selanik, farklı yazıların kullanıldığı bir kenttir. Bu bölgedeki Türkler Arap yazısını, Rumlar Yunan yazısını, Sırlar ve Bulgarlar ise Kiril yazısını kullanıyorlardı. Ayrıca Manastır Askeri İdadisinde okuduğu dönemde Arnavutların Arap yazısından Latin yazısına geçişleri tartışılmaktaydı. Bu nedenle Atatürk, farklı yazıları karşılaştırma olanağı bulmuştur (Ülkütaşır;2000).

Osmanlı'nın Avrupa ile ticareti, her geçen yüzyıl artmış, Osmanlı ekonomik olarak yarı sömürge konumuna gelmiştir. Gelen malların üzerlerindeki yazılar hem Latin harfleriyle hem Arap harfleriyle yazılmıştır. Ticari sözleşmeler baştan beri Latin harfleriyle yapılmaktadır. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğunda uzun zamandan beri kullanılan Mors Alfabesi de Latin harfleri esasına dayanmaktadır (Şimşir;1992).

Latin Harfleri uzunca bir dönem boyunca tartışılmış; ancak Osmanlı aydını bu konuda devrimci bir çıkış yapamamıştır. Oysa, Arnavut Bilim Cemiyeti, Latin Harflerini kısa sürede kabul etmiş ve bu yeni harflerin toplumda yayılmasını sağlamıştır. Bu cemiyet, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'den sonra kurulduğu halde ondan daha hızlı bir şekilde uygulamalarda bulunmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunun köklü dini yönetim yapısı da böyle bir girişimi elinden geldiğince engellemiştir. Bu devrimin gerçekleştirilmesi Mustafa Kemal'in girişimiyle olacaktır. Ancak Mustafa Kemal'in yakın arkadaşları bile harf değişikliği konusunda tamamen olumsuz bir tavır içerisindedirler. Örneğin

Atatürk'le pek çok konuda düşünce birliğinde olan İsmet İnönü bile harflerin değiştirilmesi konusuna uzun süre olumsuz bakmıştır (Şimşir;1992).

Bundan başka Kazım Karabekir, İzmir'de katıldığı Milli İktisat Kongresinde kendisine Latin Harflerine geçilmesi konusunda sunulan öneriye şiddetle karşı çıkmış, bunun İslam birliğini bozacağını söylemiştir. Ayrıca Kazım Karabekir, 5 Mart 1923 yılında Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayımladığı yazıda da düşüncelerini kamuoyuna duyurmuştur. Karabekir'e göre Latin harflerinin kabul edilmesi gerekliliği Müslüman olmayanların ortaya attığı yersiz bir düşüncedir. Harf değişikliği olursa ülkede büyük karışıklıklar çıkar. Kütüphanelerimizi dolduran kutsal kitaplarımız, tarihimiz, binlerce cilt eserlerimiz ortada kalacaktır. Bu da Avrupalıların eline büyük bir silah vermektir. Müslümanlar, Türklerin Hıristiyan olacağını sanacaklardır. Bütün bu düşünceler şeytanca düşüncelerdir (Şimşir;1992). Aslında Kazım Karabekir'in düşünceleri genel olarak Osmanlı aydınının önemli bir kesiminin de düşüncelerini yansıtmaktadır.

Görülüyor ki; Atatürk'ün yakın arkadaşları bile Harf konusunda, çağın gerçekliğini kavrayamamış, anlamsız bir takım gerekçelerle harf değişimine karşı çıkmışlardır.

Bu düşünceleri o dönemde Halit Ziya, Yeni Lisan hareketinin bilinen adı Ali Canip, Veled Çelebi, Fuat Köprülü, Zeki Velidi Togan, Cenap Şehabettin ve daha pek çok Osmanlı Aydını dile getirmiş, Arap harflerinin kalması gerektiğini, Latin harflerinin bizim dilimiz için uygun olmadığını savunan yazılar yazmışlardır. 1923 yılına gelindiğinde bile pek çok aydın bu konuyu gerçek önemi ile ele alıp kavrayamamıştır.

Cumhuriyet Döneminde, harflerin değişmesi gerektiği konusuna ilk olarak İzmir milletvekili şükrü Saraçoğlu değinmiştir. 25 şubat 1924 tarihinde yaptığı konuşmasında “Arap harufatı, Türk lisanını yazmağa müsait değildir” demiştir. Bu dönemde her zaman olduğu gibi harflerin değişmesinin en ısrarlı taraftarlarından bir Hüseyin Cahit Yalçın olmuştur. Falih Rıfkı Atay ve Yunus Nadi ona katılanlardandır. Bu konu Atatürk’ün Söylevi’nden sonra yeniden gündeme gelmiş ve farklı yazarlar arasında tartişılmıştır (Levend;1972).

### **4.3. DİL ENCÜMENİNİN KURULMASI**

Devletin, harflerin değiştirilmesi için yaptığı ilk ön hazırlık, Dil Encümenin kurulması olmuştur. Bu girişim pek çok çevre tarafından harflerin değişeceğinin bir diğer göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

“Encümen Maarif Vekaletinde, (Milli Eğitim Bakanlığı) geçici bir komisyon olarak, yazar ve eğitimci uzmanlardan oluşturulmuş, resmi olarak 20 Mayıs 1928’de kurulmuştur” (Ülkütaşır;2000:60).

Encümenin kuruluş amacı; İngiliz, Fransız, Alman, Macar, İtalyan Alfabelerini incelemek ve yeni Türk Harflerini düzenlemektir. Encümenin, üçü milletvekili, üçü Milli Eğitim memuru, üçü de uzman olmak üzere dokuz üyesi vardı. Daha sonra bu dokuz üyeye dört kişi daha eklenmiştir. Encümenin üyeleri, Mehmet Emin Erişirgil, Mehmet İhsan Sungu, Falih Rıfkı Atay, Fazıl Ahmet Aykaç, Ruşen Eşref Ünaydın, Ragıp Hulusi Özmen, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ahmet Cevat Emre, İbrahim Osman Karantay, Avni Başman, Ahmet Rasim, İbrahim Nemci Dilmen, İsmail Hikmet Ertaylan ve Celal Sahir Eroazan’dır (Levend;1972).

Encümen, biri alfabe diğeri dil olmak üzere iki ayrı rapor hazırlamıştı. İbrahim Grantay tarafından yazılan alfabe raporuna göre Dil Encümeni, Latin esasından bir alfabenin, ortak ve edebi dilimizin dayandığı İstanbul konuşma diline uygulanabileceğine karar vermiş ve bu amaçla yeni bir harf sistemi oluşturmuştu (Sadoğlu;2003;225-226). Ayrıca harflerin değiştirilmesinden sonra, “Yeni Türk Alfabeti”, “Yeni Türk Yazısı” ve “Halk Dershanelerine Mahsus Türk Alfabeti” gibi yardımcı kaynakları da basmıştır (Şimşir;1992). “Alfabe Heyeti” ve “Dil Heyeti” olarak da anılan kurul, 25.000 sözcük içeren bir yazım kılavuzu hazırlamıştır(Baysal;1991).

#### **4.4. RAKAMLARIN DEĞİŞTİRİLMESİ**

Harflerin değiştirilmesi konusu Cumhuriyet döneminde de uzunca bir süre tartışılmaya devam etmiş; Atatürk bu konudaki düşüncelerini açıkça söylememiş, tartışmalara doğrudan katılmamış, bu konuda yapılan tartışmaları serbest bırakmıştır (Şimşir;1992).

Cumhuriyet hükümeti, Harf devriminden önceki kısa zaman içinde, Osmanlı İmparatorluğunda yüzyıllardan beri kullanılmakta olan arap asıllı rakamların yerine, Latin aslından olan yeni rakamları kabul etmekle işe başladı.

20 Mayıs 1928’de Büyük Millet Meclisi “Beynelmilel Rakamlar”ın kullanılması hakkındaki kanunu kabul etti. 1 Haziran 1928’den başlayarak Türkiye’de uluslararası rakamlar resmen kabul edildi. Yeni rakamların kabul edilmesi harflerin değişeceğine yönelik bir girişim olarak değerlendirilmiştir (Ülkütaşır.2000). Rakamların değiştirildiği sırada dil ilgili tartışmalar da devam etmekteydi. Bu

dönemde ağırlıklı olarak, Osmanlı İmparatorluğundan beri tartışılan, harflerin yetersizliği konusu konuşulmaktaydı.

Rakamların kabul edilmesinden sonra Mustafa Kemal, harflerin değiştirilmesi konusunda da girişimde bulundu. Zaten yeni rakamların kabul edilmesinden sonra pek çok yeni tartışma başlamıştı.

Şimşir (1992), Türk Yazı Devriminin, Atatürk'ün 9/10 Ağustos 1928 tarihinde verdiği Gülhane Söyleviyle başladığını belirtir. Çünkü Dil Encümeninin hazırladığı rapor resmi makamlarca onaylanmıştı fakat bu haliyle bir öneri olarak değerlendirilmişti (Sadoğlu;2003). Atatürk bu söylevinde, harflerin değiştirilmesinin gerekliliklerini ve sağlayacağı yararları anlatıyor, böylece yazı konusunda da yasal bir düzenleme yapılacağını açıklamış oluyordu.

#### **4.5. ELİFBA RAPORU**

Atatürk, Dil Encümeninin çalışmalarını yakından izlemiş, görüş bildirmiştir. Rapor 8 bölümden ve 41 sayfadan oluşmuştur. Raporda incelenen konular ve ortaya konan Latin asıllı yeni Türk harfleri daha sonra Atatürk tarafından değerlendirilmiş ve düzenlenmiştir (Şimşir;1992). Örneğin Anadolu ağızlarında kullanılan geniz n'si encümenin önerdiği alfabede vardır. Yine aynı şekilde kalın K ve ince K ayrımı yapılmış, bu iki harfin ayrılabilmesi için H harfinin kullanılması önerilmiştir. X, W ve Q harfleri de hazırlanan alfabede belirtilmiştir (Ülkütaşır;2000). Ayrıca, harflerin sesletilmesinde birlik yoktur. Ç harfi “çe” olarak sesletilirken, M harfi em, N harfi en olarak sesletilmekteydi. Arapça sözleri yazabilmek için “û” harfi bulunmaktaydı.

Oysa dilde ölçünleşmenin sağlanabilmesi, uluslaşma sürecine giren ülkeler için önemli kabul edilmiştir (Gellner;1995). Bunun için de kullanılan ağızlardan biri asıl olarak kabul edilmelidir. Baştan beri, Ziya Gökalp'in de önerdiği gibi genel kabul İstanbul ağızdır ve İstanbul ağzında bu harfler yoktur. Sonraları Ziya Gökalp'in de kabul edilmesini istediği, İstanbul ağzını ilk öneren ise Şemseddin Sami olmuştur (Sadoğlu,2003). Ünlü edebiyatçımız aslen bir Arnavut olmasına karşın Türkçe hakkındaki düşünceleriyle, dil konusunda duyarlı olan pek çok kişiyi etkilemiştir. Bugün de önemini koruyan ve halen bir kaynak olarak kullanılan "Kâmus-ı Türkî" adlı sözlüğü de o hazırlamıştır.

Atatürk, Yeni Türk harflerinin en kolay öğrenilecek şekilde düzenlenip belirlenmesini istemiştir. Dilden zamanla uzaklaşacak olan Arap ve İran asıllı sözcükler için Yeni Türk Alfabesine harf eklenmesini doğru bulmamıştır. Heceleri inceltip kalınlaştırmak için kullanılması düşünülen H harfini, Q ve K ayrımını, X harfinin alınmasını gerekli görmemiştir (Şimşir;1992). Bugün kullandığımız yeni Türk harfleri Atatürk'ün ilgi ve desteği ile ortaya çıkmıştır. Türkiye'den önce Latin Harflerini kabul eden Azeriler, alfabelerine Q ve X harflerini almışlardır. Ancak bu harflerin kullanılması dilde ölçünleşmenin sağlanmasını zorlaştırmaktadır.

Kurulan Dil Encümeni, Latin asıllı olacak olan Yeni Türk Harfleri konusunda olumlu rapor vermiş; bu raporla Atatürk'ün harflerin değiştirilmesi konusundaki düşüncelerini daha da güçlendirmiştir. Bunun sonucunda da harflerin değiştirileceği ilk olarak Atatürk tarafından kamuoyuna duyurulmuştur.

## 4.6 GÜLHANE PARKI SÖYLEVİ

Görülüyor ki; Mustafa Kemal uzun yıllardan beri tartışılan harfler konusunda en uygun zamanlamayı yapmaya çalışmıştır. Cumhuriyet Halk Partisinin Gülhane parkında düzenlediği bir eğlenceye katılan Atatürk, burada önemli bir söylev vermiştir.

Söylevin tarihsel bir önemi vardır. Dil Encümeninin yaptığı ön hazırlıktan sonra, harflerin değişeceği ilk olarak, Gülhane Parkında 9 Ağustos 1928 tarihinde Atatürk tarafından açıklanmıştır. Atatürk Yeni Türk Harfleriyle ilgili düşüncelerini şöyle özetlemiştir:

“Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için Yeni Türk Harflerini kabul ediyoruz. Bizim güzel, ahengdâr, zengin lisanımız, yeni Türk Harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran ve anlaşılmayan işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu lüzumu anlamak mecburiyetindeyiz. Bu yeni harflerle behemahal pek çabuk bir zamanda mükemmel bir surette anlayacağız. Anladığımızın asarına yakında bütün kainat şahit olacaktır. Ben buna katiyetle eminim, siz de emin olunuz.

Çok işler yapılmıştır ama bugün yapmaya mecbur olduğumuz son değil lakin çok lüzumlu bir iş daha vardır. Yeni Türk Harflerini çabuk öğrenmelidir. Her vatandaşa, kadına erkeğe, hamala, sandalcıya, öğretiniz. Bunu vatanperverlik , milliyetperverlik adına yapınız. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki; bir milletin, heyet-i içtimaiyesinin yüzde onu, yirmisi okuma yazma bilir; yüzde sekseni doksanı bilmez, bu ayıptır. Bundan insan olanlar utanmak lazımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir. İftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharlarla doldurmuş bir millettir. Milletin yüzde doksanı okuma yazma bilmiyorsa hata bizlerde değildir. Hata onlardadır ki; Türkün seciyesini anlamayarak, bir takım zincirlerle kafamızı sarmıştır. Mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz.

Hataların tashih olunmasında bütün vatandaşların faaliyetlerini isterim. En nihayet bir sene, iki sene içerisinde bütün Türk heyet-i içtimaiyesi yeni harfleri öğreneceklerdir”(Korkmaz;1995) .

Atatürk Gülhane parkında bir okuma yazma seferberliği başlatmış oluyor ve Yeni Türk Harflerinin kabul edileceğini resmen duyuruyordu. 11 Ağustos 1928’de Dolmabahçe Sarayında, Yeni Türk Harflerini devlet memurlarına ve idarecilere öğretmeyi amaçlayan dersler başlamıştır. İlk derse bazı milletvekilleri ile yüksek düzeydeki memurlar katılmıştır. Bu derslerde yeni Türk harflerinin biçimleri ve sesletilmeleri ile ilgili uygulamalar yapılmıştır (Levend;1972).

25 Ağustos 1928’de Mustafa Kemal’in eşliğinde ikinci ders de yine millet vekilleriyle yapılmıştır. Dört buçuk saat süren derste İbrahim Necmi Dilmen öğretmenlik yapmıştır. Katılanlara Yeni Alfabe kitaplarından dağıtılmıştır.

29 Ağustos 1928’de üçüncü ders yapılmıştır. Bu derse katılanların sayısı daha fazladır. Öğretmen, yazar, gazeteci, akademisyen, milletvekili ve ordu mensuplarından oluşan konukların dersi beş saat sürmüş ve pek çok konu tartışılmıştır. İsmet İnönü, tartışmaların sonunda kısa bir söylev vermiştir. Söylevinde halkın, Osmanlı’dan beri sürüp gelen bilgisizliğine, bu bilgisizliğin Arap harflerine bağlı olduğuna değinmiş ve Yeni Türk Harflerinin bir an önce kabul edilmesi gerektiğine olan inancını dile getirmiştir. Bu toplantılarda hem vekillerin yeni yazıyı öğrenmeleri sağlanıyor hem de ileri ki süreçte yapılacak uygulamalar tartışılıyor ve bir karara bağlanıyordu(Şimşir;1992).

## 4.7. YENİ HARFLERİN KABUL EDİLMESİ

Dil Encümeninin kurulmasının ve yeni rakamların kabul edilmesinin ardından, 1 Kasım 1928 tarihinde, 1353 sayılı 11 maddelik bir kanunla Yeni Türk Harfleri resmen kabul edilmiştir. Eğitim ve öğretimin bütün kurumlarında yeni harfler kullanılmaya başlanmıştır. Her türlü basın yayın işlerinde, devletin bütün kurumlarında yapılan yazışmalarda, Yeni Türk Harflerinin kullanılması zorunlu kılınmıştır.

Böylece yıllardan beri süren tartışmalar sona ermiş, bu konuda yapılabilecek en devrimci uygulama yaşama geçirilmiştir. Bu dönemde Harf Devrimine taraf olan pek çok kişinin düşüncesinin tersine, devrim, 3-10 yıl arasında dereceli olarak değil 1bir kaç ay içerisinde gerçekleştirilmiştir.\*

Mustafa Kemal'in bu devrim sürecindeki konumu çok önemlidir. Hazırlık aşamasından devrimin, gerçekleştirildiği tarihe kadar, Atatürk bu konuyla kişisel olarak yakından ilgilenmiş ve destek vermiştir. Dil Encümeninin bütün çalışmalarını izlemiş doğrudan düzeltmeler yapmış ve önerilerde bulunmuştur. Devrimin en coşkulu takipçisi ve destekçisi olmuştur.

Atatürk'ün Harf devrimine katkısı bunlarla da sınırlı kalmamıştır. 29 Ağustos 1928'de Tekirdağ'a yaptığı gezisinde, önce idarecilerden başlayarak pek çok kişiye yeni harfleri öğrenmelerini önerdi. Halk arasında, kara tahtanın başında yeni yazının öğrenmesinin çok kolay olduğunu anlattı. Halkın bu konudaki görüşlerini aldı. Bundan sonra Bursa'ya, Eceabat'a ve Gelibolu'ya giden Atatürk

---

\* Dil Encümeninin çalışmaları sırasında, bu konuda çalışan kimi uzmanlar, Harf Devriminin gerçekleşmesinin 3-10 yıl gibi bir süre alacağını söylemişlerdir. Kimilerinin görüşüne göre, Osmanlı yazısı bir yandan kullanılmaya devam edilmeli, bunun yanında yeni harflerin yerleşmesi zamanla sağlanmalıydı. Atatürk ise "bu iş ya üç ayda olur ya hiç olmaz" demiştir(İnan;1991). Ayrıca, Dil Encümeninin yaptığı çalışmalar sonunda hazırladığı raporda, yeni harflerin tam olarak yerleşebilmesi için on yıllık bir geçiş sürecine gereksinim olduğunu belirtilmişti(Sadoğlu;2003:227)

bu yerlerde de halkın ve idarecilerin yeni Türk Harflerine olan ilgilerini arttırmaya çalışmış, öğrenenleri sınamış ve özendirmiştir. Bu yüzden de kendisine 24 Kasım 1928 tarihinde Başöğretmen onuru verilmiştir.

“Daha sonra Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Sivas, Şarkışla ve Kayseri’ye de aynı gezileri yapmış pek çok kişiye okuma yazma öğretmiş, elinde tebeşir önünde kara tahta, halkına okuma yazma öğreten tek lider olmuştur” (Şimşir;1992:125). Bütün bunları yaparken yazımla ilgili yapılan tartışmalara da katılmıştır. Örneğin Dil Encümeni’nin ilk raporunda soru ilgeçleri, sözcükten hece çizgisi konularak ayrılıyordu. Kullanılan hece çizgisinin kaldırılmasını Atatürk önermiştir. Yine o dönemde tartışılan K harfinin yanına H harfinin eklenmesi konusuna karşı çıkmış, bunun öğrenmeyi zorlaştıracağını söylemiştir.

Yeni yazının ilk olarak devlet dairelerinde çalışan memurlar ve idareciler tarafından öğrenilmesi gerekiyordu. Bunu için özel kurslar açılmıştır. Bu kurslarda başarı düşünülenin üzerinde olmuş ve başarılı olanlara “Türk harfleriyle okuyup yazabilir.” diye belgeler verilmiştir (Şimşir;1992). Bundan daha zor olanı halkın yeni harfleri öğrenmesiydi. Devlet bu konu için olağanüstü bir ödenek (400.000 lira) ayırmıştı. Yetmiş öğretmen sayısı yeterli değildi. 25 Ağustos’ta toplanan Öğretmenler Birliği Kongresinde üyeler yeni Türk harflerini öğrenmek ve öğretmek için ant içmişlerdir. Bundan sonraki adım ise Millet Mekteplerinin açılmasıdır (Şimşir;1992).

## 4.8 MİLLET MEKTEPLERİNİN AÇILMASI

1927 nüfus sayımında okur yazarlık oranı kadınlarda % 4, erkeklerde %13 ve genel nüfusun okur yazarlık oranı ise %13 olarak belirlenmiştir. Ortalama okur yazarlık oranı %8.16'dır. Bunun % 5.6 eski yazıyı bilen Türklerde , kalanı ise azınlıklarda ve öteki dillerdedir. Kentlerde okur yazarlık oranı %30 , köylerde ise yaklaşık %6'dır. İstanbul'un köylerinde % 21.5, Ankara'nın köylerinde ise % 5'e yakındı. Güney ve Doğu köylerinde ise oran % 2'yi bile bulmuyordu (Baysal;1991). Daha önce Maarif Nezaretince hazırlanan Millet Mektepleri Talimatnamesi, Danıştayca 08.11.1928 günü Bakanlar Kuruluna gönderilmiş, 11.11.1928 günkü Bakanlar Kurulunca onaylanmış ve 24.11.1928'de Resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. İlk yönetmelikteki amaç şöyle belirtilmişti:

“Türk Harflerinin en kısa zamanda kolay bir surette, her kişiye okuyup yazabilmek imkanını bahşeden mahiyetinden, Türk Milletinin azami surette istifade ettirmek ve büyük halk kitlelerini süratle okur yazar hale getirmek maksadıyla Millet Mektepleri teşkilatı yapılmıştır” (İnan;1991:177).

Millet Mektepleri 1 Ocak 1929 tarihinde açılmıştır. Mektepler dörder aylık iki dersliğe ayrılmıştır. A dersliği olarak adlandırılan dersliğe hiç okuma ve yazma bilmeyenler alınıyordu. B dersliğinde yönetmelik gereğince, A dersliklerini bitirerek okuma yazma öğrenmiş vatandaşlar alınıyordu. Dersler haftada 2 saat okuyup yazma, 2 saat hesap ve ölçüler, 1 saat sağlık bilgisi, 1 saat de yurt bilgisi olarak 6 saatten oluşuyordu. Millet mektepleri karmaydı ve gezici mektepler de

düşünülmüştü. Bunlar okulu olmayan köylerde yalnız bir dönem için açılırdı. Ayrıca hapisane, hastane, büyük iş yerleri için açılan okullar da vardı.

1930'da Halk Okuma Odaları da açıldı. Bu odalarda okuma ve yazmayı öğrenmiş yurttaşlara daha ileri ve yararlı bilgiler vermek ve onların okuma yazma ve hesap bilgilerini geliştirmek için açılmışlardı.1933'te açılan okuma odası sayısı 659'u köylerde ve 119'u kentlerde olmak üzere toplam 778'di. Buralarda öğrenim görenlerin sayısı:5885'i kadın, ve 51294 erkek olmak üzere toplam 57179'du (Kocabaşoğlu;1991).

Bir yıl içinde 856.000 yurttaş kayıt yaptırmış, 596.000 yurttaş ulus okullarından diploma almıştı. 1 Kasım 1929'a kadar 7 yaşından yukarı okuma yazma öğrenenler % 6.5'tir. 1935'te bu oran % 15 olmuştur. Yıllık artış % 2.5 olmuştur. Genel nüfusa oranı ise % 17.5'tir.Yazı devriminin beşinci yılında varılan sonuç şuydu: üç milyon kişi yeni yazıyı öğrenmişti. 1927 yılında Türkiye'de eski yazıyla okuma yazmayı bilen 1.100.000 kişi bulunduğu sanılıyordu. Yazı devriminin gerçekleştirilmesinden beş yıl sonra okur yazar sayısı üç kat artmıştır. Üç milyon kişinin üçte birinden çoğu Millet Mekteplerinde okuma yazma öğrenmişti(Şimşir;1992:244). Yazı Devriminin başarısında, Millet Mekteplerinin önemli bir katkısı olmuştur.

1933'te ve sonraki yıllarda bir çok ilkokul öğretmenin emekli olması, Millet Mekteplerinin sayıca azalmasına neden oldu. Ancak 1932'den itibaren kurulmaya başlanan Halkevleri eğitimde yeni bir atılım sağladı. Böylece Ulus Okulları açıldıktan 6 yıl sonra , nüfusun okur yazar oranı 5 .15'i buldu (İnan;1991:182). Bu sonuçlar, çabaların boşa olmadığını ve gözle görülür bir başarının yakalandığını ortaya koymaktadır.

“ Millet Mektepleri, düşünce, örgüt ve uygulama olarak o güne kadar dünyanın bir eşine daha rastlamadığı bir zorunlu yaygın eğitim hareketi olmuştur. Ancak ne yazık ki ilk günlerin heyecanı aylar, yıllar geçtikçe sönmeye başlamış ve Millet Mektepleri de okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmama ülküsü de unutulup gitmiştir” (Arar;1991:157).

Görüldüğü gibi Harf Devriminin gerçekleştirilmesinden hemen sonra Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde, büyük bir kültür devrimi başlatılmıştır. Millet Mekteplerinin açıldığı gün Maarif Bayramı olarak kutlanmıştır.

Harf Devrimine taraf olmayan pek çok kişinin öne sürdüğü gibi devrimin yapılmasından sonra kültür yaşamı sona ermemiş, yazılı basın zarar görmemiş ve basım evleri kapanmamıştır. Yeni harflerin kabul edilmesi, çözümsüz zorlukların ortaya çıkmasına ve karmaşaya da neden olmamıştır (Şimşir;1992).

Harf Devriminden sonra yazılı basının durumu da değinilmesi gereken bir konudur. Osmanlı İmparatorluğunda Türkçe’den başka Rumca, Ermenice, Yahudice, Arapça, Farsça ve Bulgarca gazeteler, genel olarak 1800’lü yıllardan başlayarak yayımlanmıştır. Hatta sayısal verilere bakıldığında diğer dillerdeki gazeteler daha fazla sayıda ve daha etkindir. Bu yayınlar ve belirginleşen yerel diller ulusçuluk akımlarının beslenmesini sağlamıştır (Koloğlu;1982). Bu dönemde gazeteler halk dilini ön plana çıkardıkları için farklı bir öneme sahiptir. Ancak daha önce de değinildiği gibi Türk nüfusun okuma yazma oranı, diğer uluslardan olanlara göre daha azdı. Bundan başka basımevlerinin kuruluşlarının, Müslüman olmayanlardan çok daha geç başladığı da düşünülmelidir.

İmparatorluk içinde gerek gazete gerekse kitap basımı, Avrupa’dan hem geç başlamış hem de başladıktan sonra düşük sayıda baskılar yapılmıştır. Küçük bir

karşılaştırma yapılacak olursa; İbrahim Müteferrika, 17 yılda (1727-1745) 23 baskıda 12.500 adet kitap yayımlamıştır. Onun ölümüyle bu girişim sona ermiştir. Baskı sanatının sürekli ve düzenli hale gelmesi 1830'larda gerçekleşmeye başlamıştır. Özetle basımevlerinin tam işlerlik kazanması Batı'dan 380-400 yıl sonra olmuştur(Baysal;1985).

Oysa Avrupa'da basımevinin ilk elli yılında (1450-1500) yeni ve tekrar baskı olarak 30-35 bin yapıtın 20 milyon adet basıldığı hesaplanmıştır. Avrupa'da ilk yarım yüzyılda, her yıl ortalama 700 kitap basılmıştır. Bu sayı 19. yüzyıl başında 18 bine yükselmiştir. Sonuçta Avrupa'da 1450-1836 yılları arasında 3.5 milyar kitap basıldığı hesaplanmıştır(Koloğlu;1982:156).

30 Kasım 1928 tarihinde, gazeteler son olarak eski harflerle yayımlandılar. Harf devrimi gibi büyük bir olayın Türk kültür ve düşünce dünyasına çok büyük etkiler yapacağı açıktır.

Osmanlı İmparatorluğuna baktığımızda, 1729-1745 yılları arasında, ilk basımevinin kuruluşundan, basımevinin kurucusu olan İbrahim Müteferrika'nın ölümüne kadarki 17 yılda 17 eser basılmıştır. Bu eserlerin hepsi bilimsel eserlerdir. Aralarında geçmiş yüzyıllardan örneğin Katip Çelebi'den seçilmiş olanlar vardır. 10 tanesi tarih kitabıdır. 1729-1928 yılları arasında 27.000 adet kitap basıldığı düşünülmektedir. 1908-1917 yılları arasında 7.500 adet kitap basılmıştır. Ancak bu konudaki bilgiler kesinliğe sahip değildir (Alpay;1991).

Osmanlı'da yayımcılık yaşamı sıkça değişkenlik göstermektedir. Basit bir karşılaştırma ile Avrupa ile Osmanlı düşün yaşamının kıyaslanamaz bir zenginliğe sahip olduğu söylenebilir. 1729-1928 yılları arasındaki 199 yıllık zaman içerisinde

yaklaşık 30.000 kadar kitap ve broşür basılmıştır. 1928-1977 yılları arasındaki 50 yıllık süre için 182.331 adet kitap ve broşür basılmıştır.

Bu sonuçlar göz önüne alındığında, harf devriminden önceki ve sonraki yayınlarımız incelendiğinde, şu sonuca varılmaktadır: Toplumumuz ortaçağ dünyasından çıkarak bir kültür devrimi yaşamış ve olumlu sonuçlar alınmıştır (Baysal;1991).

Arap kökenli harflerin bırakılıp Latin esaslı harflerin kullanılmaya başlaması, amaçlanan dil devriminin ilk ve önemli adımıdır. Önce rakamların daha sonra harflerin değişmesi, Türkçe'de bulunan Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin varlıklarını sürdürmelerini zorlaştırıyordu.

Atatürk, harflerin ilgili düzenlemenin ön hazırlıklarında, Q ile ince ve kalın K'nin alfabeye alınmasına karşı çıkmıştır. Ona göre, bir süre sonra dilimizden ayrılacak olan bu yabancı ve geçici sözcükler için Türk alfabesine harf eklemek anlamlı ve doğru bir tutum değildi (Ülkütaşır;2000)

Harf devrimi uzun zaman yanlış anlaşılmış, yeni harflerle Fransızca yazımın kullanılacağı sanılmış veya topluma böyle yansıtılmak istenmiştir. Ancak Mustafa Kemal Atatürk tüm diğer çalışmalarında olduğu gibi harflerin değiştirilmesi konusunda da çalışmış, ön hazırlıklar yapmış, uzmanların da yardımıyla bizim dilimize en uygun olan harflerin bir araya getirilmesini sağlamıştır.

Devrimin ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan biri de yukarıda sayısal verilerle değinildiği gibi okur yazarlığın kolaylaşması ve okur yazar nüfusun artmasıdır.

Harflerin değiştirilmesinin siyasi bir tercih olma durumu da vardır. Mustafa Kemal Atatürk Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasına öncülük etmiştir. Yüzyıllardır

durağan bir düşünce dünyası içerisinde bulunan Doğu kültüründe model olabilecek bir kurum kalmamıştı. Osmanlı İmparatorluğu içerisinde bulunan kurumlar zaten bu modelin birer örneğiydi. Devam eden yıllarda, özellikle 1950'li yıllarda bu coğrafyada pek çok siyasi değişiklik olmuş, sınırlar, toplumsal kurumlar ve siyasi iktidarlar değişmiştir.

Yüzyıllardır kullanılan Arap harfleri, Arap Kültürü ile Türk ulusu arasında önemli bir bağ konumundaydı. Latin kökenli harflerin kabulü bu bağın simgesel olarak koparılışı olarak da değerlendirilebilir. Millet Mektepleri yeni Türk harflerini ve Atatürk devrimlerini halka indirip yaymada, halkla birlikte oluşturup geliştirmede önemli katkılarda bulunmuştur (Kavcar;1981:47).

## **5. DİL SORUNU**

Cevdet Paşa'nın katkılarıyla kurulan Encümen-i Daniş, halkın bilinçlenmesi ve bilgilenmesi için yabancı dillerden eserler çevirecekti. Ayrıca Türkçe Dilbilgisi kitabı, Türkçe sözlük ve herkesçe anlaşılabilir bir Türk Tarihi hazırlamayı tasarlamıştı. Ancak kısa ömürlü olan Encümen-i Daniş amaçlarına ulaşamamıştır. Yalnızca Cevdet Paşanın kendisinin hazırladığı 12 ciltlik Osmanlı Tarihi ortaya çıkmıştır.

### **5.1. CUMHURİYET DÖNEMİNDE DİL SORUNUNA YAKLAŞIM**

Türkçe'nin sadeleşmesi akımı Cumhuriyetten önce ortaya çıkmıştı. Bu konuyla ilgilenen Türk Derneği, Genç Kalemler ve Türk Yurdu çevreleri, sadeleşme konusunda uzun süreli çalışmalara girememişlerdi. Bunun nedeni kimi

zaman konunun herkesçe aynı şekilde algılanmayışı kimi zaman sosyal ve siyasal değişimlerdir. Bunların sonucunda öneriler, tartışmalar düşünöldüğü gibi verimli sonuçlar getirmemiştir. Gerek dil konusunda gerekse yazı konusunda anlamlı bir değişme veya gelişme sağlanamamıştır. Bu dönemde önemli bir başarı sağlandı. Arapça ve Farsça kökenli tamlamaların kullanılmaması konusunda düşünce birliği sağlandı.

Dil konusunda düzeltmelere gidilmesinin gerekli olduğu, uzunca bir dönemden beri düşünölmekteydi. Dilimize özellikle Fransızca'dan gelen sözcüklere karşılık bulmak için İslahat-ı İlmiye cemiyeti öncülüğünde İçtihat dergisinde bir sormaca düzenlemiştir. Bu uygulamada, dergi düzenli olarak her hafta on Fransızca sözcük yayınlacak ve bu sözcükler için karşılık önerilerinden en uygununu seçecektir. Bu uygulama, beklenen ilgi olmaması üzerine sürekli olamamıştır. İslahat-ı İlmiye cemiyetinin çalışmaları, Fransızca sözcüklere buldukları karşılıklar değerlendirildiğinde, Fransızca sözcükler için, Türkçe'den çok Arapça açılmalar veya karşılıklar önerilmiştir (İmer;1978).

Cumhuriyet döneminde, öz Türkçe isteğinin ilk önemli temsilcisi Tunalı Hilmi olmuştur. Tunalı Hilmi her elverişli durumda bu isteğini dile getirmiş ve yaymaya çalışmıştır. Hakimiyet-i Milliye gazetesinde, Tunalı Hilmi'nin meclise bir "Türkçe Kanunu Önerisi" götürdüğü görülür. Bu öneriye göre Maarif Vekilliğinde bir Türkçe Komisyonu kurulacak, terimler Türkçeleştirilecek, okul kitapları öz Türkçe kurallara göre hazırlanacak, gazete ve dergiler ancak bu Türkçe kuralları kullanırlarsa ayrıcalık verilecek, resmi yazılar bu kurallara göre yazılacak, mecliste kanunlar bu kurallarla çıkarılacaktı. Siyasi ortam hazır olmadığı için, bu öneri kişisel bir dilek olmaktan öteye geçememiştir (Levend;1972).

Bu konuda bir başka girişim de 1920’de Besim Atalay tarafından gerçekleştirilmiştir. Dil Encümenliğince yapılan çalışmada, öğretmenler eliyle halk ağzından kimi kelimeler toplanmıştır. Söz derleme işi 1931 yılına kadar yapılmış ancak 1931’de bütçede ödenek kesildiği için çalışma tamamlanamamıştır. Bu çalışma daha kapsamlı ve sistemli olarak Dil Kurumunun kurulmasından sonra yapılacaktır.

Görüyoruz ki bu konuda yapılan çalışmalar farklı nedenlerden ya yarım kalmış ya da ilgi görmemiştir.

Harf Devriminin gerçekleştirilmesinden sonra ölçülebilir, anlamlı sonuçlar alınmaya başlandı. Harf Devriminin hazırlık çalışmalarını yürüten Dil Encümeni dilin sadeleştirilmesi için de bazı çalışmalar yapmaktaydı.

1 Eylül 1929’da Arapça ve Farsça dersleri kaldırıldı. Bu uygulama da Dil devriminin bir ön hazırlığı olarak düşünülebilir. Bu uygulama ile bu dillerden Türkçe’ye sözcük girişi önemli ölçüde engellenmiş oluyordu. Bundan böyle gerekli ön hazırlıklar tamamlandığı için Dil konusunda da çalışmalar, yine Mustafa Kemal’in kişisel girişimi ile başlatılmıştır. Bu konuda yapılan ilk çalışma Türk Tarih Kurumunun kurulmasıdır.

Bir ümmet toplumu olan Osmanlı İmparatorluğunda ulus bilinci doğal olarak bulunmamaktaydı. Genel Osmanlı Tarihinde ise Türklük Müslümanlıkla eş tutulmuş, İslamiyet öncesi Türk tarihine ilgi duyulmamıştı. Daha önce de değinildiği gibi bulunan Orhun Yazıtlarına Avrupalılar daha fazla ilgi göstermiş, yazıtların çözümünü de onlar yapmıştı (Tekin;1995). 12 Nisan 1931 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin kurulmasının amaçlarından biri de Türk ulusunun geçmiş yaşantısıyla ilgili çalışmalar yapmak, Türklerin köklü bir ulus olduğunu ortaya

çıkarmaktı. Türkçe, tarihinden bağımsız düşünölemeyeceğine göre, Türk Tarihini Tetkik Cemiyetinin çalışmaları Türkçe konusunda yapılacak çalışmaları destekleyecekti.

İkinci çalışma da Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulması olmuştur. Kurumun adı bir süre sonra amacına uygun olarak Türkçeleştirilmiş ve Türk Dil Kurumu olarak değiştirilmiştir.

## **5.2 . TÜRK DİLİ TETKİK CEMİYETİNİN KURULUŞU**

Atatürk, o dönemde de önemli bir eser olan Sadri Maksudi Arsal'ın “Türk Dili İçin” adlı eserini okumuş ve düşüncelerini el yazısıyla şöyle belirtmiştir; “Ulusal duygu ile dil arasındaki bağ çok güçlüdür. Dilin ulusal ve zengin olması, ulusal duygunun oluşumunda en önemli bir etkidir. Türk Dili dillerin en zenginlerindedir; yeter ki bu dil bilinçle işlensin. Ülkesinin yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır” demiştir (Özdemir;1969).

Atatürk, ülkemizin ve bağımsızlığımızın sömürgecilerin saldırısından kurtarılması, siyasal ve ekonomik özgürlüğümüzün sağlanması ile dilimizin yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarılmasını eşit sayıyordu. Askeri başarı kadar kültürel ve ekonomik başarıyı da önemsiyordu. Kültürün en önemli değişkenlerinden olan dil de üzerinde durulması gereken bir konuydu. Türkçe yüzyıllar boyunca önemsenmemiş , aşağı görölmüştü. Bunun sonucunda da yapısı gereği gelişebileceği halde gelişememişti. İdareciler ve halk arasında bu nedenle bir dil ikiliği oluşmuş ve iki ayrı edebiyat alanı oluşmuştu.

Dilin düzeltilmesi konusunda, Tanzimat'tan o güne kadar gelen genel bir eğilim bulunmaktaydı. Atatürk Harf Devrimi ve diğer devrimlerde olduğu gibi bu konuda da zamanlamaya dikkat etmiştir.

Dil devriminden önce Harf Devrimi yapılmış bu şekilde Arapça ve Farsça'dan gelen sözcüklerin önü kapatılmış, Eğitim ve öğretim birliği sağlanmıştı. Medreseler, tekke ve zaviyeler kapatılmıştı. 12 Nisan 1931 yılında Türk Tarih Kurumu kurulmuş, din ve devlet işleri ayrılmış, laiklik yasal olarak sağlanmıştır. Gellner (1992) de Avrupa deneyiminde yola çıkarak, uluslaşma sürecinde laikliğin bir ön koşul olduğunu belirtmektedir.

Dil konusunda tartışanların düşünceleri ve çözüm önerileri birbirinden farklıydı. Bu konuda yapılan çalışma ve tartışmalar dağınıktı. Tıpkı Harf Devriminde olduğu gibi bu konuda da Atatürk öncü olmuştur. 1931 Temmuz'unda kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin 1932'de toplanan ilk kurultayından sonra, Atatürk; Afet İnan, Yusuf Akçura, Semih Rifat, Hikmet Bayur, Yusuf Ziya, Hasan Cemil ve Sadri Maksudi Arsal'ın bulunduğu bir toplantıda "Dil işlerini de düşünmenin sırası geldi ne dersiniz" diye sordu. Toplantıda bulunanların olumlu yanıt vermesinden sonra; "Öyle ise Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti gibi bir de ona kardeş bir cemiyet kuralım. Adı da Türk Dili Tetkik Cemiyeti olsun" dedi (Külebi;1985). 12 Temmuz 1932'de kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti bu şekilde Atatürk'ün öncülüğünde kurulmuştur. Yapılan çalışmaların düzenli bir şekilde devam etmesinde, bu çalışmalar sonucunda anlamlı sonuçlar alınmasında, Atatürk'ün öncülük etmesinin ve özendirmesinin payı büyüktür.

Kurumun tüzüğü hazırlandı. Semih Rifat kurum başkanı, Ruşen Eşref genel yazman, Yakup Kadri ile Celal Sahir üye gösterildi ve ertesi gün İçişleri Bakanlığından izin alınarak cemiyet kuruldu.

Atatürk bu iki kurumu kurarak, dil ve tarihin, eski medrese geleneğinden kurtarılıp, çağdaş yöntemlerle incelenmesini sağlamıştır. Bu yöntemle yeni bir ulus, yeni bir anlayış yaratılmasını sağlamıştır. Her iki kurumun da çalışmalarına katılmış, yaşamının sonuna dek kişisel desteğini sunmuştur.

### **5.3. TÜRK DİLİ TETKİK CEMİYETİNİN AMAÇLARI\***

Atatürk'ün Türk Dili ve Tarihine ilişkin tezleri vardı. Ona göre Türk dili, diller içinde en zengin olanlardan biriydi. Eğer bilinçli olarak işlenirse, gelişecek kendi yetkinliğini gösterecekti. Türk tarihi iyi bilinmeliydi. olabildiğince eski dönemleri incelenmeliydi (Sadoğlu;2003).

Türk Dil Kurumu kamu yararına çalışan devrimci bir bilim derneği olarak kurulmuştur. Tüzüğün dördüncü maddesinde kurumun amacı; “dilimizin özleşmesini ve bütün bilim teknik ve sanat kavramlarını karşılayacak yolda gelişmesini devrimci bir anlayışla ve bilim metotlarına uygun olarak sağlamaya çalışmak” olarak belirtilmişti. Beşinci maddede kurumun çalışma konuları şöyle belirtilmektedir:

- 1- Yazılı ve sözlü kaynaklardan Türk Dili ile ilgili derleme ve taramalar yapmak
- 2- Türk dilinin gelişme ve özleşmesine yarayacak sözcükler yapmak,
- 3- Türk dilbilgisi üzerine incelemeler yapmak, Türkçe'nin duruk, tarihsel ve karşılaştırmalı dilbilgilerini hazırlama alanlarında çalışmak,

---

\* Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin adı 3. Türk Dil Kurultayında “Türk Dil Kurumu” olarak değiştirilmiştir.

- 4- Türlü bilim, sanat ve teknik kollarında kullanılan terimleri Türkçeleştirmek
- 5- Türk Dil Kurumunun amacını geniş bir yurttaş topluluğuna benimsetmek, kurum çalışmalarını tanıtmak, yetişen kuşaklarda anadili bilincini kökleştirmek, dil bilgisini ve dil sevgisini geliştirmek resmi ve özel kuruluşlarla, her derecedeki öğretim kurumlarıyla, radyo ve basınla işbirliği yapmak, toplantılar, konuşmalar, geziler, sergiler düzenlemek, yayınlar yapmak ve ödüller vermek,
- 6- Kurumca hazırlanan, yazılan, satın alınan, yabancı dillerden çevirtilen yapıtları yayımlamak, dergiler çıkarmak,
- 8- Başka kurum ve kişilerin Türk Dil Kurumunun amacına uygun çalışmalarını ve yayınlarını desteklemek (Külebi;1985).

Kurumun belirlenen amaçlarına baktığımızda, Şemseddin Sami'den o güne kadar pek çok aydının önerilerinin derlenip bir araya getirildiğini görürüz.

Ulusal bir dil amacına bir an önce ulaşabilmek için atılan ilk adım Harf Devriminin başarılı bir biçimde gerçekleştirilmesi oldu. İkinci adım da Dil özleşmesi yolunda yapılacak olan çalışmalardı. Harf devriminin gerçekleştirilmesi konusunda önemli çalışmalar yapan Dil Encümeni, dil konusunda da bazı çalışmalar yapmıştır. Ancak dil sorunu yazı sorunundan daha kapsamlı ve daha güç bir işti. Türk Dili Tetkik Cemiyeti bu güçlüğü aşmak için kurulmuştur. Bu konuda yapılan ilk uygulama Birinci Türk Dil Kurultayıdır.

#### **5.4. BİRİNCİ TÜRK DİL KURULTAYI**

Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulduktan kısa bir süre sonra 26 Eylül 1932 tarihinde, Dolmabahçe Sarayı'nda birinci dil kurultayı toplanmıştır. Bu kurultaya Yakup Kadri, Celal Sahir, Ruşen Eşref, Falih Rıfkı, Yunus Nadi gibi dil devrimine

olumlu bakan kişilerden başka, devrime karşı olumsuz tutumları bilinen Abdülhak Hamit, Sami Paşazade, Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim, Ahmet Haşim ve Hüseyin Cahit de davet edilmişti (Şimşir;1992).

Atatürk, düşüncelerin tartışılarak en uygun yöntemin bulunmasını istiyordu. Harflerin değiştirilmesi sırasında da bu demokratik tutumunu göstermişti. Hüseyin Cahit düşüncelerini anlatan tezini, kurultaydan önce açıkladığında, kurultaya katılan diğer dinleyenler tezin okutulmamasını önerdiler.

Bu öneriyi getiren dinleyicilere Atatürk; “Fikir tartışması böyle olmaz, Cahit Bey tezini okuyacak. Siz de cevaplandırınız” diyerek, farklı görüşleri olanlara tutumunu net bir biçimde ortaya koymuştur (Korkmaz;1992). Hüseyin Cahit’in düşünceleri kurultayda tartışılmıştır. Cahit’in tezini, Hasan Âli Yücel, Fazıl Ahmet, Sadri Ertem ve Fuat Köprülü cevaplamıştır. Burada Fuat Köprülünün savunduğu düşünceler oldukça önemlidir. Birinci Kurultayda ;

*“ Türk Dilinin tekamülünü yani değişmelerini on asırdan beri pek iyi takip ediyoruz ve görüyoruz ki bu tekamül muayyen zamandan sonra, İslam medeniyetinin türlü tesirler altında, dilin zenginliği ve istiklali bakımından , ileriye doğru bir tekamül değil geriye doğru bir tekamül olmuştur. Bu tesirin en başında da münevverlerin ilmi vicdandan ve milli şuurdan mahrum olduklarını söylemek hiç de yanlış değildir. Eğer Tanzimat’ın ve onu takip eden devirlerin adamları milli şuura sahip olsalardı, o geriye doğru tekamülü, ileriye doğru bir tekamül sanmak dalaletine düşmezlerdi. Asırlarca edebiyat dilimizi tabii bilmeyerek, milli istiklalden mahrum etmeye çalışanların bu hususta ne kadar müessir olduklarını hepimiz biliyoruz”*

diyen Fuat Köprülü Atatürk'ün ölümünden sonra bu açık tavrını değiştirmiş, daha sonra Demokrat Parti millet vekilliğinde Anayasa dilinin eski şekline getirilmesinde ön ayak olmuştur” (Külebi ;1985:2584).

Birinci Türk Dil Kurultayında bütün katılımcıların bildirimlerini okumasının ardından, uygulanmak üzere yedi konu belirlenmiştir.

- 1- Türkçe'nin Eti, Sümer gibi eski Türk Dilleriyle ve Hint-Avrupa Sami denilen dillerle karşılaştırmasının yapılmasıdır,
- 2- Türkçe'nin tarihsel gelişimi araştırılmalı, karşılaştırmalı dilbilgisi yazılmalıdır.
- 3- Lehçeler sözlüğü, sonra Türkçe Sözlük, Terim Sözlüğü, Türk Dilbilgisi, Söz dizim bilgisi çabuklukla hazırlanmalıdır. Bütün bu çalışmalar yapılırken Türkçe'nin bütün eklerinin araştırılmasına , bu eklerin ve ilgeçlerin dilimizin bütün gereksinmelerine yetecek ölçüde işlenmesine önem verilmelidir.
- 4- Türkçe'nin tarihsel dilbilgisi yazılmalıdır.
- 5- Doğu ve Batı ülkelerinde çıkan Türk Dili üzerine yayınlar toplanmalı ve bu yapıtlardan gerekenler dilimize çevrilmelidir.
- 6- Cemiyet gerek kendisinin gerekse dışarıda Türk diliyle uğraşanların incelemelerini bir dergi ile yayınlamalıdır.
- 7- Türkiye gazetelerinde dil işlerine özel bir yer verilmelidir (Korkmaz;1992).

Genel olarak baktığımızda Birinci Türk Dil Kurultayının ağırlık merkezini, Türk Dilinin eskiliği, Hint-Avrupa dilleri ve öteki Asya ve Avrupa dilleriyle ilişkileri, Türk Dilinin kendi koşulları içinde gelişimi, Halk ve Divan edebiyatının dili,

Türkçe'nin bugünkü durumu ve gelecekteki gereksinimleri üzerine okunan bildiriler oluşturmuştur (İmer;1972:86).

Aynı zamanda 1382 Arapça ve Farsça sözcük, gazetelerle kamuoyuna duyurulmuş, gelen karşılıklardan 640'ı kabul edilerek yine gazeteler aracılığıyla duyurulmuştur. Yabancı sözcüklerin Halk dilinde ve ağızlarında yaşayan karşılıklarının derlenmesi işine, Atatürk'ün imzasını taşıyan (21 Kasım 1932) bir bakanlar kurulu kararıyla başlanmıştır. Yurt çapında kurum eliyle sürdürülen derleme işinde, 1933 yılının ilk ayından, 1934 yılının yedinci ayına kadar olan süre içinde, kurum merkezine gelen fişlerin sayısı 129.792 olmuştur. Bu çalışmalar 1939-1957 yılları arasında yayımlanan "Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi" adlı yapıtla ortaya konmuştur.

Ayrıca açılan derleme seferberliğine de önce derleme fişlerinden başlanmış, yerli, yabancı, basma ve yazma 150 kadar yapıt taranmış, bunlara özel derlemeler , Halk şiiri, Türkmence ve Azeri konuşma dilinden derlenmiş sözler de katılmıştır.

Terim konusunda, kurumun lügat ıstılah kolu, on altı uzmanlık kolunda terim kadroları hazırlamış, bu kadrolar bastırılıp dağıtılarak, Osmanlıca terimlere karşılık bulunması istenmiştir.

Gramer kolu , çalışmalarına bir başlangıç olmak üzere, "Türkçe'de Kelime Teşkili" adı altında bir soruşturma açmış, hazırladığı iki kitabı ve "Ekler Lügatçesi" adlı bir başka yapıtı yetkililere göndermiştir. Dil karşılaştırmaları yapılmış, on kadar yapıt yayınlanmıştır (Külebi;1985).

## **5.6. İKİNCİ TÜRK DİL KURULTAYI**

18-23 Ağustos 1934 tarihinde İkinci Türk Dil Kurultayı yine Dolmabahçe Sarayında, Atatürk'ün koruyucu başkanlığında toplanmıştır. Bu kurultaya da yabancı ülkelerden gelen Prof. Meşcaninof, Prof. Samailoviç, Dr. Giese katılmışlardır.

Kurultay çalışmalarında terim türetilirken öz Türkçe köklerin ve eklerin kullanılması yönteminin sürdürülmesi, Batı'da kullanılan kimi teknik ve bilimsel deyimlerin, bu dillere temel olan eski dillerden alınması, Türkçe terimlerin en kısa sürede ders kitaplarına alınması, Türk-Sovyet bilginlerinin işbirliği yapmaları, devlet yayınları ve duyurularının öz Türkçe'ye çevirmek için yardımcı bir kurulun oluşturulmasına karar verilmiştir (Külebi;1985).

İkinci Kurultaydan sonra da dil çalışmalarının aynı coşkuyla devam ettiğini yapılan çalışmalardan ve yayınlardan görebiliriz. Osmanlıca'dan Türkçe'ye, Türkçe'den Osmanlıca'ya cep kılavuzları çıkarılmış yaklaşık 20 yapıt yayımlanmıştır (Levend;1972).

Bunlardan başka 21 Haziran 1934'te, soyadı yasası çıkarıldı. Kullanılacak soyadlarının Türkçe olması zorunluluğu nedeniyle, bu yasanın çıkarılması, dile yeni Türkçe sözcükler katmıştır.

Hazırlanan Osmanlıca cep kılavuzları yazı dilinin Türkçeleşmesini hızlandırmıştır. Bu dönemde Ezanın ve hutbelerin Türkçeleştirilmesi, Arapça'nın yazı dilindeki etkisinin azalmasında etkili olmuştur (Özdemir;1969). Yine bu dönemde Kuran'ın Türkçeleştirilmesi çalışmaları başlamıştır. Atatürk'ün emriyle, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Kuran'ın Türkçe yorumu ile görevlendirilmiştir. Çalışma Atatürk'ün ölümünden sonra da devam etmiştir. Hamdi Yazır, Kuran'ın Türkçe'ye çevrilmesinin doğru bir çaba olmadığını ve Türkçe'nin bu iş için yetersiz

olduğunu düşünmesi nedeniyle bu yorum (tefsir) çalışması verimli olmamıştır. Elmalılı'nın, Arapça'nın Türkçe'den üstün olduğunu düşünmesi ve bunu savunmasının bu çalışmanın beklenen sonucu vermeyişinde büyük payı vardır. Oysa kutsal kitapların, o kitapları kullanan ve o dine inanan insanların dillerine çevrilmeyişinin, incelenebilecek pek çok etkisi vardır. Osmanlıca'da yabancı kökenli sözcüklerin sayısının, olağan kabul edilen düzeyin çok üstünde olmasının en önemli sebebi de yine burada yatmaktadır (Özakıncı;2001). Avrupa'da İncil'in yerel dillere çevrilmesi 1382'ye kadar uzanmaktadır. İngiltere'de erken İngilizce'nin ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra , Weyliffe, 1382'de Kitab-ı Mukaddes'i el yazması olarak halk diline çevirdi.

Alman Protestanlığının kurucusu Martin Luther'in İncil çevirisi 1522-1546 yılları arasında 430 baskı yaptı. İsviçre'de Calvin'in çevirisi, 1533-1564 yılları arasında 527 baskı yaptı. Alman Protestanlığının kurucusu Martin Luther, Kitab-ı Mukaddes çevirisi ve yayımladığı broşürlerle, bugünün standart Almanca'nın oluşumuna en fazla katkı sağlayanlardan biri olmuştur (Sadoğlu;2003). Oysa Cumhuriyet Türkiye'sinde bugün de kutsal kitabın Türkçe'ye çevrilmesini doğru bulmayan bir anlayış bulunmaktadır. Din dilinin ulusallaştırılması Atatürk döneminde ezanın ve hutbelerin Türkçeleştirilmesi\* sağlanmaya çalışılmışsa da bu girişim Demokrat Parti ile sona erdirilmiştir.

Türk toplumu matbaanın kullanmasında nasıl geç kaldıysa, Kuran'ın Türkçe'ye çevrilmesinde de o kadar geç kalmıştır. Bunun sonuçları ise ayrı bir araştırmanın konusudur.

---

\* Türkiye'de din dilinin Türkçeleştirilmesine Reşit Galip öncülük etmiştir. Bu konuda yapılan ilk çalışma 22 Ocak 1932'de Yerebatan Sarayında, Yasin Suresinin Türkçe olarak Rast makamında okunmasıdır. Daha sonra Hasan Cemil başkanlığında toplanan dokuz hafız ezanın Türkçeleştirdiler. Son şekli Atatürk tarafından verilen Türkçe ezan ilk olarak 30 Ocak 1932'de Fatih camiiinde Hafız Rıfat tarafından okundu. Ezanın Türkçe olarak okunması uygulaması, 16 Haziran 1950 yılına kadar devam etmiştir(Sadoğlu;2003).

## **5.5. ÜÇÜNCÜ TÜRK DİL KURULTAYI**

Üçüncü Türk Dil Kurultayı 24 Ağustos 1936 tarihinde toplanmıştır. Çalışmalar bir hafta sürmüştür. Bu kurultayda daha çok Atatürk'ün Güneş Dil Teorisi tartışılmıştır. Bu teori daha sonraları da sıkça tartışılmıştır. Teorinin içeriği aslında Türkçe'nin eski tarihlere kadar uzandığı ve bir ana dil olduğu konusundadır.

Bu dönemde, Güneş Dil Teorisi ile ilgili bazıları fazla da bilimsel olmayan bazı görüşler tartışılmıştır. Daha çok, sözcüklerin kökenleri üzerinde düşünülmüş, Türkçe'nin başka dillere sözcükler verdiği dolayısıyla aslında zaten Türkçe olan bazı sözcüklere karşılık aranmasının gerekli olmadığı savunulmuştur.

1935'e doğru savı kanıtlamak ve Osmanlı dilindeki Arapça, Farsça ve Avrupa dillerinden gelen pek çok sözcüğün gerçekte Türkçe olduğunu göstermek için pek çok makale, kitap ve kitapçık yayınlandı (Heid;2001).

Güneş Dil Teorisi, o döneme ait bir dil kuramı olarak tartışılmış daha sonra bu kuramla ilgili tartışmalar sona ermiştir. Kimilerine göre Atatürk bu teoriyi, yabancı sözcükler için önerilen sözcüklerin çok fazla sayıda olmasının yarattığı kargaşayı sona erdirmek için ortaya atmıştır. Bu konudaki gerçek her ne olursa olsun, bu kuramın tartışılmış olması, yapılmaya çalışılan özleşme çalışmalarının değerini ve niteliğini değiştirmemiştir.

Üçüncü Dil Kurultayından sonra Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin adı Türk Dil Kurumu olarak değiştirilmiştir.

## BÖLÜM 5 : BULGULAR VE YORUMLAR

Latin harflerinin kabul edilmesiyle, Türkçe'deki sesler ve ses birimleri ile yazı birimleri arasında bire bir çakışma sağlanmıştır (Ülkütaşır;2000). Ses birim ve yazı birimler arasındaki bu koşutluğun, okumada ve öğrenmede önemli ölçüde kolaylık sağlayacağı açıktır.

Arap yazısındaki Elif, Latin yazısındaki 8 sesli harfi \* , Dat, 2 harfi, Ayın 8 harfi, Kef 6 harfi, Gayın 3 harfi, Vav 5 harfi, He 4 harfi, Ye sekiz harfi karşılayabilmektedir. Bundan başka Türkçe'de bulunan "D" sesi için Arap Alfabesinde Dal, Dat, Tı olarak üç harf, "Z" sesi için Zel, Ze, Dat, Zı, Dal olarak beş harf vardır. Türkçe'de bulunan "H" sesi için Ha, Hı , He olarak üç harf ve Türkçe'de bulunan "S" sesi için Sad, Sin ve Se olarak üç harf bulunmaktadır. Türkçe'de hiçbir ayrımı olmayan bu ünsüz fazlalığının giderilmesi sözcüğün okunmasına yardımcı olmuştur ve ses ile yazı arasında koşutluğun sağlanmasını sağlamıştır (Başkan;1987). Latin yazısıyla her bir ses için , bir harfin kullanımı getirilmiştir. Bu da yazmanın ve okumanın öğrenilmesini kolaylaştırmış yazıma açıklık getirmiştir.

Türkçe, ünlüleri bakımından oldukça zengin bir dildir (Tekin;1995, Şimşir;1992). Oysa Arapça ünsüzleri bakımından çok zengin olmakla birlikte, ünlüleri bakımından, Türkçe'yi sesletmek için kullanıldığında yetersiz kalmaktaydı. Osmanlı yazısında Türkçe olan pek çok sözcüğün yazımında ünlüler gösterilmemekteydi. Ayrıca "U" , "O" , "Ü" ve "Ö" ünlüleri için yalnızca Vav harfi

---

\* Osmanlı yazımında, A seslisi Elif harfiyle, E seslisi, Elif - Hemze ile, I ve İ seslileri,Elif -Ye harfleriyle, O,Ö, U,Ü seslileri Elif-Vav harfleriyle, gösterilir. Bu yazımda okuyucu hangi harfin kullanıldığını okunan metnin içeriğinden çıkarmaya çalışır. Bu durum da çoğu zaman yanlış okumalara neden olur.

kullanılmaktayken, kimi sözcüklerde “A” ünlüsü sıfır yazı birim olarak kullanılmaktaydı\*. Oysa yeni kabul edilen alfabede tüm bu aksaklıklar giderilmiştir.

İyelik bildiren eklere baktığımızda Osmanlıca’da; (İmer;1998:61)

Arap Yazısı	Latin Yazısı
Mim	-m, -ım, -im, -um, -üm,
Nun	-n, -ın, -in, -un, -ün
Ye/sin ye	-ı, -i, -u, -ü, -sı, -si, -su, -sü
Mim ze	-mız, -miz, -muz, -müz
Nun-ze	-nız, -niz, -nuz, -nüz
Lam re ye	-ları, -leri

iyelik eklerinin yazılışları ile sesletilişleri arasında önemli ayrılıklar bulunmaktadır. Türkçe’de görülen geçmiş zaman eki olan (-dI, -dİ), Osmanlıca’da yalnızca iki harfle (dal, ye) gösterilebilmiştir.Yeni yazı Türkçe’de yazma ve okuma arasında tutarlılık sağlamıştır. Ünlüler için yeterli olmuştur. Bir ünsüz için birden fazla harf kullanılmadığı için de yalınlık sağlamıştır.

Osmanlı yazımıyla kurulan örnek tümcede;

“İster taburcu “avl”(Elif, vav, lam) ister “avl” (Elif, vav, lam) ama bir an “avl” (Elif, vav, lam) borcunu öde”(Başkan;1987), Elif ,vav , lam harflerinin, hem “ol”, hem “öl” hem de “ evvel” sözcükleri için aynı biçimde yazıldıklarını ama ayrı sözcükler olduğunu görüyoruz. Bu cümlede hangi yazım biçiminin hangi sözcüğü

\* A ünlüsünün sıfır yazı birim olarak kullanıldığı örneklerden biri de çoğul eki olan -ler,-lar’ın ekinin yazımıdır. Bu ekin yazımında, Lam ve Re harfleri kullanılmış, iki harf arasındaki A ünlüsü gösterilmemiştir.

gösterdiğini tümcedeki anlam bütünlüğünden anlamak gerekmektedir. Burada sorunun, “O”, “Ö” ve “E” ünlüleri için aynı harfin kullanılmasından kaynaklandığını görüyoruz. Harf Devrimi bu önemli sorunu tam olarak çözümlediği için benimsenmiş ve ulusallaşmıştır (Şimşir;1992).

Harflerin değiştirilmesi yazın yaşamımızda bir durgunluğa neden olmamıştır. Sayısal verilere baktığımızda tam tersine bu konuda önemli bir ilerleme sağlanmış olduğu görülür. Yeni yazının uygulamadaki başarısını da, Millet Mektepleri (Ulus Okulları) deneyiminden elde edilen sonuçlar açık olarak göstermektedir. Harf Devrimi ve Millet Mekteplerinin açılması, ulusal kültürü çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülküsünün önemli değişkenlerinden biridir. Bu devrim, yalnızca çocukları değil büyükleri de kapsayan önemli bir kültür atılımı ve milyonları okuma yazma bilmezliğinin karanlığından çıkararak büyülü bir anahtardır. 1928’de başlatılan seferberlikte bir milyon kişi okuma yazma öğrenmiştir.

Oysa, 1980’de açılan kurslarda yalnızca 3700 kişi okuma yazma öğrenebilmiştir. Bu karşılaştırma, gerçekleştirilen atılımın değerini ve büyüklüğünü ortaya koyması bakımından ilgi çekicidir (Kavcar;1988). Bu açıdan harflerin değiştirilmesine karşı tutum alanların bu konuyu siyasi olarak değerlendirdiklerini söyleyebiliriz. Yeni harfler, Türkçe’nin özelliklerini en iyi biçimde yansıtabilmiş, öğrenme ve öğretmede kolaylık sağlamış ve ulusça kabul edilmiştir.

Arap harflerinin kullanılmaya başlamasından Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasına kadar olan geçen dokuz yüzyıllık süreden sonra , Türkçe’nin bir yazın ve bilim dili olması için Atatürk’ün öncülüğünde çalışmalar başlatılmıştır. Türkçe’nin ses özelliklerini Osmanlı alfabesinden çok daha iyi yansıtan (Başkan;1987,Ülkütaşır;2000,Şimşir;1992) Latin kökenli yeni Türk Alfabesi kabul

edilmiştir. Türk Dil Kurumunun kurulması ve yapılan çalışmalarla, bu alanda önemli başarılar sağlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun yaptığı reformların başarıya ulaşması için, konuşma dili ile yazı dili arasındaki farklılığın giderilmesi gerektiği biliniyordu. Gülhane Hattı Hümayun bile sadece Osmanlı seçkinlerinin anlayabileceği bir dille yazılmıştı (Belge;1985). “Türk olanlar fermanın içeriğini anlamakta güçlük çektiler. Diğerleri ise fermanın kendi dillerine çevrilmesini beklediler” (Sadoğlu;2003:63).

Türk Dil Kurumu kurulduktan sonra yapılan Birinci Dil Kurultayında Sözlük ve Terim (Lügat- İstilah) kolları oluşturulmuş, 16 uzmanlık bölümüne ayrılarak terim kadroları oluşturulmuştur. Bu dallar şunlardır; felsefe, matematik, astronomi, jeoloji, fizik, biyoloji, ruhbilim, tarih, toplumbilim, dilbilim, estetik ve güzel sanatlar, spor ve oyunlar, askerlik, hükümet örgütü, ulaşım ve taşıma, teknik ve el sanatları. Her bölümün hazırladığı terim listeleri bastırılarak , uzman ve öğretmenlere dağıtılmış ve listelerdeki terimlere Türkçe karşılıklar bulmaları istenmiştir (İmer;1972).

Ayrıca Üçüncü Dil Kurultayında, terim çalışmalarında ağırlığın İlk ve Orta öğretim terimlerine verilmesi benimsenmiştir. 1941 yılında Türkçe Terimler Cep Kılavuzu yayımlanmıştır. Bu yapıtta matematik, fizik, mekanik, kimya, zooloji, biyoloji, botanik, astronomi, jeoloji ve coğrafya alanlarında 3878 terim bulunmaktadır (Levend;1972).

1960-1980 yılları arasında pek çok bilim dalından uzman, Dil Kurumu ile işbirliği içinde terim sözlüğü hazırlamıştır. Hazırlanan terim sözlüklerinin sayısı 102'dir. Hazırlanan ve yayımlanan 102 yapıtta yer alan yaklaşık 102.000 madde ile terimlerin tutarlılığın sağlanması, var olabilecek çelişkileri , yer yer uyumsuzlukları

ortadan kaldırabilmek amacıyla da Dil Kurumunda bir takım çalışmalara girişilmiştir. Tüm terim varlığını bilgisayar belleğine aktarmadan önce bir ara çözüm olarak 1974-1981 yıllarında, terim kolunda bir “Terimler Dizelgeliği” oluşturulmuş, yayınlanan sözlüklerde yer alan tüm sözcükler, tanımları, başka dillerdeki karşılıkları ile birlikte kart tutanakların işlenerek, İngilizce karşılıkların abece sırasına göre dizilmiştir. Bu çalışma terim sözlüklerinin birleştirilmesi yolunda ilk adımı oluşturmaktadır (Köksal;1983).

Terimlerin Türkçeleştirilmesi Osmanlı döneminde 2. Mahmut’tan beri düşünülmüş ancak bu konuda düzenli bir uygulamaya gidilememiştir. Kurumun bu konudaki çalışmaları Türkçe’nin bir bilim dili olabilmesi için yapılan önemli uygulamalarından biridir. Osmanlı döneminde Maarif Vekaletinde kurulan Islahat-ı İlmiye Cemiyeti, terimlere daha çok Arapça ve Farsça karşılıklar önermişti. Ziya Gökalp Türkçe karşılık bulunması taraftarı olmasına karşın bulduğu terimleri Arapça ya da Farsça’dan türetmişti.

Terimlere Türkçe karşılıklar bulunması konusunda Atatürk’ün de kişisel çabası olmuştur. Yazdığı Geometri kitabında, “müselles-i mütesaviyyüs sakeyn” sözcüğü için “ikizkenar üçgen” sözcüğünü türetmiştir. Çok büyük bir bölümü, anlaşılması, yazılması ve okunması çok zor olan pek çok Arapça, Farsça terim yerine, bugün de kullandığımız matematik terimlerinin önemli bir bölümünü Atatürk kendisi türetmiştir. Bu alanda bulduğu terimlerle, çalışılan diğer alanlara örnek olmuştur.

Türk Dilini özleştirme çalışmaları Atatürk’ün ölümüne kadar aynı coşkuyla sürdürülmüştür. Ama Atatürk’ün ölümünden sonra gerek yapılan çalışmalara gerekse Türk Dil Kurumuna yersiz saldırılar başlamıştır. Bu dönemde, bazı gazete

ve dergiler adlarını değiştirdi. Atatürk'ün ölümünden sonra , İsmet İnönü'nü büyük ilgisine karşın, dil devriminin hızının azaldığı görülür (Heid;2001).

Yarı resmi Ulus gazetesi de içlerinde olmak üzere basında, çağdaş Türkçe'de yeniliklere karşı çıkan pek çok makale yayımlandı. Örneğın adı 1934'te "Kurun"a dönüştürölen İstanbul gazetesi, 1939'da eski adı olan "Vakit"i almıştır. İçişleri bakanlığında "İl" ve "İlçe" terimleri "Vilayet" ve "Kaza" ile değiştirilmiştir (Heid;2001).

Özleşen dilin anlaşılmaz ve uydurma olduğu savunularak, bu konuda kamuoyu yaratılmaya çalışılmıştır. Bu düşünceleri savunanlara göre dile yapay bir şekilde karışılmazdı. Dil kendi doğal gelişimi içerisinde gereksinim duyduğu sözcükleri alır duymadıklarını atardı. Bu yüzden özleştirme çalışmaları sona erdirilmeliydi.

Oysa Tanzimat Döneminde Türk Dili sadeleşmeye başlamıştır. Sadeleşme başlangıçta, gazete ve dergilerde kendini göstermiş, Osmanlı İmparatorluğunun değişen toplumsal koşullarıyla dönüşmüştür. Başlangıçta az olan sadeleşme taraftarları zamanla bilinçlenmişler, kurulan derneklerle örgütlenmişlerdir. Milli edebiyat olarak tanımlanan döneme geldiğinde her ne kadar Osmanlılık ve İslamcılık düşüncesini savunanlar bulunsa da Türk Dilinin sadeleşmesi amacı, Türkçölük düşüncesiyle birleşmiş, 1908'de İttihat ve Terakki partisinin iktidar olmasıyla gelişmiş ve yayılmıştır. Önceki dönemlerde ayrımcılık olarak yerilen Türkçölük düşüncesi büyük bir önem kazanmış ve kabul görmeye başlamıştır. Bu anlamda, Türk Dili evrilip dönüşmekte olduğu için önce harf devrimi sonra dil devrimi gerçekleştirilmiştir demek doğru olur.

Bugün dil devriminin özleştirdiği Türkçe'ye saldıran, Türkçe'yi yetersiz ve aşağı görenler bulunmaktadır. Ancak ileri sürülen gerekçelerinin hiç birinin bilimsel olmadığı açıktır. Mustafa Kemal Atatürk her konuda olduğu gibi dilin özleştirilmesi konusunda da kendi başına kararlar vermemiş, bu konunun uzmanlarından yardım ve destek almış, derlenen sözcüklerle halkı da bu atılımın bir parçası yapmıştır.

1945 yılında Türkçeleştirilen Anayasa, 1952 yılında yeniden eski diliyle kullanılmaya başlandı. Oysa anayasanın , örneğin 26. maddesinde 1924 yılı asıl metinde 66 Arapça sözcük yalnızca 7 Türkçe sözcük vardır. 1945 yılındaki düzeltilmiş olan yeni metinde ise 37 Türkçe , 1 Fransızca ve 33 Arapça sözcük vardır (Heid;2001;43). En yaygın Türkçe sözcüklerin çıkarılarak Arapça sözcüklerin konulması beklenen sonucu vermemiştir. Bu dönemden sonra kimse, “toplanır” yerine “temerküz eder”, “katılmak” yerine “iltihak etmek”, “eliyle” yerine “marifetiyle” sözcüklerini kolay kolay kullanmayacaktır (Yücel;2001). Günümüzde hiç kimse “emekli” sözcüğü yerine “tekaüt” sözcüğünü “bakanlık” sözcüğü yerine “vekalet” sözcüğünü kullanmamaktadır.

O dönemde anayasa metninden çıkarılan sözcüklere kısaca göz attığımızda, bu sözcüklerin günlük dile girmiş, toplumca kabul edilmiş sözcükler olduğunu görürüz. “Belirir” sözcüğü yerine “tecelli eder”, “toplanır” yerine “temerküz eder” , “kurulur” yerine “teşekkül eder”, “belli” yerine “muayyen”, “tek başına” yerine “münferit”, “yetki” yerine “salahiyet” sözcükleri anayasa metnine geri alınmıştır. Özleştirilmiş anayasa metnindeki bu sözcüklerin hiç biri, bu değişikliği yapanların savunduğu gibi zorlama ya da uydurma olarak düşünülebilecek sözcükler değildir.

Bu durumda söylenebilir ki özleşmeye karşı olanlar şimdi olduğu gibi o dönemde de konuyu dilsel olarak değil siyasal olarak değerlendirmişlerdir.

Çünkü, dilde özleşme sağlanırken hiç kimseye herhangi bir sözcüğü kullanması veya kullanmaması yönünde yasal bir baskı uygulanmamıştır. Atatürk, özleşmenin ancak halkın sahiplenmesiyle yaşayıp yaygınlaşacağını bilen bir liderdir. Bu yüzden tüm özleşme çalışmalarını, söz derleme ve karşılık arama çalışmalarını kamuoyunun desteği ile gerçekleştirmiştir.

Özellikle Demokrat Partinin iktidar olduğu dönemde bu saldırılar ve karalamalar artmıştır (Levend;1972). Ancak bütün olumsuzluklara karşın, Dil Özleşmesi Atatürk'ün istediği ve beklediği yolda ilerlemiştir. Çıkarılan yasal engellere karşın dilde özleşme durmamış, dil konusunda baskı arttıkça özellikle 1950'lerden sonra, Öz Türkçe kullanımı artmış, kurumun çalışmaları ve ürettiği sözcükler daha fazla benimsenmiştir (İmer;1974).

Mustafa Kemal Atatürk öncülüğünde kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti ve gerçekleştirilen devrimler, çağdaş ve demokratik bir toplum, yeni bir ulus yaratmaya yöneliktir.

Kurulduğu tarihten, özerk yapısının kaldırıldığı 1983 yılına kadar Türk Dil Kurumu, 12 olağan, 1 de olağanüstü dil kurultayı yapmıştır. Her kurultaydan sonra yapılan çalışmalar değerlendirilmiş, yeni kararlar alınmıştır. Kurumun çalışma yöntemi hiçbir zaman durağan olmamıştır. Hiçbir zaman yapılan çalışmalar doğrultusunda zorlama yapılmamış her zaman heveslendirme yoluyla öz Türkçe sözcüklerin kullanılması sağlanmaya çalışılmıştır. Atatürk başta olmak üzere, özleşme çabasına gönül verenler, bu çabaların zorlama ve baskıyla olmayacağını bilmişler ve bu şekilde çalışmışlardır.

Türk Dil Kurumunun, Türkçe'nin özleşmesini sağlamak için kullandığı ilk kaynak derleme sözcükler olmuştur. Toplam 400.000 sözcük derlenmiş,

düzenlenmiş ve basılmıştır. Derlenen bu sözcüklerden bazıları yabancı kökenli sözcüklere karşılık olarak önerilmiştir. Örneğin; “görkem”, “yöntem”, “denetlemek”. Önerilen sözcüklerden toplumca benimsenenler olduğu gibi benimsenmeyenler de olmuştur. Bu konuda bir zorlama ya da baskı olmamıştır. Devrimin başarılı olmasının ardındaki gerçek de bu anlayış olmalıdır.

Yabancı sözcüklere karşılık olarak, kimi zaman da Türkçe kökenli olup da kullanılmayan sözcükler canlandırılmıştır. Örneğin; “konuk” , “tanık”, “töre” sözcükleri o dönemde kullanılmaya başlanan sözcüklerdendir..

Farklı Türk lehçelerinden seçilen sözcükler de karşılık olarak önerilmiştir. Örneğin; “başkan”, “tüzük”. Ayrıca Türkçe’de zaten olan kimi sözcükler de geniş anlamda kullanılmıştır.

Kurum sözlük ve terimler konusunda da çalışmış, terim çalışmalarını alanın uzmanlarının yardımıyla yapmıştır.

Alman Dil Devriminde olduğu gibi birleşik sözcükler oluşturularak da yeni sözcük türetme ve yabancı kökenli sözcüklere karşılık bulma yoluna gidilmiştir. Örneğin; “achtflachner- sekizyüzlü”, “sonnenwende- güney doğrulum”(Heid;2001:91)

Doğrudan Türkçe sözcüklerden yeni türetilen sözcüklere örnek olarak ; “tek-el”, “yüz-yıl”, “basım-evi”, “dil-bilim” gibi sözcükler verilebilir. Bunlardan başka ön, üst, son, üst, alt, eş gibi sözcükler bir ön ek şeklinde kullanılarak da yeni birleşik sözcükler türetilmiştir.

Bu çabalar sonucunda cep kılavuzunda yabancı sözcükler için önerilen 8752 Türkçe sözcüğün ; % 54’ü Türkçe’de bulunan, derlenen ya da farklı yöntemlerle türetilen sözcüklerden, % 20’si ekler kullanılarak türetilen sözcüklerden, % 5’i

diğer Türk lehçelerinden seçilen sözcüklerden , % 6 'sı Türkçeleştikleri kabul edilen Arapça ve Farsça sözcüklerden, % 10'u Türkçeleştikleri kabul edilen başka dillerden sözcüklerden oluşturulmuştur (Heid;2001).

Bugün Türk Dil Devriminin ve Kurultay çalışmalarının sayısal sonuçlarına baktığımızda; Harf Devrimiyle kazanılan başarının Dil Devriminde de sağlandığını, söyleyebiliriz. Osmanlı İmparatorluğunda, Tanzimat döneminden sonra dilde bir sadeleşme eğilimi olduğu söylenebilir. Ancak sadeleşme konusunda gerçek ve anlamlı sonuçlar, Atatürk'ün öncülüğünde başarılan Harf ve Dil Devrimiyle elde edilmiştir. 1950'li yıllarda Demokrat Partinin de desteklediği, Dil devrimini karalama ve engelleme çabalarına karşın bugün Dil Devrimin önemli ölçüde başarılı olduğunu görüyoruz (İmer;1998).

İmer'in (1972), çeşitli gazetelerin haber dilinde yaptığı sayımlara baktığımızda ;

1931	% 35
1933	% 44
1936	% 48
1946	% 57

oranlarında Türkçeleşme görürüz. Bu verilere göre , bir dil için 15 yıl gibi oldukça kısa bir sürede, % 22 oranında Türkçeleşme olduğu görülmektedir ki bu önemsenmesi gereken bir orandır. 1977 yılında, sağ eğilimli ve tutucu olarak bilinen Tercüman gazetesinin haber dilinde % 65.5 oranında, ilerici ve sol görüşlü olarak bilinen Cumhuriyet gazetesinde, %75.5 oranında Türkçe sözcük bulunmaktadır.

Aynı oran 1980 yılında Tercüman gazetesinde % 72, Cumhuriyet gazetesinde % 81 olarak belirlenmiştir (İmer;1972).

Aynı durum Türkçe'de özleşmeye karşı olan Faruk Timurtaş'ta da gözlenmektedir. Yine Aksoy'un (1982) yaptığı sayımda; Timurtaş 1970'li yıllarda, yazılarında % 59 oranında Türkçe sözcük kullanmışken, 1980 Tercüman gazetesinde çıkan bir yazısında % 75 oranında Türkçe sözcük kullanmıştır.

Her toplumda, özleşme açısından bir takım sözcüksel öğelere tepkide bulunmak neredeyse evrensel bir davranıştır (Thomas;1991:akt.İmer;1998). Türk Dil devrimine karşı olanların bu tutumlarının ardında genelde siyasi bir duruş olduğunu söylemek olanaklıdır. Çünkü bu konuda çoğu zaman hiç de bilimsel olmayan karşı çıkışları vardır. Gerek 1950 yılından sonra Demokrat Parti döneminde yapılanların gerekse 1980 sonrası engellemelerin, 205 sözcüğün yasaklanması ve buna benzer uygulamaların , devrimin başarısını azalttığı söylenemez (İmer;1998).

Türk Dil Devriminin ilk 50 yıldaki görünümünden, ülke dışındaki yayınlarda övgüyle söz edilmektedir. Dil Devriminin Atatürk'ün çağdaşlaşma projesinin bir parçası olduğu, yazı değişikliği, söz varlığının genişletilmesi ve özleştirilmesini içeren büyük bir etkinlik olduğu ayrıca Atatürk'ün başarılı bir dil devrimine öncülük ettiği belirtilmektedir ( Cobarrubias;1983:114, akt. İmer;1998).

Yukarıda değinilen özleşme deneyimlerinden başka Dilaçar(1978)'a göre 17'si Avrupa'da toplam 25 ülkede özleşme deneyimi gerçekleştirilmiştir. Dile doğrudan bir müdahalenin olup olmayacağı konusu, aslında konuyu düşünen kişi ya da kişilerin dünya görüşleri, bilgi düzeyleri, dile ve sözcüklere yükledikleri anlamlarla ilgilidir. Bir dil geçerli olduğu topluluk arasında iletişimi sağlama işlevinin yanı sıra, o topluluğun dünyaya bakışının ve yaşamı anlamlandırışının ortak bir biçimini

ifade etmektedir. Dil ile topluluk arasında ayrılmaz ve yadsınamaz bir ilişki vardır Dil ulus olmanın en önemli değişkenidir.(Porzig;1995).

Dil kişinin dünya görüşünün ve yaşama bakışının da bir göstergesidir. Bu yüzden, Almanya’da veya Macaristan’da olduğu gibi Türkiye’de de dil özleşmesine karşı çıkanlar, aslında özleşmeyle beraber değişen dünya görüşüne de karşı durmuşlardır. Yukarıda da değinildiği gibi Almanya ve Macaristan’da özleşmeye karşı olanlar, Latince’nin yanında olan ve Protestanlara göre daha gelenekçi olan Katoliklerdir (Dilaçar;1978). Arnavutluk’ta yazı ve dil yenileşmesine en çok karşı olanlar da güney bölgede yaşayan Müslümanlar olmuştur (Levend;1972). Genellikle bu karşı çıkışların ardında geleneğe bağlılık olduğu görülmektedir. Atatürk’ün dil konusunda duyarlı olmasının nedeni dil ile ulus olma arasında var olan bağı bilmesidir. Bu nedenle Türkçe’nin ulusal bir dil olması amaçlanmış bu yönde çalışmalar yapılmıştır. Bu konuya CHP’nin 10 Mayıs 1931’de toplanan 3. kurultayında kabul edilen tüzüğün, “Milli Talim, Terbiye ve Tedris” başlıklı 5. kısmında: “Türk Dilinin milli, mükemmel ve mazbut bir dil haline gelmesi hakkındaki ciddi teşebbüse devam olunacaktır” denilmektedir(Turan;1998).

Bununla birlikte her ülkede dil devrimlerine karşı bir tepki gözlenmiştir (İmer;1974). Bu tepkiler belirli ölçülerde kabul edilebilir. Humboldt’un da değindiği gibi, dil aynı zamanda onu kullanan her kullanıcı için büyük bir alışkanlıktır (Humboldt; akt. Akarsu;1998).

Saussure’ün tanımlayıp belirlediği çağdaş dilbilim ilkelerine göre “söz”, işaret ettiği anlam ya da kavramla nedensellik ilişkisine sahip değildir. Bu durumda söz rastlantısaldır ve kişiseldir. Dil ise bir edimdir. Bir dizgedir. Değişken olan dil hazır bir sistem olmadığı gibi kendi kendisine de söz yaratıp üretmez. Dilin doğal

bir varlık olduğu savında olanlar, onun doğal gelişimi içerisinde yabancı sözcükler için çözüm bulacağını savunmuşlardır. Ancak bu görüş bilimsel ve akılcı değildir. Sözü üreten, Saussure’ün de değindiği gibi bireydir. Eğer diller bir müdahale olmaksızın söz üretebiliyor olsaydı dünya üzerinde kaybolan, başka diller içinde eriyip yok olan diller de olmazdı.

Farklı değişkenlere sahip olmakla beraber, Türkiye’de yaşanan devrim sürecini ve koşullarını Avrupa’daki deneyimlerle karşılaştırabiliriz. Fransa ve İtalya’da uluslaşma eğilimi, daha çok Anderson(1995)’un tanımladığı, “hayali cemaat” olgusuna yakındır.

Cumhuriyet’in kurulduğu yıllarda bile Fransız yurttaşlarının yarısının Fransızca konuşamadığı, aynı şekilde İtalya’da ulusal birliğin sağlanması sırasında, İtalyanca’nın, nüfusun ancak %2.5’i tarafından kullanılabilirdiği biliniyor (Guibernau;1997,akt;Sadoğlu;2003:38). Daha önce de değinildiği üzere , pek çok ülkede olduğu gibi bu ülkelerde de dil, bir uluslaşma aracı olarak eğitim, yönetim ve yayın etkinliklerinde kullanılmıştır. Fransa’da, Fransızca konuşmak, yurttaş olmanın en önemli göstergesi olarak yüceltilmiştir.

Bu anlamda, Anderson (1995)’un hayali cemaat tanımı , Avrupa ulusları için daha uygundur. Oysa Türk Dil Devrimini ele aldığımızda, İmparatorluk döneminde bile bütün ağırlığı ve karmaşıklığına karşı Osmanlıca, (bu adı ilk defa olarak Tanzimat aydını kullanmıştır) hem Türk olmayan hem Müslüman olmayan unsurlar arasında çok yaygındı ve İmparatorluk içinde, özellikle Türkçe’nin resmi dil olmasından sonra daha da yaygınlık kazanmıştır (Belge;1985). Bu konuda Osmanlı’nın bilinçli ve sistemli politikası olmamasına karşı, Türkçe, Araplar, Arnavutlar, Pomaklar ve diğer etnik gruplar arasında yaygın bir biçimde

kullanılmaktaydı. “Çünkü Türkçe, hem bir sosyal konumun göstergesi hem de egemen sınıfla ilişkiye girebilmenin en önemli araçlarından biriydi” (Ortaylı;1995:168). 19. yüzyıla gelindiğinde, Rumların ancak pek azı Rumca yazılmış metinleri anlayabilirdi. İstanbul’un bir çok yerinde Rumlar tamamen Türkçe konuşuyordu (Sadoğlu;2003). Anadolu’daki Türkler zaten öz dillerini, sözlü yazın ürünleriyle zengin olarak devam ettiriyorlardı.

Türkiye’de ulus, diğer ülkelerde olduğu gibi önce hayal edilmiş, sonra yaratılmış bir olgu değildir. Bu yüzden ne ulus kavramı ne de onu yaratan değişkenlerden biri olarak dil, önemini kaybetmemiştir. Tam tersine, Köksal(2000)’ın da değindiği gibi küreselleşme düşüncesinin tek doğruymuş gibi kabul ettirilmeye çalışıldığı bir dönemde, ana dili ve ana dilde eğitim konusu , önemini korumaktadır.

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Bugün Türkiye’de yabancı dille eğitim, ağırlıklı olarak İngilizce, bir zorunlulukmuş gibi düşünülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde 68 Fransız okulu, 104 Amerikan okulu bulunmaktaydı. Bu okullara azınlık ve Türk çocukları alınmaktaydı (Köksal2000). Bu okullardan eğitim alan öğrenciler, mezun oldukları bu okulların yardımıyla, bol gelirli işlere girebilmekteydi. Yine bu okullardan biri olan Robert Koleji, 1863’te ilk ve orta düzeyde eğitim yapmak üzere kurulmuş, 1912’de yüksek okulları da açılmıştır. Amerika’ya, Türkiye’de yüksek okul açma hakkı 1950’den sonra verilmiştir. Bu okulların öğretim dili en baştan beri İngilizce’dir (Sinanoğlu;2001).

Yabancı dille eğitim yapan okulların sayısı bu tarihten sonra da artmaya devam etmiştir. 1953 yılında TED Yenişehir Lisesi’nin öğretim dili İngilizce’ye çevrilmiştir. 1959’da Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1982’de Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesinde de aynı uygulamaya geçilmiştir (Aksan;2002).

Oysa düşünsel üretim yalnızca ana dilde yapılabilir. Bilimin evrensel olan özelliği, bilgiyi üretmek için kullandığı yöntemlerdir. Bilim, üretildiği ve öğretildiği toplumun dilinde yapılmalıdır. Osmanlı İmparatorluğunda da aynı hata yapılmış olduğu için, kullanılan terimlerin neredeyse tamamı Arapça ve Farsça’dan alınmıştı bu durum da Türkçenin geri kalmasına neden olmuştu. Humboldt’un da değindiği gibi, dil yaşadığı toplumda kullanıldıkça, yeni sözler üreterek gelişir.

İlk, orta ve yüksek düzeyde öğretimde yabancı dilden vazgeçilmesi, Türkçe’nin bir bilim dili olabilmesi ve gelişip çağın getirdiği koşullara cevap verebilmesi için ön koşuldur.

Bilimsel olarak her dil söz türetme yetisine sahiptir. Hiçbir dil bir diğerinden daha üstün değildir. Bu konuda Türkçe sondan eklemeli bir dil olması nedeniyle, yeni sözcük türetmede daha doğurgandır. İngilizce öğretim, ileri sürüldüğü gibi dünyayla bütünleşme yolu değildir. Bilgisayar terimlerini üreten Köksal'ın bu konudaki çok önemli başarısı, diğer alanlar için de özendirici bir örnek olarak görülmelidir.

Bir ulus ancak ana diliyle var olabilir. Bugün uluslaşma sürecinde olan Türk toplumunun da siyasi birlik oluşturabilmesinde, koruyabildiği Türkçe'nin önemli bir payı vardır. Dilini kaybeden ulusların siyasi olarak da çözülüp dağıldıklarını ve kaybolduklarını tarih göstermektedir. Buna karşılık dillerini kaybetmeyen topluluklar, siyasi bağımsızlıklarını kaybetse de sonunda bu dile dayanarak, uluslar topluluğu içinde yerlerini alabilmektedirler. Macaristan ve İsrail bu konuda verilebilecek çarpıcı örneklerdir. Dilin kaybı bir ülkenin toprak kaybından, siyasi esarete düşmesinde daha tehlikeli bir durumdur (Sarıhan;2002).

Bir ulusun varlığının sürekliliği, o ulusun kültürünün sürekliliği ile birlikte düşünülebilir. Dil ise kültürün en önemli parçasıdır. Dil olmadan bir ulusun varlığından söz etmek olanaklı değildir. Ulusçuluk, ulusun adıyla ve diliyle uyanır. Bu yüzden de Avrupa'daki pek çok ulus kendi dillerini başka dillerin etkisinden kurtarmaya çalışmıştır ve çalışmaya devam etmektedirler. Bu konuda Fransa daha duyarlı davranarak dilini korumaya devam etmektedir. 1970 ve 1994 yıllarında Fransızca'yı korumak amacıyla çıkarılan yasalar bu duyarlılığın ve özenin birer göstergesidir.

Kendi anadilini bir bilim, öğretim ve yönetim dili olarak kullanmayı başaramayan, bunun sürekliliğini sağlayamayan bir ulusun sağlıklı olduğunu

düşünebilmek çok güçtür. Macar devlet adamı Széncy Istvan'ın da değindiği gibi; “Uluslarda yaşlılığa ve yok oluşa gidişin belirtisi varsa, o da dillerin ilerleyememesi ya da yok olmasıdır.”(Köksal;2000:38)

Gerçekleştirilen dil devrimi, üç-dört yüzyıl boyunca aşağılanan, küçümsenen ve “kaba” olarak değerlendirilen Türkçeyi, bir öğretim ve yönetim dili durumuna getirmiştir. Türkçe, uygarlık ve gelişme savaşımında Türk ulusunun elindeki en büyük silahıdır. Eğer yapılmış olan iyi niyetli çalışmalar güncellenerek sürdürülürse dilimizin bir bilim dili olmasının ve Türk ulusunun her açıdan gelişmesinin önünde hiçbir engel yoktur.

Ulus-devletler ve ulusçuluk, anlamını ve geçerliliğini yitirmiş değildir. Tam tersine, ulusal çıkarların sınıf çıkarlarıyla iç içe girdiği dünyamızda yeniden ele alınıp işlenmesi gereken önemli kavramlardır (Smith;1971,akt.Ersanlı1985). Tüm diğer örneklerde görüldüğü gibi ulus devlet yapısı, ortaya çıkışından beri dil ile doğrudan ilgilidir. Dilin, ulusları birleştirici ve ayırıcı olma özelliği vardır (Humboldt, akt.Akarsu;1988). Kavcar(1988)'ın da belirttiği gibi dil, ulus olmanın temel ögesidir.

Osmanlı İmparatorluğunda Arapça ve Farsça'nın üst dil durumunda olması ile Avrupa'da Latince'nin üst dil durumunda olması birbiriyle karşılaştırılmaz. Bugün Avrupa kıtasında konuşulan dillerin neredeyse tamamı, doğrudan Latince'den doğmuş dillerdir. Bu diller Latince kökenlidir. Oysa Tanzimat aydınlarının Osmanlıca olarak adlandırdıkları Türkçe'nin, ne Arapça ile ne de Farsça ile hiçbir yakınlığı veya kökteşliği yoktur (Turan;2000). Avrupa'da ve Osmanlı İmparatorluğunda ortaya çıkan üst dil kavramları, oluşumları açısından önemli farklılıklara sahiptir.

Dil devrimi, Türk tarihinde evrimsel olarak gelişmiş bir zorunluluktur. Uluslaşma sürecine giren her ülke, kendi dilini yabancı dillerin etkisinden ve baskısından kurtarmak için çaba göstermiştir. Atatürk'ün dil ve tarih atılımlarıyla temel amacı, İmparatorluk felsefesinden ulus bilincine geçişi sağlamaktı ve bu amacı önemli ölçüde gerçekleştirdi (Kavcar;1988). Atatürk, ulus olma bilinci ile ulusal bir dilin birbirine bağlı olduğunu bilen bir liderdir. Yapılan çalışmalarda, dil konusunun bu kadar çok önemsemesinin nedeni budur.

Başlatılan uluslaşma süreci önemini yitirmiş değildir. Atatürk'ün öncülüğünde başlayan ve gelişen dil çalışmaları, sayısal verilerin de gösterdiği gibi başarılı olmuştur. Bugün dilimizde büyük oranda Türkçeleşme görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde bir yönetici veya seçkinler dili Osmanlıca ile halkın konuştuğu dil olan Türkçe vardı. İmparatorluğun son döneminde idareciler Fransızca konuşmaktaydı. Türkçenin eğitim dili olarak kullanılmaması yapılan uygulamaların yetersiz olması dilimizin gelişmesine engel olmuştu. Bugün ileri olarak değerlendirilen Avrupa uluslarının 250-300 yılda gerçekleştirdikleri süreç, bizde 15-20 yılda önemli ölçüde gerçekleşmiştir. Dil konusunda kaybolmaya yüz tutan duyarlılığın korunması ve canlandırılması gerekmektedir.

“Uluslaşmak” dediğimiz olgu, diğer pek çok toplumsal dönüşüm gibi bir süreçtir. Bu sürecin kalıcı olabilmesi, toplumca tam olarak benimsenebilmesi, ulus bilincinin oluşturulup korunmasına bağlıdır. Bu bilinç ise, anadili bilincinin sağlam olarak oluşturulmasıyla doğrudan ilgilidir.

Bugün dünyada ulus devlet kavramı ile ilgili tartışmalar sürmektedir. Ulus devlet kavramının altı, bilinçli olarak boşaltılmaya çalışılıyor olsa da bu yapılanmanın yerine önerilebilecek her hangi bir model yoktur. Bu siyasi

yapılanma biçiminin sürekli kalabilmesi için toplum karşısında birey bilincinin güçlenmesi, yurttaşlık kavramının yaygınlaşması gerekmektedir. Küreselleşme olarak anlatılan ve gündemde tutulmaya çalışılan kavram, yeni bir siyasi yapılanma biçimi veya seçenek değildir. Küreselleşme pek çok bilim adamının da belirttiği gibi kültürel çürümenin ve yozlaşmanın önünü açabilecek ve pek çok devleti ekonomik bağımsızlığından edecek önemli bir tehdittir. Bunlar göz önüne alınarak bilim eğitimi ve üretimi özerkleşmeli küreselleşme olgusundan uzak durulmalıdır.

Atatürk'ün yerleştirmeye çalıştığı dil, kültür ve tarih anlayışı ayırıcı değil birleştiricidir. Laik devlet anlayışı, ulusal devletlerin var olabilmemesinin en önemli temel dayanaklardan biridir. Diğer önemli dayanak ise ulusal dilin korunması ve bu dilin geliştirilerek yetkin bir yönetim, eğitim ve bilim dili olmasıdır.

Tüm bunlar göz önüne alınarak şu noktalar önerilmektedir:

1. Bilim eğitimi anadilinde yapılmalıdır. Dil-düşünce bağlantısı ve yaratıcılık açısından bu kaçınılmazdır. Tersi bir durumda, yaratıcılığın yani bilimsel üretimin gerçekleşmesi beklenemez. Bilimin üretildiği kurumlar olan üniversiteler özerk olmalıdır. Ancak özerk yönetimler, ulusal sorunların bilimsel çözümüne yönelik çalışmalar yapabilir.

2. Anadili bilincinin oluşturulması gerekmektedir. Toplumda Türkçenin önemsiz ve geri bir dil olduğu düşüncesi, özellikle üniversiteliler arasında yaygınlaşmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, aydınlar arasında görülen, yabancı bir dili Türkçeden üstün görme rahatsızlığı, günümüzde halk arasında da yayılmaya başlamıştır. Bu dikkat edilmesi ve üzerinde durulması gereken bir durumdur. Türkçe özellikle okullarda özendirilmeli ve sevdirmelidir. Bunun içinse yabancı dille

eğitimden en kısa zamanda vazgeçilmelidir ve sağlıklı bir yabancı dil öğretime gerçekleştirilmelidir.

3. Türk Dil Kurumunun 1983 yılına kadar yaptığı çalışmalar gözden geçirilmeli, terim türetme çalışmalarına yeniden başlanmalıdır. Ancak bu uygulamalar yapılırsa, yeni bilim alanlarından dilimize girecek yabancı sözcüklerin önüne geçilebilir.

4. Yazı dilindeki ölçünleşme sorunu kısa sürede çözümlenmelidir. Var olan yazım kılavuzları arasında ideolojik seçimler söz konusu olabilmektedir. Bu sorunun tam anlamıyla çözümlenmesi için çalışmalar yapılması gerekmektedir.

5. Toplumdaki etkisi ve yaygınlığı da göz önüne alınarak televizyon programlarında kullanılan dilin yetkin bir kurumca denetlenmesi, dilimize girmekte olan yabancı ve yanlış kullanılan sözcüklerin önüne geçebilir. Bugün yanlış olarak kullanılan ve yabancı dillerden dilimize denetimsiz bir şekilde giren pek çok sözcüğün kaynağı bu programlardır. Bu konu önemsenmeli, görsel ve yazılı basın dilinin denetimi sağlanmalıdır.

## ÖZET

Bu yüksek lisans araştırmasında, Türk Dil Devrimi ile ulus devlet süreci arasındaki ilişki incelenmiştir. Birinci bölümde, ulus devletleri ortaya çıkaran, ekonomik, siyasal ve toplumsal koşullara değinilerek bu olgu tanımlanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde dilin tanımı ve önemi üzerinde durularak, Türk Dilinin genel tarihi incelenmiş, Arap yazısına geçilmesinden sonra Türkçe'nin geçirdiği değışimlere değinilmiştir. Üçüncü bölümde, diğere uluslarda yaşanan dil devrimi deneyimleri incelenmiş dördüncü bölümde Türk Dil Devriminin gerçekleştirilme evreleri belirlenmiştir. Sonuç bölümünde verilen bilgilere dayanılarak bir sonuç çıkarılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

## **ABSTRACT**

In this graduate study I examined the relationship between the Turkish Language Revolution and the process of nation state. In the first chapter nation state phenomenon with its economical, political and social conditions has been tried to define. In the second chapter definition of language and importance of that have been scrutinized; and the change of Turkish after dominance of Arabic alphabet has been examined. In the third chapter experiments of the language revolutions in other nations have been studied. And in the fourth chapter stages of the Turkish Language Revolution have been determined.

Finally a conclusion has been drawn and some proposals have been submitted.

## KAYNAKLAR

- AKARSU, Bedia. (1988) . **Dil-Kültür Bağlantısı**. İstanbul: İnkılap Yayınevi
- AKDAĞ, Mustafa. (1999). **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**. Ankara:Barış Yayınları
- AKSAN, Doğan. (1996) .**Türkçe'nin Söz Varlığı**. Ankara: Engin Yayınevi
- AKSAN, Doğan. (1998) . **Her Yönüyle Dil**.Ankara: TDK Yayınları
- AKSAN, Doğan. (1999) . **Anlambilim** . Ankara: Engin Yayınları
- AKSAN, Doğan. (2000) . **Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü Yarını**. Ankara: Bilgi Yayınevi
- AKSAN, Doğan. (2000) . **Eski Türkçe'nin İzlerinde**. Ankara:Simurg Yayınları
- AKSOY, Ömer Asım. (1982) . **Dil Yanlıları**. Ankara: T D K Yayınları,
- AKYÜZ, Kenan.(1985). **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**.İstanbul: İnkılap Yayınları
- AKYÜZ, Kenan.(1985).**Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi**.İstanbul:İnkılap Yayınları
- AKYÜZ, Yahya. (2001).**Türk Eğitim Tarihi**. İstanbul: Alfa Yayınları
- ALTAN, Çetin. (2002). **Tarihin Saklanan Yüzü**.6. Baskı,İstanbul:İnkılap Yayınları
- ANDERSON, Benedict. (1995). **Hayali Cemaatler** .(Çev. İskender Savaşır) 2. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları
- ARAR, İsmail. (1991). “Gazi Alfabeti”,**Harf Devriminin 50. Yıl Sempozyumu**. Ankara:TTK Yayınları,s.129

- ARAI, Masami. (2000). **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**. 2.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları
- ARIKAN, Zeki. (1985). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Tarihçilik.” **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**. Cilt;6 , İstanbul: İletişim Yayınları, 1202-1238 s.
- ATAY, Falih Rıfkı. (1988). “Yeni Yazı.” **Türk Dili Dergisi**. Sayı 23, Cilt 2,
- BAĞIŞ, Ali İhsan.(1983). “Osmanlı Ticaretinde Gayri-Müslimler, Kapitülasyonlar, **Berathlı Tüccarlar ve Avrupa Hayriye Tüccarları**, Ankara: DTCF Yayınları
- BAŞKAN, Özcan.(1987). “Türkçe’de Harf Devrimi Üzerine Ayırıştırılmalar.” **Dil Dergisi**. Sayı 22, 94-98 s.
- BAYSAL, Jale. (1985) “Kütüphanecilik.” **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**. İstanbul: İletişim Yayınları,1306-1322 s.
- BAYSAL, Jale. (1991). “Harf Devriminden Önce ve Sonra Türk Yayın Hayatı.” **Harf Devriminin 50. Yılı**, Ankara: T T K Yayınları,
- BELGE, Murat. (1985). “Türk Dilinde Gelişmeler.” **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2588-2596 s.
- BERKES Niyazi. (2002). **Batıcılık, Ulusçuluk, ve Toplumsal Devrimler**. İstanbul: Kaynak Yayınları
- BERKES, Niyazi.(2002). **Türkiye’de Çağdaşlaşma**. 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- CAFEROĞLU, Ahmet. (2000). **Türk Dili Tarihi**, Ankara: Alfa Yayınları
- ÇOBANOĞLU, Özkul. (1999). **Halkbilim Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**. Ankara : Akçağ Yayınları
- DEMİR, Ömer. (1997). **Sosyal Bilimler Sözlüğü**. Ankara: Vadi Yayınları

- DİLAÇAR, Agop. (1978). **Anadili İlkeleri**. Ankara: T D K Yayınları
- DİLEMRE, Saim Ali. (1949). **Dil Devrimi İçin**. Ankara: Doğu Matbaası
- ERÖZDEN, Ozan. (2001). **Ulus- Devlet**. Ankara: Dost Yayınları
- ERSANLI, Büşra. (1995). “Ulus ve Ulusçuluk:Sanayileşme Sürecinde İktidara Geçen Kültür.” **Toplum ve Bilim Dergisi**. Sayı 28, s.175-184
- GELLNER, Ernest. (1992). **Uluslar ve Ulusçuluk**, (Çev. Yasemin Saner) İstanbul: İnsan Yayınları
- HEİD , Üriel.(1979). **Türk Ulusçuluğunun Temelleri**. (Çev. Kadir Güney) Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları
- HEİD, Üriel .(2001). **Türkiye’de Dil Devrimi**. (Çev. Nejlet Öztürk), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları
- İNAN, Afet. (1991). “Ellinci Yılında Türk Harf Devrimi.” **Harf Devriminin 50. Yıl Sempozyumu**, Ankara: TTK Yayınları, s.81-83
- İNAN, M. Rauf, (1991). “Çok Kısa Sürede Gerçekleşmiş Bir Devrim Ve Gerçekleştirme Yöntemleri.” **Harf Devriminin 50. Yıl Sempozyumu**. Ankara: T T K Yayınları,
- İMER, Kâmile. (1974). **Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi**. Ankara: T D K Yayınları
- İMER, Kâmile. (1998). **Türkiye’de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi**. Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları
- İZ, Fahir, (1988). “Atatürk ve Türk Dil İnkılabı” (Çev.Tüten Özkaya), Ankara:**Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi** , cilt 4, sayı 12, s.1008-1022
- KARAL, Enver Ziya. (1985). “Tanzimat’tan Sonra Türk Dili Sorunu”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt;2 , İstanbul:

İletişim Yayınları, s.314-336

KAVCAR, Cahit. (1981). “Yazı Devrimi- Dil ve Eğitime Getirdiği Kolaylıklar”,  
Ankara: **Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, cilt 14, sayı 1-2, 42-59s.

KAVCAR, Cahit. (1988). “Atatürk ve Kültür Reformu”, Ankara: **Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, cilt 4, sayı12, s.915-923

KESSLER, Gerard. (1949). “Almanya’da Dil Tavsiyesi”,Ankara: **Türk Dili Belleten**, Seri:8, Sayı:13

KILIÇBAY, Mehmet Ali.(1994). **Cumhuriyet ya da Birey Olmak**. Ankara: İmge Yayınları

KOCABAŞOĞLU, Uygur. (1991). “Harf Devriminin Eğitim ve Kültür Yaşamımızdaki Kimi etkilerine Değın Gözlemler”, **Harf Devriminin 50. Yıl Sempozyumu**, Ankara:TTK Yayınları s.110

KORKMAZ, Zeynep.(1992). **Atatürk ve Türk Dili – Belgeler**. Ankara: T D K Yayınları

KÖKSAL, Aydın. (2000). **Yabancı Dille Öğretim**. Ankara: Özen Matbaası

KOLOĞLU, Orhan.(1985).“Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Bilim”,  
**Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:1, İstanbul:  
İletişimYayınları , s.154-196

KÜLEBİ, Cahit. (1985). “Türk Dili”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**. Cilt:7, İstanbul: İletişim Yayınları, s.2590-2606

LEVEND, Agâh Sırrı. (1972). **Türk Dilinin Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**.  
Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi

LYONS, John.(1983). **Kuramsal Dilbilime Giriş**. (Çev.Ahmet Kocaman) Ankara: T D K Yayınları

- MARDİN, Şerif. (1985). “19. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, cilt;2 , İstanbul: İletişim Yayınları
- MENGİ, Mine. (1999). **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**. Ankara: Akçağ Yayınları
- OBA, Ali Engin. (1994). **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**. Ankara: İmge Yayınları
- ORTAYLI, İlber. (1985). “ Osmanlı İmparatorluğunda Arap Milliyetçiliği”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt;4, İstanbul: İletişim Yayınları, s.1089-1098
- ORTAYLI, İlber. (1995). **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**. 3. Baskı , İstanbul: Hil Yayınları
- ORTAYLI, İlber.(2002).**Gelenekten Geleceğe**. 6.Baskı, İstanbul: Ufuk Yayınları
- ORTAYLI ,İlber. (2002).**Tarihin Sınırlarına Yolculuk**. 7. Baskı, İstanbul:Ufuk Yayınları
- ÖZAKINCI, Cengiz.(2000). **Dünden Bugüne Türklerde Dil ve Din**. 5.Basım, Ankara: Otopsi Yayınları
- ÖZDEMİR, Emin. (1969). **Dil Devrimimiz**. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi
- ÖZDEMİR, Emin.(2000).**Erdemin Başı Dil**.2.Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi
- ÖZKAN, Mustafa. (1997). **Makaleler**. Ankara: T D K Yayınları
- PORZİG, Walter. (1995). **Dil Denen Mucize**. (Çev.Prof.Dr. Vural Ülkü) Ankara: T D K Yayınları
- Şemseddin SÂMİ. (1997). **Lisân**. Ankara: Gündoğan Yayınları
- Ömer SEYFETTİN. (1989). **Dil Konusunda Yazılar**. Ankara: Bilgi Yayınevi
- SADOĞLU, Hüseyin.(2003). **Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**. İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları

- SANDER, Oral. (2000). **Anka'nın Yükselişi ve Çöküşü**. 2. Baskı, Ankara:İmge Yayınları
- SANDER, Oral.(2003). **Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e**. 11.Baskı,Ankara: İmge Yayınları
- SARIHAN, Zeki, (2002). "Öğretim Dili Olarak Türkçe", **Türkçenin Dünü, Bugünü, Yarını**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- SİNANOĞLU, Oktay. (2001). **Bir Nev-York Rüyası Bye-Bye Türkçe**.2.Basım, Ankara: Otopsi Yayınları
- ŞAYLAN, Gencan.(2003).**Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**. 2. Baskı, Ankara: İmge Yayınları
- ŞİMŞİR, Bilâl . (1992). **Türk Yazı Devrimi**. Ankara:T T K Yayınları
- ŞAVKAY, Tuğrul. (2002). **Dil Devrimi**. İstanbul :Gelenek Yayınları
- TANÖR, Bülent. (1985). "Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış."**Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt;1, Ankara:İletişim Yayınları, s.889-899
- TANİLLİ, Server. (1990). **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası**. 2. Baskı, İstanbul: Say Yayınları
- TARLAN, Ali Nihat. (1998). **Fuzûlî Dîvanı**. Ankara: Akçağ Yayınları
- TEKİN, Talât . (1994). **Türkoloji Eleştirileri**. Ankara: Doruk Yayınları
- TEKİN, Talât . (1995). **Orhon Yazıtları**. İstanbul: Simurg Yayınları
- TEKİN, Talât . (1988). "Atatürk ve Türk Dilinde Reform." Ankara: **Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, sayı 12, cilt 4 , 1023-1040s.
- TİMUR, Taner. (2000). **Osmanlı Kimliği**. 4. Baskı, İstanbul: İmge Yayınları
- TURAN,Şerafettin. (1998). **Atatürk ve Ulusal Dil**. İstanbul: Yenigün Yayınları
- TURAN, Şerafettin. (2000). **Türk Kültür Tarihi**. Ankara: Bilgi Yayınevi,

- UYGUNER, Muzaffer. (1989). **Dil Konusunda Yazılar** Ankara: Bilgi Yayınları
- ÜLKÜTAŞIR, Şakir.(2000). **Atatürk ve Harf Devrimi**. 3.Basım ,Ankara: TTK Yayınları
- ÜSTEL, Füsun. (2000). “2. Meşrutiyet ve Vatandaşın İcadı.” **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünceler**. Cilt 1, Ankara: İletişim Yayınları, s.167-169
- VARDAR,Berke. (1998). **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**.İstanbul:Matbaa70
- VARDAR, Berke. (2001). **Dilbilim Yazıları**. İstanbul: Matbaa 70
- VARLIK, Bülent. (1985). “Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri.” **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**. İstanbul: İletişim Yayınları, cilt 1, s.112-132
- YÜCEL,Tahsin.(1997).**Dil Devrimi ve Sonuçları**. 3.Basım,Ankara:TDK Yayınları
- TDK (1978). **Yazı Devrimi**. Ankara: TDK Yayınları
- TDK (1981). **Atatürk Özel Sayısı**. Ankara: TDK Yayınları
- \_\_\_\_\_. 1952. **Dil Davası**. Ankara: Yeni Matbaa
- \_\_\_\_\_. 1956. **Dil Devrimi Üzerine**. Ankara:Ankara Üniversitesi Yayınları
- \_\_\_\_\_.1962. **Dil Devriminin 30. Yılı**, Ankara: T.T.K. Basımevi
- \_\_\_\_\_.1974. **Dil Yazıları 1**. Ankara: T.D.K. Yayınları
- \_\_\_\_\_.1974. **Dil Yazıları 2**. Ankara, T.D.K. Yayınları
- \_\_\_\_\_.1962. **Dilde Özleşmenin Sınırı Ne Olmalıdır ?** Ankara:T.D.K. Yayınları
- \_\_\_\_\_.1991. **Harf Devriminin 50. Yıl Sempozyumu**. Ankara:T.D.K Yayınları

